

VIEGLĀ VALODA

ROKASGRĀMATA

VIEGLĀ VALODA

ROKASGRĀMATA

Grāmatas "VIEGLĀ VALODA. ROKASGRĀMATA" izstrādi līdzfinansē Eiropas Komisija, un tā izdota ERASMUS+ projektā "Promoting Easy-to-read Language for Social Inclusion (PERLSI) Vieglās valodas veicināšana sociālajai iekļaušanai" (Nr. 2020-1-LV01-KA204-077527). Grāmata atspoguļo tikai tās autoru viedokli, un Eiropas Komisijas atbalsts šīs grāmatas tapšanai nav uzskatāms par tās satura apstiprinājumu, un Eiropas Komisija nekādā veidā neuzņemas atbildību par grāmatā ietvertās informācijas tālāku izmantošanu.

Zinātniskās redaktores:

Dr. philol. Dite Liepa (Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Rīgas Stradiņa universitāte)

Mg. art., Mg. philol. Velga Polinska (Latvijas Universitāte)

Rakstu autori:

Gunta Anča, Indra Karapetjana, Tatjana Knapa (*Tatjana Knapp*), Dite Liepa, Irīna Meļņika, Ērika Pičukāne, Velga Polinska, Gunta Roziņa

Maketu un vāka dizainu veidojusi Baiba Lazdiņa

© Rakstu autori, 2022

© Latvijas Universitāte, 2022

<https://doi.org/10.22364/vv.r.22>
ISBN 978-9934-18-804-6 (PDF)

Saturs

Rokasgrāmatas ievads un pateicības vārdi	4
Ziņas par rokasgrāmatas autoriem.....	7
Dite Liepa, Velga Polinska	
Vieglā valoda: starptautiskā pieredze un labā prakse	8
Dite Liepa	
Vieglā valoda Latvijā	34
Gunta Roziņa, Indra Karapetjana	
Nozīmes radišana un netieši izteikta nozīme tekstveida komunikācijā: teorētisks skatījums uz valodas traucējumiem klīniskās pragmatikas kontekstā	56
Gunta Anča, Irīna Meļņika, Ērika Pičukāne	
Mērķgrupas	63
Gunta Anča, Dite Liepa, Irīna Meļņika	
Vieglās valodas teksta veidošanas pamatprincipi	82
Velga Polinska	
Vizuālā modalitāte – satura dizaina ietekme uz teksta lasāmību	92
Dite Liepa	
Tekstu veidošana (tulkošana, adaptācija) vieglajā valodā	103
Tatjana Knapa (<i>Tatjana Knapp</i>)	
Informācijas izvērtēšana: procesa un rezultāta kvalitātes nodrošināšana vieglajā valodā	133

Rokasgrāmatas ievads un pateicības vārdi

Latvijā, tāpat kā daudzās pasaules valstīs, pieaug to cilvēku skaits, kuri nespēj uztvert plašākus teikumus, sarežģītāku tekstu. Tie ir gan bērni ar īpašām vajadzībām, gan pieaugušie, kuru kognitīvās spējas kļuvušas vājākas pārciestu traumu vai slimību dēļ. Kaut arī šī problēma ir aktuāla jau daudzus gadus desmitus, tomēr Latvijā vēl arvien nav nedz normatīva regulējuma, kas noteiktu vieglās valodas lietošanas nepieciešamību, nedz arī atbilstošu mācību materiālu skolēniem un instrukciju dažādu iestāžu darbiniekiem, kā veidot tekstu t. s. vieglajā valodā. 2020. gada 14. jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr. 445 “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā” nosaka, ka arī Latvijā valsts institūciju tīmekļvietnēs jābūt sadaļai “Viegli lasīt”. Tajā pašā laikā noteikumi neparedz, kādam jābūt sadaļas “Viegli lasīt” saturam un izmantotajam valodas līmenim, atstājot to iestāžu ziņā, kam savukārt nav izpratnes un pietrūkst zināšanu par lietišķo un citu tekstu adaptāciju vieglajā valodā. Tāpēc bieži vien šīs prasības izpilde ir formāla vai vieglajai valodai neatbilstoša un cieš cilvēki, kuri nesaņem pienācīgu informāciju, kas savukārt nesekmē valsts pārvaldes komunikāciju ar sabiedrību.

Par galveno problēmu Latvijā uzskatāms vienotu un profesionāli izstrādātu vadlīniju trūkums, kas ļautu visiem interesentiem pēc vienotiem kritērijiem un latviešu valodai atbilstošiem principiem adaptēt tekstus vieglajā valodā. Nav arī kvalificētu speciālistu, kas varētu veikt šo darbu, jo Latvijas augstskolās pagaidām nav studiju programmas, kurā tiktu sagatavoti atbilstoši speciālisti.

Lai uzlabotu situāciju, 2020. gada rudenī vieglās valodas attīstībai Latvijā Latvijas Universitāte (LU) sāka jaunu ERASMUS+ (KA2) pieaugušo izglītības sektora projektu “Vieglās valodas veicināšana sociālajai iekļaušanai” (*Promoting Easy-to-Read Language for Social Inclusion – PERLSI*). Projekts īstenojams laikā no 2020. līdz 2022. gadam; sadarbības partneri: Zavod RISA (RISA institūts – Vispārējās, funkcionālās un kultūras pratības centrs Slovēnijā), Informācijas vākšanas un izplatīšanas centrs (IKSC, Lietuva), Viļņas Universitātes Lietišķās valodniecības institūts. Šīs stratēģiskās partnerības mērķis ir inovācijas un labas prakses pārņemšana mācību līdzekļu, metodisko un atbalsta materiālu izstrādei.

Vienīgā organizācija, kas vairāk nekā 20 gadus pastāvīgi un mērķtiecīgi Latvijā darbojas vieglās valodas jomā, ir biedrība “Vieglās valodas aģentūra”, kura specializējusies vairākos

vieglās valodas attīstības virzienos. Organizācijas darbībai raksturīga praktiska ievirze: tiek rīkoti dažādi semināri, kursi, tulkoti daiļdarbi, tomēr dažādu iestāžu darbinieki saskaras ar to, ka nav profesionāli izstrādātu vadlīniju, lai visi interesenti varētu adaptēt tekstus vieglajā valodā pēc vienotiem kritērijiem un latviešu valodai atbilstošiem principiem.

Viens no projekta PERLSI uzdevumiem bija izstrādāt vieglās valodas rokasgrāmatu, pamatojoties uz Latvijas pieredzi un latviešu valodu. Līdz šim latviešu valodā ir bijuši pieejami Eiropas valstīs izdotu bukletu tulkojumi, Eiropas kopīgās vadlīnijas, taču specifiska, latviešu vieglajai valodai veltīta izdevuma nav bijis. Šī rokasgrāmata liek pamatus vienotu un profesionāli izstrādātu vadlīniju izveidei, kas ļautu visiem interesentiem pēc vienotiem kritērijiem un latviešu valodā atbilstošiem principiem veikt teksta adaptāciju vieglajā valodā.

Ieteikumiem vieglās valodas lietojumā jābūt izstrādātiem starpdisciplināras sadarbības rezultātā, kur savu ieguldījumu sniedz gan izglītības zinātnes (īpaši speciālās pedagogijas), gan neirolingvistikas, psiholingvistikas un lingvistikas, gan socioloģijas un medicīnas socioloģijas speciālisti. Diemžēl Latvijā nav ne neirolingvistisku, ne psiholingvistisku pētījumu, ko varētu izmantot šāda materiāla tapšanā. Nav arī pētījumu par mērķgrupām, kurām nepieciešami teksti vieglajā valodā; pedagogiem trūkst mācību kursu standartu un mācību līdzekļu, kas būtu piemēroti vairāku grupu bērnu ar īpašām vajadzībām izglītošanai. Speciālās pedagogijas mācību līdzekļi parasti tiek veidoti, izmantojot pedagogu ilggadējo pieredzi, nevis kompleksus zinātniskus pētījumus. Arī rokasgrāmatas izstrādes laikā katrs no uzrunātajiem speciālās izglītības pedagogiem bija gatavs dalīties savā pieredzē, minot kaut tikai dažus būtiskus piemērus, par ko esam pateicīgas. Tomēr sistēmisku teksta lasāmības, dažādu skaņu kopu, vārdformu, leksisko vienību un sintaktisko konstrukciju uztveres un lietošanas specifiskas pētījumu trūkums būtiski ietekmēja darbu. Tāpēc valodas nodaļā nav iekļauta fonētikas apakšnodaļa.

Vieglās valodas rokasgrāmata ir pirmais mēģinājums apkopot Latvijas pieredzi vieglās valodas apgūšanā un lietojumā. Tās izstrādi sekmēja dažādu nozaru speciālisti, kuri nebija iesaistīti projektā. Paldies Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūta direktorei *Dr. paed.* Dinai Betheri par sniegtajām konsultācijām, Latvijas Universitātes profesorei *Dr. paed.* Sarmītei Tūbelei par padomiem un palīdzību vieglās valodas literatūras un mācību līdzekļu izziņāšanā.

Paldies "Latvijas Radio" žurnālistiem un ziņu redaktoriem Solveigai Leitlandei, Laurim Zvejniekam un Agnesei Vasermanei, kuru darba pieredze un maģistra darbos analizētās situācijas palīdzēja izprast problēmas, ar kurām sastopas žurnālisti, veidojot ziņas vieglajā valodā, un meklēt risinājumu to novēršanai. Cerams, ka rokasgrāmatā apkopotie valodas ieteikumi noderēs arī Latvijas Radio darbā.

Paldies LU docentei *Dr. paed.* Ievai Sproģei par konsultācijām, padomiem un Vācijas pieredzes izklāstu.

Paldies LU profesorei *Dr. philol.* Annai Vulānei par ieinteresētību, atbalstu un konsultācijām valodas nodaļas tapšanā.

Paldies mūsu sadarbības partneriem – Ļubļanas Universitātes Sociālā darba fakultātes pētniecei un RISA institūta direktorei Tatjanai Knapai (*Tatjana Knapp*) un lietuviešu kolēģēm – Viļņas Universitātes Lietišķās valodniecības institūta docētājām *Dr. hum.* Justīnei Bružaiti-Liseckienei

(*Justina Bružaitė-Liseckienė*) un doktorantei Ingai Daraškienei (*Inga Daraškiene*) par vērtīgiem padomiem, atbalstu un iesaistīšanos idejas rosinošās diskusijās.

Kā jau norādīts, šī rokasgrāmata ir tikai pirmais mēģinājums apkopot Latvijā gūto praktisko pieredzi vieglajā valodā, adaptēt citu valstu zinātniskajos pētījumos paustās atziņas un sniegt padomus vieglās valodas lietojumā. Izstrādātais materiāls nav uzskatāms par universālu, aprobētu un izmēģinājumpētījumos pārbaudītu. Uzskatām, ka rokasgrāmata ir tikai sākums ceļā uz mērķtiecīgiem, kompleksiem pētījumiem, kvalitatīviem mācību līdzekļiem un citiem materiāliem.

Ziņas par rokasgrāmatas autoriem

Gunta Anča (*Mg. philol.*) – Viegļās valodas aģentūras dibinātāja. “SUSTENTO” mācību centra lektore. Eiropas Invaliditātes foruma ģenerālsēkretāre, starptautiska līmeņa eksperts cilvēku ar invaliditāti tiesību jautājumos. E-pasta adrese: gunta.anca@gmail.com

Indra Karapetjana (*Dr. philol.*) – LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesore lietišķajā valodniecībā; zinātniskā pētniecība saistīta ar politiskā un akadēmiskā diskursa analīzi, kritiskā diskursa analīzi, ESP un CLIL. E-pasta adrese: indra.karapetjana@lu.lv

Tatjana Knapa (*Tatjana Knapp*) – Ļubļanas Universitātes Sociālā darba fakultātes pētniece, doktorante un RISA institūta direktore, slovēņu vieglās valodas speciāliste, pētniece un konsultante. E-pasta adrese: tatjana@risa.si

Dite Liepa (*Dr. philol.*) – LU Latviešu valodas institūta pētniece (sociolingviste), RSU docente, latviešu valodas pasniedzēja. E-pasta adreses: dite.liepa@lu.lv; dite.liepa@rsu.lv

Irina Melņika (*Mg. philol.*) – Viegļās valodas aģentūras valdes priekšsēdētāja. “SUSTENTO” mācību centra lektore. Sadarbībā ar Latviešu valodas aģentūru izstrādājusi mācību kursu par vieglās valodas izmantošanu skolās. E-pasta adrese: irina.melnika@vieglavaloda.lv

Ērika Pičukāne (*Dr. paed.*) – Latviešu valodas aģentūras (LVA) Izglītības daļas metodiķe. Darba un zinātnisko interešu lokā ir latviešu valoda kā svešvaloda, integrācijas jautājumi, starpkultūru izglītība. E-pasta adrese: erika.picukane@valoda.lv

Velga Polinska (*Mg. art., Mg. philol.*) – ilggadēja pedagoģe, tulkotāja, tulce, biedrības “Dauna sindroms Latvija” līdzdibinātāja un valdes locekle. Iesaistījusies “Latvijas Reto slimību alianses” darbībā, aktīvi iestājas par cilvēku ar invaliditāti tiesībām un vienlīdzību. E-pasta adrese: velga.polinska@gmail.com

Gunta Rozīna (*Dr. philol.*) – LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesore. Zinātniskā pētniecība saistīta ar kognitīvo un lietišķo pragmatiku, lingvistisko antropoloģiju. E-pasta adrese: gunta.rozina@lu.lv

Vieglā valoda: starptautiskā pieredze un labā prakse

DITE LIEPA, VELGA POLINSKA

levads. Kāpēc ir nepieciešama vieglā valoda?

Cilvēks ir sociāla būtne, un valoda ir socializācijas pamatelements. Tā ir spēcīgs līdzeklis, ko, prasmīgi lietojot, var panākt kādai no komunikācijā iesaistītajām pusēm vēlamu rezultātu. Jau samērā sen cilvēki ir sapratuši, ka veiksmīga saziņa nodrošina ieguvumus visām pusēm un tās pamatā ir nesamezglota, saprotama un skaidra valoda.

Tomēr ir būtiski paturēt prātā, ka cilvēku spējas uztvert valodu ir tikpat atšķirīgas un daudzšķautņainas kā pati sabiedrība. Valodas uztveri ietekmē daudzi faktori, piemēram, saziņas dalībnieka izglītība, veselības stāvoklis, dzimtā valoda, līdzšinējā dzīves pieredze u. tml. Laikā, kad arvien vairāk tiek runāts par iekļaušanu un līdztiesību, ir jāmeklē veidi, kā nodrošināt saziņas efektivitāti jebkurā valodas uztveres līmenī. Interese par šiem jautājumiem ir – to parāda sāktie projekti un dažādās pasaules valstīs pieejamie pakalpojumi. Kopumā gan pašreizējais piedāvājums joprojām vērtējams kā nepietiekams.

Ikvienam cilvēkam ir tiesības lasīt un saprast uzrakstīto. Šie vārdi šķiet pašsaprotami, taču tikai līdz brīdim, kad saskaramies ar cilvēkiem, kuriem spēja saprast izlasīto ir liegta. Gari teikumi, sarežģīta teikuma un teksta konstrukcija, neskaitāmi svešvārdi un reizēm pat vēl grūtāk saprotami latviskojumi padara tekstu grūti uztveramu, bet dažiem mūsu sabiedrības locekļiem pilnīgi nesaprotamu. [...] Tie ir gan cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, gan daudzi gados veci cilvēki, arī no bērnības nedzirdīgie, kuriem nav pietiekami attīstījies vārdu krājums (Anča 2001). Taču pasaules informācijas temps turpina augt.

Mūsdienu globalizācija un digitalizācija sniedz sabiedrībai arvien vairāk informācijas. Tomēr eksistē ļoti liela sabiedrības daļa, kura šo informāciju var saņemt tikai ar speciālu atbalstu. Sabiedrība to apzinās, un dažādās dzīves jomās arvien biežāk tiek aktualizēts jēdziens “iekļaušana”. Tā, piemēram, 2020. gadā Gētes institūtā ir tapusi rakstu sērija par digitalizētās vides pieejamības veicināšanu cilvēkiem, kuriem ir dažāda veida uztveres grūtības. Viens no ietekmīgākajiem līdzekļiem iekļaujošas sabiedrības veidošanā ir saprotama komunikācija un valoda.

Nepieciešamības gadījumā saziņu veido, izmantojot vieglo un/vai vienkāršo valodu (Tūbele, Sproģe 2021). Kopumā mūsdienās jāapzinās, ka “ikvienu tekstu var pielāgot lasītāja vajadzībām jeb adaptēt: vienkāršojot to, saīsinot, sadalot teksta fragmentos, papildinot, citādi pārveidojot, lai tas atbilstu valodas apguvēja vajadzībām un valodas prasmes līmenim” (Krastiņa, Valdmāne 2020). Šajā kontekstā ir būtiski, lai arī vieglās valodas principi būtu sistematizēti un viegli pieejami ikvienam interesentam.

Vieglās valodas mērķauditorija ir cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, neiropsihiatriskiem traucējumiem (tostarp UDHS, autismu, Asperģera sindromu un Tureta sindromu), disleksiju, afāziju, kā arī mācīšanās un rakstpratības traucējumiem un cilvēki, kuriem šādi materiāli noder valodas apguves laikā, piemēram, imigranti vai bērni (Veckalne 2020).

No 20. gs. 80. gadiem Eiropā un pasaulē vieglo valodu izmanto, lai informāciju darītu pieejamu cilvēkiem, kuriem ir dažādas uztveres grūtības. Nu jau kļuvis skaidrs, ka valodas vienkāršošana nav paredzēta tikai cilvēkiem ar uztveres grūtībām. Arvien biežāk runā par to, ka administratīvā un birokrātiski smagnējā, ar standarta konstrukcijām piesātinātā komunikācija starp iestādēm un iedzīvotājiem kļuvusi tik sarežģīta un liekvārdīga, ka ir grūti saprotama iedzīvotājiem kopumā, ne tikai cilvēkiem ar uztveres problēmām. Tāpēc laika gaitā vieglā valoda ir kļuvusi ērta arī citiem – tiem, kuri attiecīgo valodu tikai mācās, gados veciem cilvēkiem un bērniem. Kā atzīst Latvijas Radio žurnāliste Māra Rozenberga, “svešvārdi un birokrātiski samezgloti teikumi ir viens no iemesliem, kādēļ daudziem no mums paslīd garām svarīgas un, iespējams, ļoti noderīgas ziņas. Tādēļ pasaulē jau vairāk nekā 40 gadus pazīst terminu “vieglā valoda” – tas ir īpašs veids, kā pasniegt informāciju, lai tā būtu vieglāk saprotama arī cilvēkiem, kuriem ir grūtības ar valodas uztveri” (Rozenberga 2016).

Nepieciešamība pēc valodas vienkāršošanas apliecina, ka visi sabiedrības locekļi nespēj uztvert un lietot valodu vienādā līmenī. Vēsturiski gan vieglā valoda šajā dalījumā ir visjaunākā, jo skar cilvēkus ar intelektuālās attīstības un uztveres traucējumiem – sabiedrības grupu, kas ilgstoši bijusi atstumta. Zviedrijas vieglās valodas speciāliste Ulla Būmane (*Ulla Bohman*) norāda, ka cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem bieži neiekļauj lēmumu pieņemšanā, jo tiek uzskatīts, ka viņiem “nav spējas paust savu viedokli vai nav viedokļa vispār” (Bohman 2021). Savukārt Brors Ingemārs Tronbake (*Bror Ingemar Tronbacke*) uzsver – materiālu publicēšana vieglajā valodā balstīta dziļā pārliecībā, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi un tālab tiem jābūt iespējai gūt personīgajām spējām atbilstošu kultūras pieredzi un informāciju (Tronbacke 1996: 7).

Par jaunu valodas pielāgošanas šķautni kļuvusi intralingvālā tulkošana. Tas aprakstīts maģistra darbā “Tulkošana cilvēkiem ar uztveres traucējumiem” (*Interpreting for People with Perceptual Disorders*; Polinska 2021), pamatojoties gan uz mūsdienu valodnieku, gan valodniecības klasiķu atziņām (Savas 2018, Zauberga 2016, Jakobsons 1959). Intralingvāla tulkošana uzskatāma par pārfrāzēšanu (*rewording*), kad verbālas zīmes vienā un tajā pašā valodā interpretē ar citu zīmju palīdzību. Šādu tulkošanas dimensiju nākotnē kā nepieciešamu apliecinājis Kocaeli Universitātes (Turcija) profesors Bekirs Savass (*Bekir Savas*) savā pētījumā “Intralingvāla tulkošana kā starppaudžu komunikācijas līdzeklis: lingvistiska pieeja” (*Intralingual Translation as a Means of Intergenerational Communication: a Linguistic Approach*; 2018), norādot nepieciešamību

pārstrādāt iepriekšējo paaudžu radītos literāros darbus atbilstoši mūsdienu valodas normām un izpratnei. B. Savass norāda, ka šāda tulkošana eksistē ikviena cilvēka dzīvē – tā ietver sevis teiktā precizēšanu, skaidrošanu vai izteikšanu citiem vārdiem, piemēram, pieaugušā un bērna komunikācijā, kā arī iekšējās informācijas pielāgošanu atbilstoši savai uztverei. Intralingvālās tulkošanas aspektus pētījuši arī tādi zinātnieki kā Linda Piljēra (*Linda Pillière*), publikācijā “Konfliktējošās balsis: intralingvālā tulkošana no britu uz amerikāņu angļu valodu” (*Conflicting Voices: an Analysis of Intralingual translation from British English to American English*; 2010) pētot tulkošanu no britu angļu valodas amerikāņu angļu valodā un norādot uz atšķirīgo valodas ideoloģiju, kas sakņojas katrā valstī – ASV un Apvienotajā karalistē. Pētnieces Ana Munjosa-Mikela (*Ana Muñoz-Miquel*), Pilara Espeleta-Pjorno (*Pilar Espeleta-Piorno*) un Paula Saisa-Hontangasa (*Paula Saiz-Hontangas*) pētījumā “Intralingvālā tulkošana veselības aprūpē: stratēģijas un priekšlikumi medicīnas tekstu tulkošanā” (*Intralingual Translation in Healthcare Setting: Strategies and Proposals for Medical Translations Training*; 2018) norāda, ka arvien biežāk tulkotāji tiek iesaistīti medicīnas tekstu sagatavošanā, pielāgojot tekstus pacientu vajadzībām.

Minētie pētījumi apliecina intralingvālās tulkošanas nozīmi efektīvas komunikācijas nodrošināšanā. Intralingvālā tulkošana nav uzskatāma par necieņas izrādīšanu nedz teksta vai runas autoram, nedz saņēmējam, gluži otrādi – tā palīdz mazināt laiku, valodas īpatnību vai profesionālās kvalifikācijas radīto plaisu. Intralingvālās tulkošanas pamatprincips ir lingvistiskās sistēmas elementu vienkāršošana un pielāgošana mērķauditorijai.

Pieaugot informācijas sarežģītībai un apjomam, pasaulē palielinās un pilnveidojas arī norādes un terminoloģija par vienkāršoto valodas veidu. Tā viegli lasāmā valoda atsevišķās organizācijās vai valstīs tiek klasificēta līmeņos, citviet izveidots dalījums starp vieglo un vienkāršo valodu, citviet kā virsjēdziens tiek lietota “vieglā valoda” vai “viegli lasīt”, turklāt bieži vien arī citi šīs jomas jēdzieni tiek lietoti neviennozīmīgi (Tūbele, Sproģe 2021). Ir bijis arī piedāvājums apvienot šos abus valodas paveidus, taču laika gaitā ir kļuvis skaidrs, ka tas nav mērķtiecīgi un sabiedrībā radītu vēl lielāku neskaidrību un jukas. Pat tādā vieglās valodas “lielvalstī” kā Vācijā nav mēģināts apvienot vienkāršo un vieglo valodu. Pastāv mēģinājumi izveidot viegli saprotamu valodu kā trešo – kompromisa jēdzienu un variantu. Bet arī par to tiek tikai diskutēts, vai un cik nepieciešams būtu šāds risinājums.

Vieglā un vienkāršā valoda: jēdzienu izpratne un lietojums

Angļu valodā saskaramies ar diviem terminiem: *easy-to-read* (arī *easy write*, *easy info*, *easy access*, *aphasia friendly*) un *plain language* (arī *plain writing*, *layman terms*). Termins *easy-to-read* ietver norādi uz lietojumu rakstītā tekstā, turklāt viegli lasāmā valodā “ir būtiska ne tikai vārdu izvēle, bet arī to izkārtojums, jēdzieniska sakarība un vizuāla uztveramība” (Kīķere 2017: 9). Šobrīd Eiropā aizvien vairāk izmanto jēdzienus *easy language* un *easy-to-understand*, attiecinot to gan uz rakstīto, gan uz runāto valodu.

Termins *plain language* vārdnīcā *Collins Dictionary* skaidrots šādi: viegli saprotama valoda bez neskaidrībām un nevajadzīgi sarežģītiem vārdiem. Austrālijas *Centre for Inclusive Design*

izstrādātajā materiālā *Easy English versus Plain English* skaidri nodalīti šie divi jēdzieni, norādot, ka *easy English* izmanto šaurāks cilvēku loks – ar vāju lasītprasmi, intelektuāliem traucējumiem un angļu valodu kā otro valodu –, savukārt *plain language* paredzēta cilvēkiem ar attīstītu lasītprasmi (atbilstoši 5.–7. klasei jeb 12–14 gadu vecumam), tātad – plašākai auditorijai.

Dažādus valodas līmeņus nodala arī vācu valodā. Silvijas Hansenas-Širras (*Silvia Hansen-Schirra*) un Kristianes Māses¹ (*Christiane Maaß*) publikācijā *Easy language Research: text and User Perspectives* (Hansen-Schirra, Maaß 2020: 18) norādīti četri valodas līmeņi: *Fachsprache* (valoda specifiskam mērķim), *Standartsprache* (standarta valoda), *Einfache Sprache* (vienkāršota, skaidri saprotama valoda, ekvivalents *plain language*) un *Leichte Sprache* (vieglā valoda, ekvivalents *easy language*).

Profesore Kristiane Māse teic, ka, tulkojot vieglajā valodā, ir jāspēj veidot saprotamu saturu, vienlaikus neļaujot adresātam sajūst stigmatizāciju, kas šādos tekstos var veidoties. Tālab, kur tas iespējams, tiek nošķirts vēl viens līmenis – vieglā valoda plus –, kas ļauj panākt līdzsvaru starp saprotamību un “pieņemamību” (Radio Lingvistika 2021: 16’15”).

Jēdzienu “vieglā valoda” un “vienkāršā valoda” dalījums un dažādi tulkojumi redzami arī citās valodās, piemēram, spāņu *lectura fácil* un *lenguaje claro*, itāļu *linguaggio facile de leggere* un *linguaggio semplice*, zviedru *lättläst* un *klarspråk*, tādējādi meklējot visvairāk atbilstošo un precīzāko terminu.

Tātad, runājot par valodu, kas dažādām sabiedrības grupām palīdzētu saprast informāciju, paralēli tiek lietoti divi jēdzieni: vienkāršā valoda (*plain language*) un vieglā valoda (*easy language* un *easy-to-read*). Lietojot šos jēdzienus, jāpatur prātā to atšķirības.

Vienkāršā valoda (*plain language*) palīdz lasītājam pilnībā saprast uzrakstīto ātrāk un vieglāk, un adresātam pielāgots gan stils, gan tonis, gan vārdu izvēle. “Tas nozīmē izvairīšanos no liekvārdības, žargonismiem un sarežģītām teikuma konstrukcijām. Daudzās valstīs vienkāršās valodas lietošana ir obligāta valsts pārvaldes iestāžu rakstītajās vēstulēs un dokumentos.” (Veckalne 2020)

Svarīgi saprast, ka vienkāršā valoda nenozīmē sacītā jēgas vienkāršošanu vai teksta būtisku īsināšanu. Vienkāršās valodas principu izmantošana dokumentā atvieglo uztveramību – tekstu var pilnībā pārveidot, izmantojot vienkāršās valodas principus, un tas palīdzēs to labāk saprast plašākai sabiedrībai, taču nepalīdzēs personām ar lasītprasmes traucējumiem (WALK, n. d.).

Mēdz teikt, ka *Wall Street Journal* un daudzi citi izdevumi raksta tā, lai publicēto informāciju saprastu 8. klases skolēns. Fleša-Kinkeida klases indekss (*Flesch-Kincaid Grade Level*; pieejams arī *Microsoft Word*) ļauj aprēķināt, cik izglītotam ir jābūt lasītājam, lai uztvertu tekstu. Turklāt tas, ka ļoti erudīti cilvēki var saprast arī ļoti sarežģītus tekstus, nebūt nenozīmē, ka viņi vēlas tos lasīt (Veckalne 2020).

Vienkāršās rakstu valodas mērķauditorija ir ļoti plaša. Tie ir cilvēki, kuri prot lasīt, bet kuriem ir grūtības saprast sarežģītākus tekstus. Vienkāršajā valodā vēstījums kļūst daudz

¹ Tulkojumos latviešu valodā sastopama arī vācu uzvārda *Maaß* atveide Kristiane Māsa; darbā, lai izvairītos no homonīmijas ar vārdu Māsa, lietots atveides variants Māse

draudzīgāks, iedarbīgāks un saprotamāks, tas ir vērsts uz lasītāju, un nepieciešams īsāks laiks teksta izlasīšanai.

Salīdzinot ar vieglo valodu, tekstu vienkāršajā valodā var sagatavot krietni ātrāk. Vērtējot informācijas apjomu un blīvumu, tajā var nodot faktiski visu informāciju. Šajos tekstos ilustrāciju daudzums tāds pats kā ikdienas valodā veidotiem tekstiem un tekstu vizuālajam noformējumam nav stingru vadlīniju. Teikumi ir sarežģītāki un garāki nekā vieglajā valodā – vidēji 15–25 vārdi (Australian Government Style Manual, n. d.). Teksta piemērotības pārbaudes var arī nebūt.

Kā norāda Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “Sustento” valdes priekšsēdētāja Gunta Anča, **vieglā valoda** (*easy language* un *easy-to-read*) ir īpaša literārās valodas forma. Tajā sagatavoto informāciju ir daudz vieglāk uztvert, pateicoties vairākām likumsakarībām, kas saistītas ar teksta gramatisko, jēdzienisko uzbūvi un vizuālo noformējumu. Daudzās pasaules valstīs vieglās valodas izmantotāji ir arī imigranti, kas vēl pietiekamā līmenī nav apguvuši attiecīgās valsts valodu. Dažām no šīm mērķauditorijām vieglā valoda būs vajadzīga visu mūžu, lai saprastu apkārt notiekošos politiskos un sabiedriskos procesus, sekotu līdzi kultūras aktivitātēm un vienkārši labāk izprastu cilvēces kultūrvēsturisko mantojumu, citiem turpretī vieglā valoda it tikai solis ceļā uz labāku un dziļāku valodas izpratni nākotnē (Anča 2001).

Plašākā nozīmē vieglās valodas teksti ir paredzēti tiem cilvēkiem, kuriem standarta valoda vai specializēti teksti sagādā problēmas. Šādos tekstos bieži atrodami liekvārdīgi un sarežģīti formulējumi, arī veidlapas pārpildītas ar specializētiem nozares terminiem. Attiecīgi cilvēki, kuriem neizdodas saprast oriģināltekstu, noteiktā situācijā labprātāk izmanto tā vieglāko versiju. “Mēs dzīvojam dažādu specializācijas jomu diferencētā pasaulē, visapkārt ir dažādu jomu eksperti un speciālisti, kas pie mums vēršas ar saviem tekstiem. Piemēram, ja vēlēšanās cilvēks gribētu, lai viņam palīdz kāda trešā persona, tad uz vēlēšanu zīmes viņam vispirms birokrātiskā likumu valodā uzrakstītā paradoksāli sarežģītu formulējumu virknē būtu jāsaprot, ka šāda palīdzība ir iespējama. Absurds!” sašutusi ir profesore K. Māse (Maaß 2015: 15).

Šaurākā nozīmē vieglās valodas tekstu adresāti ir cilvēki ar kognitīvo vai sensorisko invaliditāti. Grupa, kas pati aktīvi piedalījās vieglās valodas izstrādē un kas vēl aizvien skaitās primārā adresātu kopa, ir cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Vieglo valodu izmanto, gatavojot informāciju cilvēkiem ar intelektuālās attīstības, neiropsihiatriskiem un rakstpratības traucējumiem (Veckalne 2020). Johanna Zommere norāda, ka teksta materiāli vieglajā valodā sniedz ieguvumus lasītājiem ar kognitīviem traucējumiem, funkcionālo analfabētismu, afāziju un citiem komunikācijas ierobežojumiem (Sommer 2020: 257).

Vieglā valoda ir kļuvusi par neatņemamu konceptu sociālajā darbā ar cilvēkiem, kam ir īpašas vajadzības. Ja teksti ir viegli izlasāmi un saprotami, cilvēks var izlemt pats, kā virzīt komunikāciju ar citiem, norāda profesore Māse (Maaß 2015: 16).

Vieglajā valodā sagatavota informācija parasti iekļauj tikai būtisko un tiek pausta ļoti īsos teikumos. Tā atšķiras arī vizuāli, jo parasti izmanto lielākus burtveidolus, vairāk rindatstarpju, dažādus grafiskus elementus un krāsas, attēlus vai videoierakstus, izvēlas īsus un saprotamus vārdus, skaidro sarežģītus. Šādi teksts ir uztverams daudz lielākai sabiedrības daļai, veicinot pieejamību (Veckalne 2020).

Vieglā valoda pasaulē: ieskats vēsturē un problēmas izpētē

Valodas vienkāršošanas aizsākumi meklējami Skandināvijā, kur jau 1713. gadā Zviedrijas karalis Karls XII diktēja savu rīkojumu: “Viņa Augstība Karalis pieprasa Karaliskajai kancelejai visus rakstītos dokumentus censties rakstīt skaidrā, vienkāršā zviedru valodā un, ciktāl tas iespējams, neizmantojot tajos svešvārdus.” (Ehrenberg-Sundin 2004)

20. gs. 70. gados juridiskās valodas vienkāršošanai uzmanību sāk pievērst ASV, Kanādā, Apvienotajā Karalistē un Īrijā. Tāpat līdz gadsimtu mijai šo jautājumu lielākā vai mazākā mērā risina Dānija, Francija, Vācija, Itālija, kā arī Singapūra, Honkonga, Jaunzēlande un Austrālija (Asprey 2010). Valstīs, kurās tiesību aktos nostiprināta prasība pēc skaidri saprotamas komunikācijas un struktūras administratīvajos tekstos, veidojas dažādas organizācijas, kas nodrošina tekstu apstrādi, pārskatīšanu un apmācību. Tiktāl gan darbs ar valodu paredzēts nespecifiskai auditorijai, t. i., tiek apstrādāti juridiski teksti, lai mazinātu pārpratumu, apjukuma un neskaidriības rašanos birokrātiskajā aparātā un savstarpējā komunikācijā – tāpat šis valodas pielāgošanas princips attiecināms uz skaidri saprotamo valodu jeb *plain language*.

Valodas pielāgošanu cilvēkiem ar uztveres traucējumiem 20. gs. otrajā pusē sāka arī skandināvi. Jau 70. gados Somijā pastāvēja vieglā valoda *selkokieli* (Tjarks-Sobhani 2012: 27). Gan Zviedrijā, gan Somijā vieglās valodas nosaukums ir saistīts ar vieglu lasīšanu: *lättläst* zviedru valodā nozīmē ‘viegli lasīt’ un *selkokieli* tulkojumā no somu valodas nozīmē ‘skaidri un saprotami’. Arī Beļģijā, Norvēģijā, Zviedrijā, Dānijā Nīderlandē un pat Igaunijā, pamatojoties uz Somijas pieredzi, mēģināja radīt standarta valodas “vieglo variantu” (Maaß 2015: 18).

20. gadsimta 60. gados Zviedrijā tika izstrādāta valsts stratēģija grāmatu un ziņu publicēšanai vieglajā valodā, un kopš Vieglās valodas centra (*Centrum för Lättläst*) dibināšanas 80. gados ik gadu izdotas ap 30 grāmatām vieglajā valodā (Sundin 2008). Pēdējā desmitgadē šis skaits pieaudzis vairākkārt – šobrīd tiek izdots ap 100 vieglajā valodā rakstītām grāmatām gadā (Kļikere 2017: 9). Kopš 20. gadsimta 80. gadiem vieglo valodu aktīvi praksē izmanto arī Somijā, un līdz šim brīdim ir izstrādāti vairāki materiāli atbilstoši tekstu rakstīšanai (Vanhatalo, Lindholm 2019).

Par zināmu pagrieziena punktu var uzskatīt ANO Ģenerālās asamblejas 1975. gadā pieņemto Deklarāciju par cilvēkiem ar invaliditāti. Tajā noteikts, ka cilvēkiem ar īpašām vajadzībām ir tādas pašas politiskās un pilsoniskās tiesības kā jebkuram citam, tostarp tiesības saņemt nepieciešamo atbalstu, lai varētu piedalīties sabiedriskajā dzīvē un sabiedrības attīstībā (Office of the High Commissioner, n. d.). Tas ietver arī piemērotas saziņas nodrošināšanu un informācijas pielāgošanu.

Spēcīgs cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem tiesību aizstāvis ir organizācija *Inclusion Europe*, kas dibināta 1998. gada 28. maijā². *Inclusion Europe* izstrādājusi vienas no pirmajām vieglās valodas vadlīnijām, un organizācijas ietekme vieglās valodas izplatības veicināšanu Eiropā ir ļoti nozīmīga. Šajā laikposmā vairākās valstīs panāktas izmaiņas tiesību aktos,

² 2020. gadā 28. maijs tika pasludināts par Vieglās valodas dienu – šajā dienā 1998. gadā dibināta organizācija *Inclusion Europe*.

veidojušās un attīstījušās struktūras, kas, aizstāvot cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem tiesības, mērķtiecīgi strādā, lai padarītu informāciju arvien vairāk pieejamu ikvienam. *Inclusion Europe* savā tīmekļvietnē publicējuši interaktīvu sarakstu ar saprotamu tekstu galvenajiem kritērijiem (Checklist von Inclusion Europe; interneta resurss 1).

Inclusion Europe ir “jumta” organizācija dažādām Eiropas, t. sk. vecāku, organizācijām. Viens no tās plaši pazīstamiem projektiem ir 2009. gada uzsāktais *Pathways*, kurā piedalījās cilvēki ar mācību traucējumiem un speciālisti no Somijas, Skotijas, Francijas, Īrijas, Vācijas, Portugāles, Austrijas un Lietuvas. Projektā “*Pathways – ceļš uz pieaugušo izglītību personām ar mācīšanās grūtībām*” tika izstrādāts noteikumu kopums ar kvalitātes standartiem saprotamu tekstu radīšanai, kas pieejams internetā (interneta resurss 1). Pirmo vieglās valodas standartu nosaukums bija “Eiropas vadlīnijas viegli lasāmai informācijai”. *Pathways* tika izdotas nākamās norādes par viegli saprotamas valodas lietošanu, kas sarunvalodā tiek sauktas par “Eiropas noteikumiem”. Apvienībā *Inclusion Europe* šobrīd jau ir 78 dalīborganizāciju no 39 Eiropas valstīm (Tūbele, Sproģe 2021).

Pēdējās desmitgadēs vieglās valodas aktualitāte, tostarp pētījumu un sniegto pakalpojumu skaits, pieaug. Organizācijas, kas piedāvā apmācību tekstu izstrādei vieglajā valodā vai pašas rediģē un izstrādā šādus tekstus, ir vairumā Eiropas valstu. Arī Baltijā vieglajai valodai tiek pievērsta uzmanība. Igaunijā vieglās valodas materiālu izstrādi veic divi Igaunu valodas institūta darbinieki, savukārt Lietuvā tekstu pielāgošanu veic Informācijas vākšanas un izplatīšanas centrs (*Informacijos kaupimo ir sklaidos centros*) – nevalstiska bezpeļņas organizācija, kas nodrošina informācijas pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Latvijā 2000. gadā dibināta nevalstiska organizācija “Vieglās valodas aģentūra”, kas piedāvā tekstu rediģēšanu un sagatavošanu atbilstoši mērķauditorijas uztveres līmenim, konsultācijas un mācības tekstu veidošanai. Vieglās valodas aģentūra arī pārstāv vieglās valodas mērķgrupu intereses valsts un pašvaldību institūcijās.

Šobrīd interese par vieglo valodu sasniegusi līdz šim savu augstāko punktu – patlaban tiek īstenoti vairāki projekti. Minēsim tikai dažus. 2021. gada otrajā pusē publicēta grāmata *Easy Language in Europe*, kurā somu pētnieču un redaktoru Ullas Vanhatalo (*Ulla Vanhatalo*) un Kamillas Lindholmas (*Camilla Lindholm*) vadībā apkopota informācija par vieglās valodas lietojumu 21 Eiropas valstī. Tāpat 2021. gada otrajā pusē noslēgts Barselonas autonomajā universitātē īstenotais projekts *Easy Access for Social Inclusion Training (EASIT)*, kur Annas Matamalas (*Anna Matamala*) vadībā izstrādāti audiovizuālie materiāli, brošūras un veiktas apmācības par vieglās valodas lietošanu. Savukārt Latvijā, Latvijas Universitātei un “Vieglās valodas aģentūrai” sadarbojoties ar partneriem Lietuvā un Slovēnijā, Erasmus+ programmā noris darbs projektā “Vieglās valodas lietojuma veicināšana sociālās iekļaušanas vajadzībām”. Projekts ilgst no 2020. gada līdz 2022. gada rudenim, un šī rokasgrāmata ir viens no projekta darba rezultātiem.

Par vienkāršo un vieglo valodu tiek rīkotas arī konferences, piemēram, starptautiskās organizācijas *Clarity* organizētā Virtuālā starptautiskā vienkāršās valodas konference *Access for all: Plain Language is a Civil Right* divās daļās (2020. gada oktobrī un 2021. gada maijā). Savukārt vieglās valodas jomā nozīmīga bija KLAARA konference 2019. un 2021. gadā Helsinkos. Tāpat

minama arī 2021. gada 27.–28. maija konference Germersheimā *1st International Easy Language Day Conference (IELD)* ar vairāk nekā 40 dalībniekiem, pārstāvējot gan pētniekus, gan praktiķus, gan mērķa grupu.

Plašāku uzmanību runātajai vieglajai valodai pievērsusi somu pētniece Lēalaura Leskele (*Leealaura Leskelä*), kuras grāmata “Trauslā saruna” (“*Haavoittuva keskustelu*”) ar kategorizētām vadlīnijām par vieglās valodas izmantošanu saskarsmē izdota 2012. gadā. Šobrīd Leskele, izmantojot sarunu analīzi, pēta divvirzienu komunikāciju starp cilvēkiem ar vieglu un vidēji smagu garīgu atpalicību un viņu darba pienākumu apmācības vadītājiem. Šī pētījuma rezultāti ir pamats Leskeles disertācijai (Leskelä 2021).

Pasaulē vidēji desmit procentiem iedzīvotāju ir vāja rakstīt- un lasītprasme (Vāgvölgyi 2021), tālab nav pārsteidzoši, ka tiek pieņemti jauni tiesību akti, kas paredz paaugstināt informācijas pieejamību vieglajā rakstu valodā. Tādi ir, piemēram, ANO Konvencija par cilvēku ar invaliditāti tiesībām, Eiropas Parlamenta Rezolūcija par ANO Konvencijas īstenošanu, UNESCO publisko bibliotēku un IFLA skolu bibliotēku manifesti un citi (Ķīķere 2017: 22).

Vieglā valoda piedzīvoja milzīgu attīstības lēcieni, kad 2006. gadā tika pieņemta (2008. gadā tika parakstīta, bet 2010. gadā stājās spēkā) ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kas konkrētā veidā pieprasīja cilvēku ar invaliditāti vienlīdzību visās dzīves jomās. To ir parakstījušas visas 27 ES dalībvalstis un vēl 120 citas valstis visā pasaulē (Latvijas Vēstnesis, 201, Nr. 16). Konvencija iezīmē pāreju no politikas, kas koncentrēta uz personām ar invaliditāti kā uz līdzjūtības, medicīniskās aprūpes un sociālās aizsardzības “objektu”, uz politiku jaunā kvalitātē. Tas nozīmē – visu veidu šķēršļu novēršana šo personu pilnvērtīgai iekļaušanai sabiedrībā, apzinoties viņu patieso vērtību un tiesības. Vienlaikus tās ir minēto cilvēku iespējas pieprasīt šīs tiesības un pašiem pieņemt lēmumus, kuri balstīti uz viņu informētību un piekrišanu līdzdarboties savā un sabiedrības interešu labā (Kupče 2010).

ES dalībvalstu tiesiskais regulējums galvenajās līnijās ir vienots, piemēram, ir divi normatīvie akti *European Accessibility Act* un Direktīva par mājaslapu pieejamību, kas vienādi darbojas visās ES valstīs.

Tas nozīmē, ka pakalpojumu sniedzējiem pirms piedāvājuma plānošanas vai izveidošanas jāsaņem domāt par to, kā lietotāji var piekļūt pakalpojumam un to izmantot. Lai izpildītu šīs prasības, digitālajiem pakalpojumiem, piemēram, jāatbilst AA līmenim ar tiešsaistes satura pieejamības vadlīnijām. Tas nozīmē:

- iekļaut ekrāna palielinātājus, ekrāna lasītājus un runas atpazīšanas rīkus;
- iekļaut cilvēkus ar invaliditāti lietotāju aptaujās. Tas var radīt papildu izmaksas, par kādām uzskatāma, piemēram, asistenta algošana, transports, tulkus pakalpojumi u. tml. Tā pakalpojumu sniedzēji varēs uzzināt, kā cilvēki ar redzes, dzirdes, kustību un kognitīvajiem traucējumiem izmanto piedāvāto pakalpojumu. Viņi pievērsīs uzmanību šķēršļiem, ar kuriem saskaras lietotāji, un domās, kā šos trūkumus novērst. Tāpēc ir lietderīgi veikt vairākas intervijas ar cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, lai noskaidrotu apstākļus, ar kādiem, iespējams, nāksies sastapties un kādos nāksies strādāt. Noderīgi ir arī apmācību semināri, lai palīdzētu lietotājiem apgūt viņu izmantoto tehnoloģiju.

Tajā pašā laikā aptaujā ir jābūt iekļautam ikvienam lietotājam, nešķirojot tos pēc jebkādiem rīcības ierobežojumiem. Piemēram, ir jānodrošina, lai lietotājiem, kuri ir nedzirdīgi vai kuriem ir runas traucējumi, būtu iespēja sazināties ar pakalpojumu sniedzēju. Informējot klientus, jāraugās, lai informāciju varētu pārveidot alternatīvās formās, t. i., pieejamā saziņas formā (piemēram, lieliem burtiem, Braila rakstā vai audio kompaktdiskā). Tāpat jānodrošina pieeja pakalpojumu digitālajai pusei, apzinoties, ka dažiem lietotājiem ir sliktākas digitālās prasmes vai ierobežota piekļuve tīmeklim (WCAG 2.0).

Taču normatīvie akti arī atšķiras, jo katrā valstī ir savs nacionāls regulējums. Tiesību akti mainās un pielāgojas, tāpēc ir svarīgi saprast, ka viss iepriekš un turpmāk minētais ir spēkā šo vadlīniju rakstīšanas laikā (2021. gada vasarā).

Vieglā valoda šobrīd sasniegusi augstāko savas attīstības punktu: no Skandināvijas valstīm, kurās ir vissenākā vieglās valodas vēsture, tā iesakņojusies un izplatījusies tālāk Vācijā, Eiropā un arī pasaulē.

Ievēribas cienīgi sasniegumi panākti tādās valstīs kā Apvienotā Karaliste, Austrālija un Jaunzēlande, Norvēģija, Zviedrija. Ļoti rūpīgi un neatlaidīgi strādā slovēņu kolēģi *Zavod RISA*, kur darbojas 2011. gadā dibinātais Komunikācijas un vieglās valodas centrs. Centrs izstrādā materiālus, izdod laikrakstu “20 minūtes”, konsultē valsts un nevalstiskās organizācijas un rīko seminārus un meistarklases cilvēkiem ar intelektuāliem traucējumiem, autiska spektra traucējumiem, afāziju vai iedzimtu nedzirdību, garīgās veselības problēmām un citiem.

Lai arī rakstītajiem materiāliem vieglajā valodā tiek pievērsts arvien vairāk uzmanības, tie nenodrošina vispusīgu piekļuvi informācijai. Pirmkārt, rakstīts teksts nenodrošina informācijas pieejamību cilvēkiem, kuri neprot lasīt. Otrkārt, ar rakstpratību vien nav pietiekami, lai piekļūtu tīmekļa vietnēs izvietotajai informācijai – nepieciešamas arī digitālās prasmes. Treškārt, rakstīts teksts vieglajā valodā nenodrošina reāllaika saziņas iespējas. Šajā kontekstā jāuzsver, ka vienlīdz svarīgs ir arī vieglās mutvārdu valodas izmantojums.

Tomēr aplūkosim pozitīvās prakses piemērus no valstīm, kuras spējušas ievērojami attīstīt vieglo valodu gan rakstos, gan arī citos formātos.

Vācija

Rakstiskā tulkošana no standarta vācu valodas vienkāršajā valodā Vācijā sāka jau 20. gadsimta 90. gados (Eichmeyer 2018: 33). Tomēr vieglās valodas tirgus sācis straujāk attīstīties salīdzinoši nesen – pirms aptuveni 10–15 gadiem. Vieglā un vienkāršā valoda tiek pielietota dažādās jomās, galveno uzmanību pievēršot politikai un pēdējā laikā arī medicīnai. Tomēr ir virzieni, kuri nepiedzīvo tik strauju uzplaukumu, piemēram, literatūra. Atšķirībā no Skandināvijas valstīm, kur daiļliteratūras tulkošanu vieglajā valodā subsidē valsts un atbalsta arī izdevniecības, Vācijā šādiem mērķiem subsīdijas netiek piešķirtas (Radio Lingvistika 2021: 23’55”).

Jāsaprot, ka tirgus pieprasījums veidojas dažādu apstākļu ietekmē. Jāteic, ka Vācijā ir daudzkārt iekļaujošāka vide un atvērtāka sabiedrība nekā, piemēram, citās “jaunākajās” Eiropas Savienības dalībvalstīs, sevišķi tajās (t. sk. Latvijā), kas piedzīvojušas padomju režīmu – laiku,

kurā sabiedrības viedoklis pret kaut nedaudz atšķirīgiem cilvēkiem ir bijis mazāk iecietīgs. Savukārt Vācijā jau agrāk ir bijuši labvēlīgi apstākļi un interese par veidiem, kā šo jomu paplašināt. Pirmā vieglās valodas tulce Anne Laihtfusa norāda, ka 2008. gadā izstrādājusi savu bakalaura darbu par tīmekļa vietņu pieejamību cilvēkiem ar Dauna sindromu. Tajā viena no aptvertajām tēmām bija tieši vieglās valodas lietojums (Leichtfuß 2021: 1) – tātad interese par šiem jautājumiem ir jau ilgstoša.

No 1997. līdz 2001. g. Vācijā notika izmēģinājuma projekts “Mēs paši sevi pārstāvam” (*Wir vertreten uns selbst!*), kas nu jau ir iekļāvies tīklā *People First Deutschland* (www.people1.de). Šo projektu veidoja cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, respektīvi, cilvēki ar mācīšanās grūtībām (pašu izmantots apzīmējums). Projekts bija veltīts visdažādākajām šīs personu grupas interesēm – savstarpējā saziņa un tiklošanās, sadarbība ar dažādām iestādēm, informatīvu materiālu sagatavošana, tātad sabiedriskais darbs visplašākajā nozīmē. Galvenais priekšnosacījums šāda veida apmaiņai un līdzdalībai ir valodas saprotamība. Izmēģinājuma projekta galvenā prasība bija viegli saprotamas valodas izmantošana (sk. *People First Forderungskatalog*; Maaß 2015: 19).

Projektā iesaistītie cilvēki piedalījās dažādos, tostarp arī politiskos, pasākumos, kuros tika runāts par viņiem nozīmīgām tēmām. Tiklīdz viņiem to laikā radās grūtības saprast kādus noteiktus formulējumus, viņi cēla augšā stop zīmi ar uzrakstu “Stop! Vieglo valodu!” un šādā veidā pieprasīja saprotamāku komunikācijas veidu. Šāda veida signāli deva iespēju identificēt grūti saprotamus formulējumus un meklēt alternatīvus izteikumus, kā arī izstrādāt tādu tekstu vadlīnijas, kuri būtu saprotami uzreiz (Tjarks-Sobhani 2012: 26).

Pēc šī projekta 2001. gadā tika nodibināta organizācija *Mensch zuerst* – “Vispirms cilvēks”, kas izdeva divas vārdnīcas vieglajā valodā (*Bundesministerium für Gesundheit* u. c. 2002; *Mensch zuerst* 2011 – Federālā Veselības ministrija) (Tübele, Sproge 2021).

2002. gadā tika pieņemts likums par cilvēku ar invaliditāti vienlīdzību (*Behindertengleichstellungsgesetz* (BGG)), kas definē jēdzienu ‘brīvība bez barjerām’ (pieejamība, piekļuves brīvība, piekļuves iespējas). Likums definē “*Barrierefreiheit*” šādi: “Brīvi pieejamas ir būves vai citas iekārtas, satiksmes līdzekļi, ikdienas lietošanas priekšmeti, informācijas apstrādes sistēmas, audio un vizuālie informācijas avoti un komunikācijas ierīces, kā arī citas dzīves jomas, ja cilvēki ar invaliditāti tām var piekļūt un tās lietot vispārpieņemtajā kārtībā, bez īpašiem apgrūtinājumiem un, galvenais, citu palīdzības” (Maaß 2015: 20).

2006. gadā Vācijā tika nodibināts Vieglās valodas tīkls (*Netzwerk Leichte Sprache*), kurā 2008. gadā jau darbojās 30 asociācijas, kā arī atsevišķas personas ar un bez mācību traucējumiem, savukārt 2013. gadā šajā organizācijā bija iestājušās jau sešas valstis: Vācija, Austrija, Itālija, Šveice, Luksemburga un Holande, izveidojot Vieglās valodas apvienību *Leichte Sprache* (interneta resurss 2), kura tulko tekstus vieglajā valodā, pārbauda tekstu saprotamību, organizē apmācību kursus un lekcijas, veido vieglās valodas politiku, popularizē vieglo valodu (Tübele, Sproge 2021).

Vācijā ir bagātīga vieglās valodas lietojuma pieredze un vieglā valoda kļuvusi par nozīmīgu instrumentu, lai cilvēks varētu iekļauties sabiedrībā. Cilvēkiem ar invaliditāti Vācijas

normatīvajos aktos ir noteiktas tiesības saņemt informāciju viņiem piemērotā veidā. Pamats tam ir 2002. gadā pieņemtais likums par personu ar invaliditāti vienlīdzību un tam pakārtotie likuma īstenošanas noteikumi, 2011. g. noteikumi par informācijas līdzekļiem bez barjerām, kas zināmā mērā jau ņēma vērā ANO konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. Līdz 2014. gada 22. martam visām iestādēm Vācijas teritorijā vajadzēja savus tiešsaistes tekstus piedāvāt arī vieglajā valodā (Maafß 2015: 8).

Nozīmīgu ieguldījumu iekļaujošas sabiedrības attīstībā snieguši arī dažādie mākslas festivāli un projekti – pirmais iekļaujošais teātra festivāls *Grenzenlos Kultur* (“Kultūra bez robežām”) notika 1997. gadā; šis festivāls savu tradīciju saglabājis aizvien – 2020. gadā *Grenzenlos Kultur* notika jau divdesmit pirmo reizi (Lebenshilfe Kunst und Kultur, n. d.).

Savukārt festivāls, kura ietekmē attīstījies mutvārdu tulkošanas tirgus vieglajā valodā, ir iekļaujošais kultūras festivāls *No Limits*. Tā pirmsākumi meklējami 2000. gadā, kad *No Limits* notika Hannoverē. Kopš 2005. gada festivāls notiek reizi divos gados (ar izņēmumu 2005., 2006. un 2007. gadā) Berlīnē (ibid.). Septītā *No Limits* festivāla (2013. g.) ietvaros notika simpozijš par kolektīvo daiļrades procesu un varas attiecībām teātrī, izmantojot piemēru par māksliniekiem ar mācīšanās grūtībām (*No Limits Symposium Programme* 2013). Apmēram puse no festivāla apmeklētājiem ir cilvēki ar īpašām vajadzībām, un festivāla organizatori bija būtiski nodrošināt satura pieejamību visiem. Lai diskusijā varētu pilnvērtīgi iesaistīties arī mērķauditorija, tas ir, cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, tika nolemts piesaistīt vieglās valodas tulku. Tomēr tobrīd šāds pakalpojums Vācijā neeksistēja (Leichtfuß 2021: 2).

Laihtfusa piekrita uzņemt izrāžu tulkošanu, pēc simpozija neplānojot turpināt mutvārdu tulkošanu vieglajā valodā. Tomēr pasākumā sasniegtie rezultāti bija tik ievērojami, ka jau nākamajā dienā tulce saņēma vairākus pieprasījumus sniegt šo pakalpojumu arī citviet (ibid.). Tā 2013. gada *No Limits* ir nozīmīgs pagrieziena punkts vieglās valodas pakalpojumu paplašināšanai. Patlaban gan Vācija aizvien ir vienīgā valsts, kurā pieejama sinhronā mutvārdu tulkošana vieglajā valodā. Šulca *et al.* norāda, ka mutiskā saziņā pieaug pieprasījums pēc vieglās valodas, taču galvenie adresāti reti zina par šī pakalpojuma pieejamību, tāpēc mērķa grupa patlaban šo pakalpojumu aktīvi nepieprasa (Schulz *et al.* 2020: 173).

Ļoti nozīmīgi soļi vieglās valodas attīstībā ir pētniecības paplašināšana un izglītības pieejamība. Arī šajās disciplīnās Vācijas kolēģi ir soli priekšā. 2011. gadā Hildesheimas Universitāte rakstiskās tulkošanas programmā iekļāva arī vieglās valodas kursu. 2014. gadā profesores Kristianes Māses vadībā tika dibināts pētniecības centrs, kas ieguldījis daudz darba juridisko tekstu adaptācijā vienkāršajā valodā, kā arī komunikācijas veicināšanā veselības aprūpes vidē. Hildesheimas Universitātē tulkošana vieglajā valodā pieejama arī kā papildu kvalifikācija nozares profesionāļiem (Radio Lingvistika 2021: 18’53”).

Kopš 2018. gada Hildesheimas Universitāte piedāvā maģistra līmeņa studiju programmu “Pieejama komunikācija” (*Barrierefreie Kommunikation*) (ibid.) – studiju ilgums ir 4 semestri, tās ir gan pilna laika, gan nepilna laika klātienē, un iegūstamais izglītības līmenis ir maģistra grāds mākslās.

Programma “Pieejama komunikācija” ietver šādus kursus:

- Pieejamas komunikācijas pamati;
- Vieglā valoda;
- Iesaiste, izmantojot asistētu saziņu un atbalsta tehnoloģijas;
- Starpdisciplināras perspektīvas darbā ar nedzirdīgiem un vārdzirdīgiem cilvēkiem;
- Saprotamība un profesionālā saziņa;
- Pieejama juridiskā komunikācija;
- Iekļaušana saziņā cilvēkiem ar redzes traucējumiem;
- Pieejama komunikācija tiešsaistē;
- Iekļaušana saziņā cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem;
- Profila modulis;
- Maģistra darba izstrāde (interneta resurss 3).

Šī studiju programma aptver mutvārdu un rakstisko tulkošanu vieglajā un vienkāršajā valodā, zīmju valodu, tehnikas dažādu jomu profesionāļu saziņas pielāgošanā un cilvēku ar komunikācijas traucējumiem iekļaušanu. Tādējādi tiek sagatavoti speciālisti, kas spēj radīt dažādiem lietotājiem viegli uztveramu, saprotamu un pieņemamu saturu tiešsaistē un bezsaistē, verbāli un rakstiski, iespējami daudz cilvēkiem nodrošinot piekļuvi daudzveidīgai informācijai (ibid.). Professore Kristiane Māse norāda, ka studiju laikā jaunie speciālisti apgūst rakstisko un mutisko tulkošanu vieglajā valodā, runas pārceļšanu tekstā, subtitrēšanu, audioaprakstu izstrādi. Pats būtiskākais, ka studenti iegūst plašākas zināšanas par visu jomu – kādas būs pieprasījuma izmaiņas tirgū un kā uz tām reaģēt (Radio Lingvistika 2021: 28’15”).

Hildesheimas Universitātes maģistra programmā “Pieejama komunikācija” turpina izglītoties studenti pēc bakalaura līmeņa tulkošanas studiju programmām vai arī speciālisti, kuri jau šobrīd palīdz cilvēkiem ar īpašām vajadzībām un kuri izjūt nepieciešamību paplašināt savas zināšanas (ibid: 27’37”).

Arī Johanneses Gütenberga Maincas Universitātes bakalaura līmeņa studiju programmā “Valoda, kultūra, tulkošana” (*Sprache, Kultur, Translation*) nesēn iekļauts divu semestru kurss par vieglo valodu, kas sadalīts trīs daļās: rakstiskā tulkošana vieglajā valodā, vieglās valodas multimodalitāte un seminārs par dažādām tēmām vieglās valodas kontekstā. Kurša laikā studenti apgūst vieglās valodas principus, intralingvālas tulkošanas kompetences un vieglās valodas izmantošanu multimediju saturā (tostarp subtitrēšanu, audioaprakstu, mutvārdu tulkošanu utt.). Pēc šī kursa apguves studentiem ir pamatzināšanas par saprotamības analīzi un intralingvālu tulkošanu, kā arī empīriskas metodoloģiskās zināšanas par vieglās valodas uztveri un saprotamību (Modulhandbuch des Bachelorstudiengangs 2021: 65). Maincas Universitātē profesores Silvijas Hansenas Širras vadībā izveidota pētniecības grupa, kas projektā *Einfach komplex – Leichte Sprache* (“Vienkāršs komplekss – vieglā valoda”) kopš 2018. gada veikusi nozīmīgu pētniecisko darbu un izstrādājusi vairākas publikācijas (interneta resurss 4).

Vēl pētniecības jomā minama Leipcigas Universitāte, kurā no 2014. līdz 2018. gadam apjomīgā projektā *Leichte Sprache im Arbeitsleben (LeiSA)* tika pētīts vieglās valodas lietojums darba

vidē. Arī šajā projektā izstrādātas nozīmīgas publikācijas, kuru sarakstu var skatīt projekta vietnē (interneta resurss 5).

Papildus minētajiem sasniegumiem ir izstrādātas vadlīnijas vieglās vācu valodas lietošanai: gan praktiski ieteikumi *LeiSA* projekta rezultātā, kas apkopoti Betīnas M. Bokas (*Bettina M. Bock*) publikācijā *Leichte Sprache – Kein Regelwerk* (“Vieglā valoda – nekādu noteikumu”), gan Kristianes Māses monogrāfija *Leichte Sprache. Das Regelbuch* (“Vieglā valoda. Rokasgrāmata”)³. Tomēr līdz vieglās valodas standartizācijai vēl tāls ceļš ejams. Arī pētījumi ir jāpaplašina, pārbaudot uz pieņēmumiem balstītos ieteikumus un vairāk iesaistot mērķgrupu, kas nav vienkāršs uzdevums, jo arī Vācijā šīs ir ļoti sensitīvas tēmas (Beyer 2021: 110; Pappert, Bock 2020: 1112).

Jāteic, ka liela nozīme vieglās valodas tirgus attīstībā Vācijā ir likumdošanai. Jau 2002. gadā Vācijā pieņemts Likums par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti, kurā 2016. un 2018. gadā veikti būtiski grozījumi, tostarp attiecībā uz informācijas pieejamību vieglajā valodā (*Behindertengleichstellungsgesetz*, §11). Tāpat nozīmīgi ir regulējumi Eiropas līmenī, piemēram, 2006. gadā pieņemtā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kurā uzsvērts, ka personas ar invaliditāti var pilnībā izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības, ja tiek nodrošināta fiziskās, sociālās, ekonomiskās un kultūras vides, veselības aprūpes un izglītības, kā arī informācijas un sakaru pieejamība (Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām 2006: Preambula v). Profesore Kristiane Māse norāda, ka Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva par produktu un pakalpojumu un piekļūstamības prasībām attīstīs pieejamas informācijas tirgu ne tikai Vācijā, bet visās Eiropas Savienības valstīs (Radio Ligvistika 2021: 22’50”).

Zīmīgi, ka Vācijas valdība cenšas ievērot principu ‘neko par mums bez mums’, meklējot risinājumus, kā likumdošanas procesā iesaistīt attiecīgo tiesību aktu mērķgrupu – cilvēkus ar īpašām vajadzībām. Tulce Anne Laihtfusa norāda, ka valsts iestādes ir viņas galvenais darba devējs, tulkojot vieglajā valodā: “Kad tika pieņemts jaunais likums 2018. gadā, es devos uz Berlīni vismaz divas reizes nedēļā. Pirms desmit gadiem Vācija parakstīja ES Konvenciju, un tulkot par šo tēmu varēju arī nakts vidū bez iepriekšējas gatavošanās” (Leichtfuß 2021: 9). Vienlaikus viņa atzīst, ka dažkārt arī šis risinājums ir formāls – tulkojums vieglajā valodā ir veids, kā palīdzēt, tomēr debates mēdz būt pārāk ilgas un intensīvas, un tādējādi aizvien paliek daudz šķēršļu, kas vēl jāpārvar (ibid.).

Kristiane Māse norāda, ka darba tirgus attiecībā uz pieejamu informāciju Vācijā šobrīd ir ļoti neviendabīgs. Valstī ir uzņēmumi, kas piedāvā tulkošanas pakalpojumus vieglajā valodā, vienlaikus iesaistot cilvēkus ar intelektuāliem traucējumiem tekstu izstrādē. Arī plašsaziņas līdzekļos ir darbinieki, kuri izstrādā pieejamu saturu: tekstus, subtitrus, reāllaika subtitrus, audioaprakstus. Tāpat valstī tiek izsludināti iepirkumi pieejama satura nodrošināšanai, īpaši attiecībā uz leģislatīvo un juridisko jomu, kā arī veselības aprūpes jomu. Papildus tam uzņēmumi algo pieejamas komunikācijas speciālistus, lai nodrošinātu atbilstošu informāciju ne tikai

³ Profesores Kristianes Māses ieguldījums vieglās valodas pētniecībā un publikāciju veidošanā ir neatsverams. Pilnu publicēto darbu sarakstu var aplūkot profesores vietnē: <http://www.christiane-maass.de/publikationen.html>

ārējā sadarbībā ar klientiem, bet arī uzņēmuma iekšējā vidē, padarot to pieejamu ikvienam darbiniekam (Radio Lingvistika 2021: 25'40").

Svarīgi, lai cilvēki ar invaliditāti regulāri varētu piedalīties dažādās ikdienas aktivitātēs bez trešo personu palīdzības. Sākotnēji vārds 'barrierefrei' (bez barjerām) nozīmēja fizisku pieejamību ēkām vai satiksmes līdzekļiem, bet metaforiski tas tika attiecināts arī uz saziņu bez barjerām. Jāatvieglo ir arī pieejamība informācijai un saziņas ierīcēm. Jau 2009. gada vēlēšanu cīņā lielākā daļa partiju vēlēšanu programmās iekļāva vieglo valodu un tādējādi arī šī temata apspriešanu politiku aprindās.

2011. gadā tika izdoti "Noteikumi par pieejamām informācijas tehnoloģijām atbilstoši likumam par personu ar invaliditāti vienlīdzību" (*Verordnung zur Schaffung barrierefreier Informationstechnik nach dem Behindertengleichstellungsgesetz*), īsi sauktu par Likumu par pieejamām informācijas tehnoloģijām (BITV). Šajā dokumentā pirmo reizi Vācijā likuma tekstā parādās jēdziens "vieglā valoda", kas nostājas blakus zīmju (žestu) valodai, kas savukārt ir legītīms komunikācijas līdzeklis Vācijas Vienlīdzības likumā kopš 2002. gada.

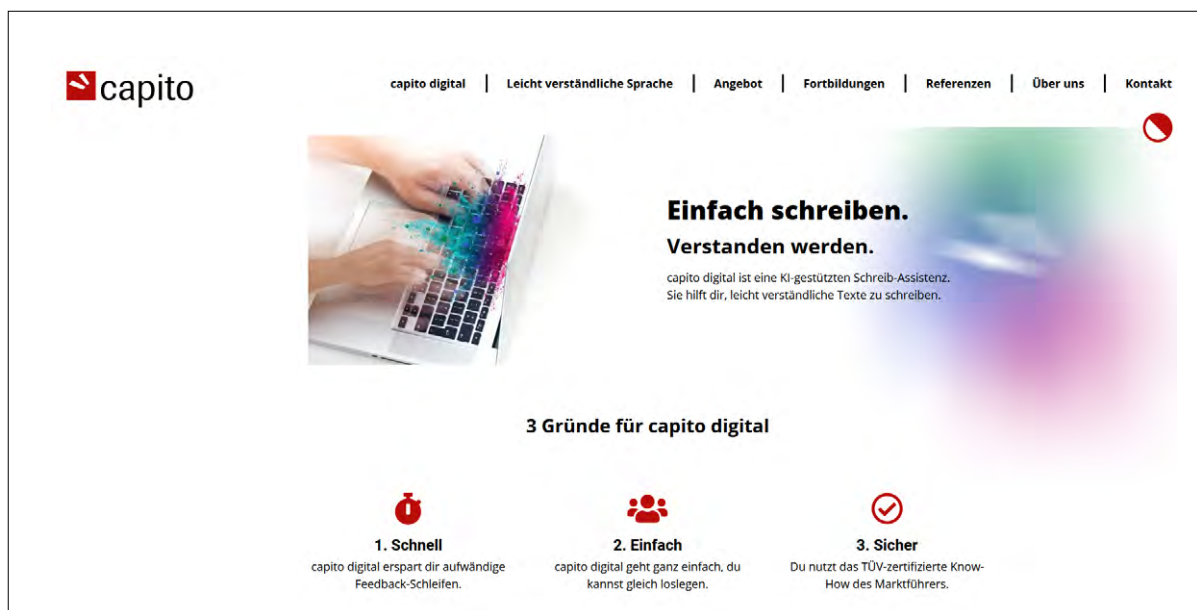
Likums noteica, ka visam valsts jaunradītajam saturam internetā kopš 2012. gada 22. marta ir jābūt pieejamam vieglajā valodā, bet termiņš tika pagarināts līdz 2014. gada 22. martam. Šis rīkojums būtiski ietekmēja apziņu par vieglās valodas nepieciešamību un izraisīja milzīgu tulkošanas darbu aktivitāti.

Prese rakstīja par fenomenu "vieglā valoda" (piemēram, publikācija *Deutsch Light* laikrakstā *ZEIT* 2014. gada 30. janvārī vai publikācija *Behördisch – Deutsch, Deutsch – Behördisch* laikrakstā *Berliner Tagesspiegel* 2014. gada 8. aprīlī), un Vācijas Valsts politiskās izglītības centrāle 2014. gadā veltīja vieglajai valodai tematisku izdevumu "Viegla un vienkārša valoda" (*Leichte und Einfache Sprache* izdevumā *Aus Politik und Zeitgeschichte*). Šo termiņu visu interneta tekstu pārveidošanai vieglā valodā daudzām Vācijas ministrijām un citām sabiedriskām iestādēm neizdevās ievērot, taču pārmaiņas jau bija sākušās (Maaß 2015: 21).

Pašlaik Vācijā vieglā valoda ir uzskatāma par vācu valodas varietāti ar sistemātiski pielāgotu un vienkāršotu teikuma uzbūvi un vārdu krājumu (Maaß 2015: 11).

Capito

Kad 2006. g. tika pieņemta (2008. gadā parakstīta; 2010. gadā stājās spēkā) ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām gan Vācijā, gan citās valstīs izveidojās vairākas apvienības un tika radīti vairāki standarti. Viens no šodien joprojām populāriem vieglās valodas standartiem Vācijā ir 2013. gadā biedrības *Leichte Sprache* ar Vācijas Darba un sociālo lietu ministrijas atbalstu izdotās vadlīnijas (*Leichte Sprache – ein Ratgeber – Vieglās valodas rokasgrāmata*). Savukārt citā vāciski runājošā zemē – Austrijā – uz komercpilnvarojuma (franšīzes) pamata tika nodibināta starptautiska organizācija *Capito* (interneta resurss 6), kas vieglo valodu sauc par "viegli saprotamu valodu" – *leicht verständliche Sprache*. Šīs organizācijas piedāvātajos materiālos vārdu krājums tiek piemērots atbilstoši kopīgajam Eiropas valodu prasmes līmeņiem no A1 līdz B1 (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*).

1. attēls. Ekrānizgriezums no *Capito* vietnes (interneta resurss 6)

Capito apvieno 20 organizācijas no Vācijas, Šveices un Austrijas. Arī *Capito* ir savas vadlīnijas (Tübele, Sproge 2021).

Capito lielu uzmanību pievērš mērķgrupām, jo, precīzi tās definējot, var labāk sagatavot šai mērķgrupai paredzēto informāciju un pēc tam pārbaudīt tās saprotamību. Lai noteiktu atbilstošo valodas līmeni, vispirms tiek noskaidrotas mērķgrupas valodas zināšanas un lasīšanas kompetence. Jāņem vērā arī priekšzināšanas un pieredze par konkrēto tēmu, kas ir individuāli atšķirīgas, turklāt atkarīgas arī no vecuma, izcelsmes un izglītības (Maaß 2015: 15).

Pamatojoties uz ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, tika nostiprinātas tiesības cilvēkiem ar invaliditāti saņemt informāciju viņiem piemērotā formā, piemēram, Bāzelē tika atvērta Vieglās valodas birojs.

Vienkāršā un vieglā valoda angļiski runājošās valstīs

Angļu valodā runājošās valstīs vieglo valodu var saukt par *easy to read, easy read, easy English* (Austrālijā), savukārt vienkāršo valodu – par *plain English, plain language* vai *layman terms*.

Amerikas Savienotās Valstis

Gan vieglā, gan vienkāršā valoda ASV tiek lietota ļoti plaši. Vienkāršā valoda kļuvusi par svarīgu principu arī ASV iestādēs, tiesās un organizācijās. 2010. gadā tika pieņemts Vienkāršās angļu valodas likums (*Plain Writing Act of 2010*), kurā iekļautas arī vadlīnijas un vārdnīca.

Pēc Otrā pasaules kara Amerikā sākas kustība, kas izgaismo nepieciešamību pēc skaidri saprotamas valodas juridiskos tekstos (Williams 2015: 184). Zīmīgs notikums Amerikas

Savienotajās Valstīs kustībā par valodas vienkāršošanu ir, piemēram, Pirmās Nacionālās pilsētas bankas publicētā patēriņa kredītzīme, ko banka brīvprātīgi pārstrādāja, konstatējot, ka vairums klientu un viņu advokātu neizprot kredītzīmē rakstīto, kādēļ pieauga bankas uzsākto tiesas prāvu skaits pret saviem klientiem, lai nodrošinātu līdzekļu atgūšanu (Asprey 2010: 1). 70. gadu beigās desmit štatos tiesību aktos tiek nostiprinātas norādes par nepieciešamību dokumentos izmantot skaidru, saprotamu valodu, kas strukturēta atbilstošās sadaļās (Asprey 2010: 2).

Vieglās valodas straujāka attīstība ASV ir saistāma ar organizāciju *People First* ASV, kas tika nodibināta 1974. gadā, bet 1996. gadā attīstīja *Easy Read* jeb “viegli lasīt” ideju, kurai vēlāk pievienojās vāciski runājošā grupa *Mensch zuerst* (Tūbele, Sproģe 2021).

Apvienotā Karaliste

Apvienotajā Karalistē ir spēkā divi likumi, kas nosaka cilvēku ar invaliditāti tiesības dažādos līmeņos. Dažādas lietotāju grupas saskaras ar kopīgiem šķēršļiem, piemēram, ierobežotu piekļuvi digitālajiem pakalpojumiem, tāpēc vienlīdz būtiski ir abi šie tiesību akti:

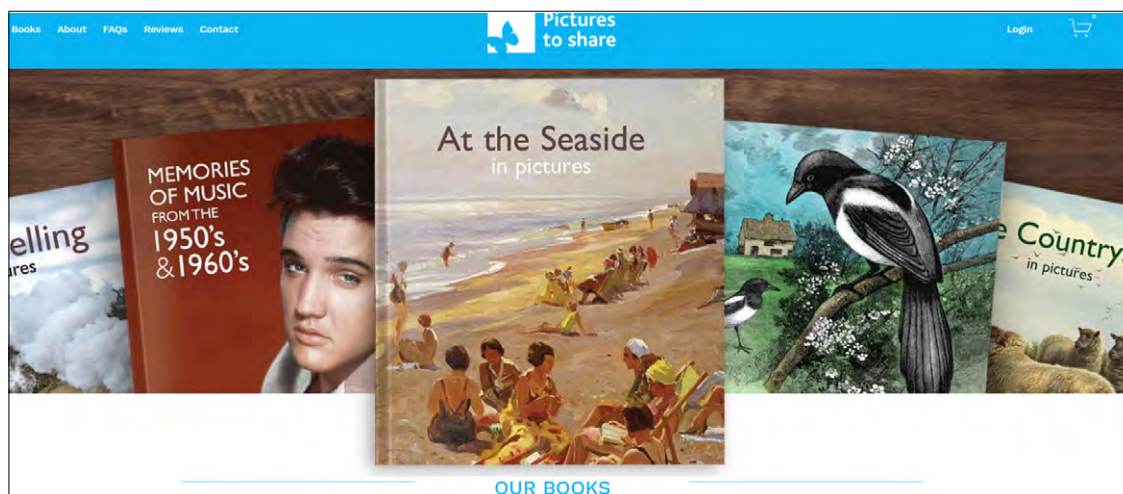
- *Disability Discrimination Act* // Invaliditātes diskriminācijas likums (1995); 19. pants attiecas uz piekļuvi informācijas pakalpojumiem un to izmantošanu;
- *The Equality Act* // Vienlīdzības likums (2010); 20. pants nosaka pienākumu pielāgoties.

Likums pieprasa atbilstoši rīkoties, ja noteikums, kritērijs vai prakse cilvēku ar īpašām vajadzībām nostāda būtiski neizdevīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar citiem cilvēkiem. Ja pielāgošanās prasības attiecas uz informācijas sniegšanu, likumi nosaka informācijas sniegšanu pieejamā formā.

Valdības vietnē (interneta resurss 7) ir uzskaitīti vairāki ieteikumi, taču svarīgākais no tiem ir princips: pakalpojumiem jābūt pieejamiem visiem, kam tie nepieciešami. Ja tā nav, tas var būt pretrunā ar 2010. gada Vienlīdzības likumu.

Ievērojamu materiālu kopu vienkāršās valodas tekstu veidošanai izstrādājusi organizācija *Plain English Campaign* (interneta resurss 8). Savukārt Liverpūlē atrodas vadošā Apvienotās Karalistes organizācija *Easy Read Online Limited*, kas sagatavo viegli lasāmus dokumentus cilvēkiem ar invaliditāti. Tā ir apņēmusies nodrošināt piekļuvi informācijai skaidrā un vizuāli pievilcīgā veidā. Viņu klienti ir valsts iestādes, pašvaldības, mājokļu asociācijas, brīvprātīgās, labdarības un līdzīgas organizācijas, un pakalpojumi ir par maksu. Organizācija gatavo standarta tekstus viegli lasāmā un saprotamā formā, anketas, drukātās skrejlapas, dokumentus citās valodās, ziņojumus, plakātus, informāciju tiešsaistē utt. (interneta resurss 9)

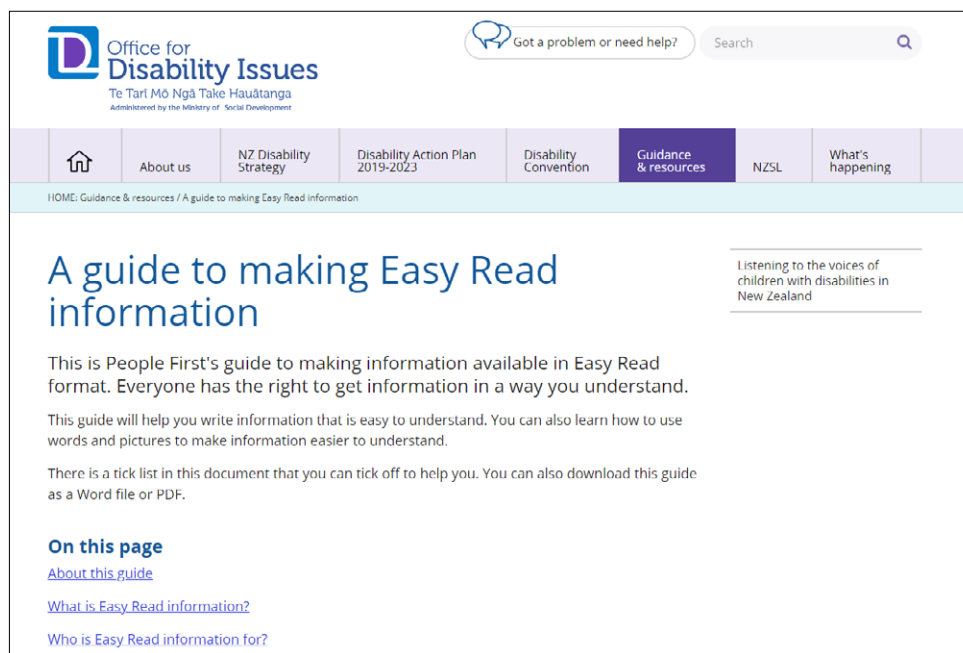
Tāpat minams sociālais uzņēmums *Pictures to Share*, kas izdod grāmatas cilvēkiem ar demenci. Šīs grāmatas var izmantot arī citi cilvēki, piemēram, tie, kas piedzīvojuši insultu, vai cilvēki ar mācīšanās grūtībām, intelektuālās attīstības traucējumiem (interneta resurss 10). Uzņēmums *Pictures to Share* kopš 2005. gada ir pētījis attēlu izmantošanu cilvēkiem ar vidēji progresējošu demenci un atklājis, ka viņu izstrādātās grāmatas palīdz vieglāk komunicēt, aizdzen garlaicību, depresiju un izolētību, palīdz atsaukt atmiņā notikumus, kā arī veicina aktivitāti.

2. attēls. Ekrānizgriezums no *Pictures to Share* vietnes (interneta resurss 10)

Jaunzēlande un Austrālija

Abās minētajās valstīs tiek pievērsta uzmanība vieglās valodas lietojumam. Viens no labākajiem piemēriem, kā veidot pārredzamu valsts iestādes vietni, īstenojot Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām un Jaunzēlandes invaliditātes stratēģiju, ir Jaunzēlandes Sociālās attīstības ministrijas Invaliditātes jautājumu departamenta tīmekļvietne (interneta resurss 11). Vietnē publicēta Jaunzēlandes stratēģija invaliditātes jautājumos, rīcības plāns 2019.–2023. gadam, tiesību akti, kā arī praktiski ieteikumi materiālu izstrādei, apmācību iespējas un citi resursi.

3. attēls. Ekrānizgriezums no Jaunzēlandes Sociālās attīstības ministrijas vietnes (interneta resurss 11)

Austrālijā informācijas pieejamībai pievērsta vēl plašāka uzmanība. Informācijas pieejamību regulē ne tikai tiesību akti (Invaliditātes diskriminācijas likums 1992, Izglītības standarti cilvēkiem ar invaliditāti 2005, Telekomunikāciju likums 1997), bet arī nozaru kodeksi (Komerctelevizijas nozares prakses kodekss, Abonētās televīzijas prakses kodekss) un dažādas valdības politikas (piem., Valsts stratēģija attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti) (Media Access Australia, n. d.).

Austrālijā vairāk nekā 40% iedzīvotāju ir zema lasītprasme (interneta resursi 12 un 13), tāpēc nav pārsteidzoši, ka vienkāršotai informācijai ir liela nozīme. Pieejamas informācijas izstrādei uzmanību pievērš gan atsevišķu organizāciju (interneta resursi 12–14), gan valdības līmenī. Austrālijas valdības galvenajā vietnē (interneta resurss 15) sniegtas norādes par teksta izstrādi vieglajā valodā, savukārt, piemēram, Veselības departamenta vietnē vieglajā valodā publicēta plaša un detalizēta informācija par vakcinācijas procesu, vakcīnu veidiem u. tml. (interneta resurss 16). Dienvidaustrālijas valdība izstrādājusi atsevišķu rīku, lai veicinātu informācijas pieejamību tiešsaistē (interneta resurss 17). Plašais pakalpojumu klāsts un dziļā ieinteresētība valdības līmenī savā ziņā būtu uzskatāma par paraugu informācijas pieejamības nodrošināšanā arī citviet.

Skandināvijas valstu pieredze

Zviedrija

Skandināvijas valstīs vieglā valoda ir ļoti populāra. Zviedrijā vieglo valodu sauc *latteläst*. Valstī darbojas vairāki desmiti vieglās valodas izdevniecību. Katru gadu iznāk aptuveni simts izdevumu cilvēkiem dažādos vecumos ar visplašāko interešu loku. Tās ir gan grāmatas par populārzinātniskām tēmām – dažādām sēnēm, ziediem, vēsturi –, gan sabiedrības dzīvi skaidrojoši izdevumi, piemēram, par eiro ienākšanu tirgus sistēmā vai Nobela prēmijas piešķiršanu, gan arī pavisam praktiski izdevumi: pavārgrāmatas, pamācības skaistumkopšanā vai puķkopībā. Samērā lielu vietu šo izdevumu klāstā ieņem daiļliteratūras tulkojumi vieglajā valodā. Daudziem lasītājiem tas ir vienīgais veids, kā iepazīt literatūru. Plašu popularitāti ir ieguvuši arī laikraksti vieglajā valodā, kas iepazīstina ar nozīmīgākajiem notikumiem gan pašu mājās, gan pasaulē.

Pirmā zviedru grāmata viegli lasāmā formātā tika publicēta 1968. gadā. Septiņdesmitajos gados tika sākts avīzes projekts viegli lasāmā valodā, un 1984. gadā sāka izdot laikrakstu *8Sidor*. 1987. gadā tika izveidots Viegļas lasīšanas centrs, pēc tam 2015. gadā tas tika saistīts ar *Outreach Media Agency*. 1991. gadā sāka darboties izdevniecība *LL-förlaget*.

Zviedrijas Valodas likums nosaka, ka tekstiem jābūt pieejamiem visiem (Language Act, 2009). Diskriminācijas likums nosaka, ka informācijas nepieejamība ir diskriminācijas veids (Diskriminācijas likums, 2008). Bibliotēku likums liek bibliotēkām rūpēties par lasītājiem ar dažādām vajadzībām (The Public Libraries Act, 1996, 2014).

Īpaši tiesību akti atļauj rediģēt jebkuru grāmatu Zviedrijā, nesaņemot autortiesību īpašnieka atļauju. T. s. Marakešas līgums ir saistošs visām ES valstīm, taču Zviedrijā tas iekļauts

Autortiesību likumā, kura 17. pantā ir rakstīts par tiesībām cilvēkiem ar personīgām vajadzībām. Saskaņā ar šo pantu ikvienam ir tiesības veikt tādu autora darba ierakstu vai adaptāciju (izņemot audioierakstu), kāds personai ar īpašām vajadzībām ir nepieciešams, lai varētu izbau- dīt konkrēto darbu. Ierakstu izgatavošanai un izplatīšanai nevajadzētu būt komerciālai, bet, ja tā ir, oriģinālam / pirmajam autoram ir tiesības uz atlīdzību (Likums par literāro un mākslas darbu autortiesībām, 1960, 2011). Jāatzīmē, ka šādiem izmainītiem darbiem var piekļūt tikai lasītāji, kuri reģistrēti kā cilvēki ar īpašām vajadzībām.

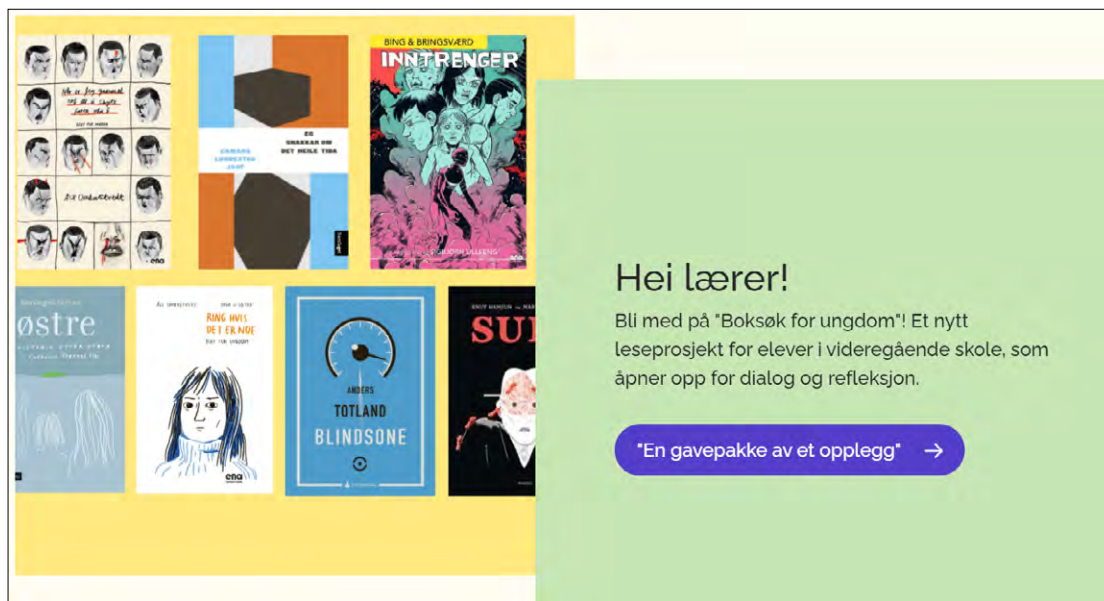
Zviedrijā nav vienotu vadlīniju par vieglās valodas lietošanu un nav vienotu kritēriju mērķ- auditorijas lasītprasmes līmenim. Izdevēji, kuri publicē viegli lasāmu literatūru, katrs izmanto savas vērtēšanas sistēmas.

Informācijas pieejamības jomu sistemātiski regulē Zviedrijas Plašsaziņas līdzekļu aģentūra (*Myndigheten för tillgängliga medier* – MTM; interneta resurss 18). Aģentūras galvenais darbības virziens ir pieejamu plašsaziņas līdzekļu izstrāde. Papildus tam aģentūra ik gadu izdod noteiktu skaitu grāmatu. MTM tiešsaistes katalogā apkopota informācija par izdoto zviedru literatūru vieglajā valodā (interneta resurss 19). MTM paspārnē darbojas viegli lasāmā laikraksta *8Sidor* redakcija. Ik dienu *8Sidor* vietnē tiek pievienotas jaunākās ziņas un publicēts arī drukāts izde- vums. MTM budžets ir aptuveni 20 miljoni eiro gadā un tiek nodarbināti aptuveni 110 cilvēki. Atsevišķu lasīšanas pieejamības jautājumu risināšanā aktīvi ir iesaistīties arī tiesībsargs, tāpēc var uzskatīt, ka arī šī institūcija ir aktīvi palīdzējusi attīstīt vieglo valodu Zviedrijā.

Izdevniecība *Vilja* (interneta resurss 20) katru gadu viegli lasāmā veidā izdod 60 līdz 70 grā- matu pieaugušajiem. Katrā Zviedrijas bibliotēkā ir grāmatu plaukts vieglajā valodā; nelielam ieskatam – grāmatas vieglajā valodā pieejamas arī Linkopingas Pilsētas bibliotēkā (interneta resurss 21).

Norvēģija

Norvēģijā jau kopš 1989. gada darbojas organizācija *Klar Tale*, kas uzsāka vieglās valodas laikraksta izdošanu cilvēkiem ar intelektuālas attīstības traucējumiem. Jau gadu vēlāk viņiem pievienojās citu organizāciju pārstāvji, izveidojot īpašu fondu, kas saskatīja vieglās valodas snieg- tās iespējas plašākam lasītāju lokam. Savukārt 2003. gadā Norvēģijas speciālās izglītības depar- taments lūdza pārskatīt visus mācību materiālus, pārveidojot tos vieglajā valodā. 2002. gadā Norvēģijā tika sākts projekts *Leser søker bok* (“Lasītāji meklē grāmatas”). Patlaban šajā organi- zācijā ir 10 darbinieki, un tā atrodas Oslo. Tās mērķis ir nodrošināt kvalitatīvas grāmatas cil- vēkiem ar lasīšanas grūtībām. Sākumā *Leser søker bok* izdeva grāmatas lasītājiem ar smagiem intelektuālās attīstības traucējumiem, taču drīz atklāja, ka pielāgota literatūra ir nepieciešama daudziem iedzīvotājiem. *Leser søker bok* veiktajā pētījumā secināts, ka lasīšanas palīg līdzekļi nepieciešami trešdaļai pieaugušo, kas nav tikai indivīda problēma, bet liels izaicinājums sabied- ribai kopumā. Organizācija atbalsta autorus, ilustratorus un izdevējus, kuri vēlas izdot cilvēkiem ar uztveres traucējumiem pielāgotas grāmatas – katru gadu tiek atbalstīta 12 līdz 15 grāmatu izdošana. Tāpat *Leser søker bok* par grāmatām un problēmām, ar kurām saskaras dažādi lasītāji, izglīto bibliotekārus (interneta resurss 22).

4. attēls. Ekrānizgriezums no *Leser søker bok vietnes* (interneta resurss 22)

Somija

Līdzīgi kā citās valstīs, arī Somijā vieglā valoda sākotnēji tika izmantota cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Šo nodrošinājumu regulēja valstī izdotie normatīvie akti, kas attiecas uz cilvēkiem ar invaliditāti.

Somijā cilvēku ar invaliditāti tiesības jau vairākus gadu desmitus aizstāv tiesību akti. Tāds ir, piemēram, 1977. gadā pieņemtais Likums par īpašu aprūpi cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, kura mērķis ir veicināt cilvēku ar invaliditāti iesaistīšanu ikdienas aktivitātēs, attīstīt iespējas dzīvot pilnvērtīgu dzīvi un iekļauties sabiedrībā, vienlaikus nodrošinot aprūpi, kas šim cilvēkam nepieciešama (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta, 1977). Nozīmīgs ir arī Sociālās labklājības likums (1982), kura 2002. gada grozījumi 27. daļā ietver nosacījumus attiecībā uz cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību, un Likums par pakalpojumiem un atbalstu cilvēkiem ar invaliditāti (1987) (Sosiaalihuoltolaki, 1982; Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista, 1987).

Saprotams, ka iekļaušanās sabiedrībā nozīmē arī komunikācijas barjeru pārvarēšanu. Tālab Somijā ir vairākas organizācijas, kas veicina informācijas pieejamību. Pakalpojumus saistībā ar vienkāršās somu un zviedru valodas lietošanu juridiskajos tekstos (Somijā ir 2 valsts valodas: somu un zviedru) nodrošina Somijas valodu institūts (*Kotimaisten kielten keskus – Institutet ford e inhemska språken*). Savukārt vieglās zviedru valodas izmantošanu Somijā veicina nevalstiskā organizācija LL-Center, bet vieglās somu valodas izmantošanu – nevalstiskā organizācija Somu vieglās valodas centrs (*Selkokeskus*). Abām NVO sadarbojoties, tiek izdoti divi laikraksti: *Selkosanommat* vieglajā somu valodā un *LL-Bladet* vieglajā zviedru valodā.

Somu vieglās valodas centra darbībai ir liela loma arī mutvārdu vieglās valodas attīstībā. Centra tīmekļa vietnē norādīts, ka organizācijas uzdevumi ir sniegt informāciju par vieglo

valodu, pilnveidot vieglo valodu un veicināt pētniecību šajā jomā, veikt apmācību, sniegt teksta izstrādes pakalpojumus un konsultēt interesentus. Arī rīcības plāns 2019.–2022. gadam ietver dažādus mērķus, tostarp vieglās valodas statusa, vienlīdzības un pētniecības veicināšanu un plašāku resursu piesaisti. Vieglās valodas centra vietnē ikvienam brīvi pieejami ieteikumi mutvārdu vieglās valodas lietošanai, veicot darba pienākumus un ikdienā, kā arī vieglās valodas apmācības kursu plāns līdz pat gada beigām, aptverot dažādus aspektus.

Vieglās valodas centra speciālisti īstenojuši vairākus projektus un izstrādājuši vadlīnijas un rokasgrāmatas gan rakstītajai vieglajai valodai, gan komunikācijai, gan mutvārdu vieglajai valodai (ibid.). Nozīmīgākais projekts saistībā ar mutvārdu vieglo valodu tika veikts 2007.–2009. gadā. Projekta laikā tika ierakstīts liels apjoms video datu, fiksējot autentisku mijiedarbību starp cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, demenci vai disfāziju un profesionāļiem, kas ar šiem cilvēkiem strādā (galvenokārt veselības aprūpes un atbalsta personāls). Iegūtie dati, izmantojot sarunu analīzes metodes, tika analizēti, lai izprastu, kā šādās sarunās tiek lietota valoda un kādi lingvistiskie procesi noris sarunas laikā (Leskelä 2021: 1–2).

Somu valodniece Lēalaura Leskele, balstoties uz savākto datu analīzi, 2012. gadā publicēja rokasgrāmatu vieglās valodas izmantošanai komunikācijā – *Haavoittuva keskustelu* (“Trauslā saruna”). Tajā ir 45 ieteikumi, kas sadalīti piecās kategorijās:

- 1) sarunas orientācija un konteksts;
- 2) saskarsme ar sarunas partneri;
- 3) savstarpīgums un iespēja izteikties;
- 4) runas verbālie elementi;
- 5) pārbaude un labošana (ibid.: 3).

Pēc rokasgrāmatas publicēšanas pieauga arī interese par pētījumiem šajā jomā. Šobrīd pētniecība notiek Helsinku un Tampere Universitātē. Līdz šim par vieglo valodu publicētas divas disertācijas, taču vēl piecas patlaban ir izstrādes stadijā (Leskelä 2021: 2).

Helsinku Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes maģistra līmeņa valodu studiju programmās nesēn iekļauti arī kursi par vieglo valodu – “Ievads vieglajā valodā” un “Rakstīšana vieglajā valodā” –, ko kā izvēles priekšmetus var apgūt arī tulkošanas programmu studenti. Kursi ietver pamatinformāciju par vieglo valodu un tās mērķgrupām, kā arī praktiskos uzdevumus vieglās valodas tekstu izstrādē. Tādējādi valodniekiem, kas absolvē Helsinku universitāti, ir zināšanas par vieglo valodu, ko viņi var turpināt attīstīt (Onikki-Rantajääskö 2020).

Tīna Oniki-Rantajäske norāda, ka nepieciešamība pēc vieglās valodas sabiedrībā ir liela, turklāt tās nozīme tikai pieaug, jo Direktīva par produktu un pakalpojumu piekļūstamības prasībām paredz, ka kognitīvā un lingvistiskā pieejamība ir ikkatra pilsoniskās tiesības. Tālab ir jāpaplašina pētniecība un jāapmāca arvien jauni vieglās valodas speciālisti, lai nodrošinātu kvalitatīvu piedāvājumu atbilstoši pieprasījumam (ibid.). Arī Lēalaura Leskele teic: “Mums ir nepieciešama augstākā izglītība vieglās valodas ekspertiem. [...] Tā gan, iespējams, būtu atšķirīga no izglītības, ko piedāvā Hildesheimas Universitāte. Taču tas ir mūsu mērķis.” (Leskelä 2021: 9).

Spānija

Pētnieki Anna Matamala un Oskars Garsija (Óscar García) norāda, ka Spānijas likumdošanai ir ļoti sarežģīta struktūra, jo katram reģionam ir savas pilnvaras, ko papildina arī centrālā valdība. Pirmās norādes par “vienkāršu un skaidru valodu” drukātos juridiskajos dokumentos ietvertas Karaliskajā Dekrētā 366/2007, kas gadu vēlāk papildinātas ar drukas ieteikumiem. Patlaban Spānijas Parlamentā iesniegts priekšlikums Likuma par cilvēku ar invaliditāti tiesībām grozījumiem, kas ietver vieglo valodu kognitīvās piekļūstamības nodrošināšanai un aicina paplašināt pētniecību, apmācību un atpazīstamības veicināšanu (Matamala, García 2021).

2014. gadā Katalonija kļuva par pirmo Spānijas reģionu, kas iekļāva vieglo valodu savos tiesību aktos, izmantojot universālu pieeju un norādot, ka materiāliem vieglajā valodā jāatbilst *IFLA* un *Inclusion Europe* vadlīnijām. Vieglā valoda iekļauta arī tādu reģionu kā Baleāru salas, Navarra, Andalūzija, Mursija un Galicija tiesību aktos, tomēr atbilstošas publikācijas un dokumenti vieglajā valodā aizvien ir retums (Matamala, García 2021).

Vieglās valodas aizsākumi Spānijā meklējami jau gadsimta sākumā, un tie saistāmi ar daiļliteratūras vieglajā valodā popularizēšanu. Vieglās valodas asociācija (*Asociació Lectura Fácil, ALF*) pielāgojusi vairāk nekā 300 grāmatu un veltījusi īpaši lielu uzmanību Vieglās valodas lasītāju klubu darbībai visā valstī. Laikā no 2012. līdz 2019. gadam tika izveidotas vairākas reģionālās vieglās valodas asociācijas (ibid.).

Vieglās valodas attīstība Spānijā cieši saistīta arī ar biedrībām, kas pārstāv cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem. 2007. gadā biedrība *Plena Inclusión* (“Pilnīga iekļaušana”) izdeva Ētikas kodeksu vieglajā valodā, vēlāk, sadarbojoties ar Vieglās valodas asociāciju, biedrība izveidoja pasniedzēju un speciālistu komandu, lai veicinātu vieglās valodas izplatību. 2013. gadā *Plena Inclusión* nodibināja vieglās valodas un kognitīvās pieejamības uzņēmumu *Altavoz Cooperative*, kurā strādā cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem un kurš sniedz pakalpojumus vieglās valodas jomā (ibid.).

Pēdējā desmitgadē Spānijā izdoti vairāki materiāli ar ieteikumiem vieglās valodas izmantošanai, kas ietver gan *Inclusion Europe* vadlīniju tulkojumu, gan valodai specifiskus materiālus, gan rokasgrāmatu vieglās valodas materiālu kvalitātes izvērtēšanai (ibid.).

Augstākajā izglītībā vieglajai valodai pievērsta uzmanība dažās universitātēs: Vieglās valodas kurss Madrides Universitātē (2012–2016) un Haenas Universitātē Kultūras un pieejamības studiju programmās. 2018. gadā vieglās valodas kursu studiju programmā iekļāva arī Lingvistikas studiju un tulkošanas augstākais institūts (*Instituto Superior de Estudios Lingüísticos y Traducción*), kas ir privāta augstskola Seviljā. Patlaban vieglās valodas koncepts iestrādāts arī Barselonas autonomās universitātes maģistra programmā “Audiovizuālais tulkojums” (ibid.).

Ļoti nozīmīgs projekts ir *EASIT – Easy Access for Social Inclusion Training* (interneta resurss 22). Sākotnēji vieglā valoda netika ietverta starp Barselonas autonomās universitātes pētniecības virzieniem, jo tā tika izmantota rakstītajos tekstos. Taču kopš 2005. gada universitātē pētīta audiovizuālo materiālu piekļūstamība. Ideja par vieglās valodas konceptu pielietošanu audiovizuālajos materiālos aizsāka *EASIT* projektu (2018–2021). Projekta mērķis ir

definēt jaunus profesionālos profilus, apvienojot vieglās valodas un audiovizuālo mediju jomas (Matamala 2021).

EASIT projektā tika veikta aptauja, lai izprastu vieglās valodas praksi Eiropā. Tāpat tika izveidotas darba grupas dažādu jautājumu, kas saistīti ar audiovizuālo materiālu izstrādi, risināšanai. Projekts paredz definēt trīs profesionālos profilus un prasmes, ko tie ietver: 1) audio aprakstu speciālists vieglajā valodā, 2) subtitru speciālists vieglajā valodā, 3) audiovizuālās žurnālistikas speciālists (ibid.).

Projekts noslēdzas 2021. gadā un, sākot no 2021. gada augusta, visi izstrādātie materiāli ir brīvi pieejami projekta vietnē <https://pagines.uab.cat/easit>. Pētniece Anna Matamala izsaka cerību, ka šis projekts spēs paaugstināt izpratni par vieglās valodas izmantošanu universāli – ne tikai rakstītā tekstā, bet arī multimodālā un audiovizuālā vidē (Matamala 2021).

Vieгло valodu ir būtiski skatīt ne tikai rakstītu tekstu kontekstā, bet arī citās disciplīnās. Tā ir spēcīgs rīks iekļaujošas vides un atbalsta veidošanā cilvēkiem ar dažādām specifiskām vajadzībām.

Lielu atbalstu vieglās valodas attīstībā var sniegt valsts līmenī, pieņemot, pielāgojot un ieviešot tiesību aktus, kas paredz vieglās valodas izmantošanu, tādējādi aizstāvot cilvēku ar uztveres traucējumiem (un ne tikai) tiesības. Lai arī nereti tiesību aktos ietvertās prasības tiek pildītas formāli, tās ir nozīmīgs un vajadzīgs pamats, uz kā balstīt tālāko darbību vieglās valodas attīstībā.

Redzams, ka valstīs, kur interese par vieglās valodas izmantošanu paplašinājusies tālāk par rakstīta teksta robežām, ir samērā spēcīgas vieglās valodas tradīcijas un aktīvs nevalstisko organizāciju darbs. Tas saskan ar Guntas Ančas teikto: “Jāskatās ir vairāki līmeņi. Pirmkārt, valsts līmenī, jāpieņem lēmums, ka [...] cilvēkam ir tiesības iegūt informāciju [...]. Kad valstiskā līmenī pieņems lēmumu, ka tas ir nepieciešams, tad jau darbosies arī visi pārējie zobraņi. [...] Un otra daļa darba ir [...] nevalstisko organizāciju līmenis, kur paši cilvēki vai cilvēku pārstāvji ir tie, kuri saka, ka to vajag.” (Anča 2021)

Zīmīgi, ka katrā no aplūkotajām valstīm attīstīti atšķirīgi vieglās valodas aspekti – tas liecina gan par nepieciešamību paplašināt vieglās valodas izmantojumu, gan par daudzveidīgajām iespējām, kā to darīt. Turklāt katrs no uzmanības centrā esošajiem risinājumiem veicina cilvēku ar uztveres traucējumiem iekļaušanu sabiedrībā, nodrošinot informācijas pieejamību katras nācijas kultūrvēsturiskajam mantojumam, aktuālajām norisēm sabiedrībā, kā arī pieejamu reāllaika komunikāciju un pieejamu vidi kopumā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Anča, G. (2001) *Tiesības saprast izlasīto*. Pieejams: <http://providus.lv/article/tiesibas-saprast-izlasito>
- Anča, G. (2021) Zoom intervija ar Velgu Polinsku 2021. gada 18. maijā.
- Asprey, M. M. (2010) *Plain language around the world*, Chapter 4. Plain Language for Lawyers. Alexandria: The Federation Press.
- Beyer, R. (2021) Zur intraligualen Übersetzung von Rechtstexten im Deutschen. Beobachtungen bezüglich der Leichten Sprache. *Parallèles*, 33 (1): 110–132.
- Bock, B. M. (2019) *Leichte Sprache – Kein Regelwerk*. Sprachwissenschaftliche Erlebnisse und Praxisempfehlungen aus dem LeiSA-Projekt. Leipzig: Universität Leipzig
- Bohman, U. (2021) E-pasta sarakste ar Velgu Polinsku no 2021. gada 23. marta līdz 2021. gada 19. aprīlim.
- Maaß, C. (2015) *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. Berlin: LIT VERLAG.
- Eichmeyer, D. (2018) *Interpreting into Plain Language: Accessibility of On-site Courses for People with Cognitive Impairments*. Universität Wien: Delfinterpret: 32–35.
- Ehrenberg-Sundin, B. (2004) *Plain Language in Sweden, the Results After 30 Years*. Speech given at the launching plain language conference *Lengaje ciudadano*. Pieejams: <https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/plain-language-in-sweden/> [Skatīts 17.04.2021.]
- Hansen-Schirra, S., Maaß, C. (eds.) (2020) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Jakobson, R. (1959 [2013]) *On Linguistic Aspects of Translation*. On Translation. Ed. Reuben Arthur Brower. Harvard: Harvard University Press.
- Kupče, M. (2010) *Latvija ratificējusi ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām*. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/206495-latvija-ratificejsi-ano-konvenciju-par-personu-ar-invaliditati-tiesibam-2010>
- Ķīkere, S. (2017) *Informācijas pieejamība un tulkošana vieglajā valodā: Latvijas situācijas izpēte*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Krašņina, L., Valdmane, L. (2020) *Teksta pielāgošana lasītāja vajadzībām*. Izdevums “Pupa”, 2020. g. marts, 1.–7. lpp.
- Leichtfuß, A. (2021) Zoom intervija ar Velgu Polinsku 2021. gada 21. aprīlī.
- Leskelä, L. (2021) E-pasta sarakste ar Velgu Polinsku.
- Make it easy. A guide to preparing Easy to Read information*. (N. d.) Prepared by the Accessible Information Working Group (WALK). Pieejams: <https://bit.ly/2IHQQc5> [Skatīts 01.09.2021.]
- Matamala, A. (2021) *EASIT – toward hybrid access services in the audiovisual world*. Klaara Network. Pieejams: <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2021/01/04/anna-matamala-easit-toward-hybrid-access-services-in-the-audiovisual-world/> [Skatīts 28.05.2021.]
- Matamala, A., García, Ó. (2021, forthcoming) *Nodaļa par vieglo valodu Spānijā*. Handbook of Easy Languages in Europe, eds. Camilla Lindholm and Ulla Vanhatalo. Berlin: Frank & Timme.
- Australian Access Regulation. Key legislation in Australia*. (N. d.) Media Access Australia. Pieejams: <https://mediaaccess.org.au/research-policy/australian-access-regulation>
- Modulhandbuch des Bachelorstudiengangs*. (2021) B. A. Sparche, Kultur, Translation am Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz.
- Muñoz-Miquel, A., Ezpeleta-Piorno, P. & Saiz-Hontangas, P. (2018) Intralingual translation in healthcare settings: strategies and proposals for medical translator training. In: V. Montalt, K. Zethsen & W. Karwacka (eds.) *Current challenges and emerging trends in medical translation* (pp. 177–204). MonTI 10.

- Onikki-Rantajääskö, T. (2020) *Establishing Teaching of Easy Language at the University of Helsinki*. Pieejams: <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2020/12/08/tiina-onikki-rantajaasko-establishing-teaching-of-easy-language-at-the-university-of-helsinki/> [Skatīts 26.05.2021.].
- Pappert, S., Bock, B. M. (2020) Easy-to-read German put to the test: Do adults with intellectual disability or functional illiteracy benefit from compound segmentation? *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 33(5): 1105–1131.
- Pilliere, L. (2010) Conflicting Voices: An analysis of Intralingual Translation from British English to American English. *E-Rea*. Pieejams: <http://journals.openedition.org/erea/1404> [Skatīts 13.04.2021.]
- Plain Writing Act of 2010*. Pieejams: <https://www.plainlanguage.gov/law/>
- Polinska, V. (2021) *Tulkošana cilvēkiem ar uztveres traucējumiem*. Maģistra darbs. Rīga: LU HZF.
- Radio Lingvistika. (2021) *Easy language: balancing comprehensibility and acceptability*. Streaming service of the European Commission. Pieejams: <https://webcast.ec.europa.eu/radio-lingvistika-easy-language-balancing-comprehensibility-and-acceptability-06-05-21> [Skatīts 20.05.2021.]
- Rozenberga, M. (2016) Vieglā valoda – vienkārši par dažkārt sarežģīto. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/vieglā-valoda-vienkarsi-par-dazkart-sarezgito.a184009/>
- Savas, B. (2018) Intralingual translation as a means of intergenerational communication: a linguistic approach. *Kocaeli: The Journal of International Social Research*, 11 (55): 182–193.
- Schulz, R., Degenhardt, J., Czerner-Nicolas, K. (2020) Easy Language Interpretation. In: S. Hansen-Schirra, C. Maaß (eds.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives* (pp. 163–177). Berlin: Frank & Timme.
- Sommer, J. (2020) A Study of Negation in German Easy Language – Does Typographic Marking of Negotiation Words Cause Differences in Processing Negation? In: S. Hansen-Schirra, C. Maaß (eds.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives* (pp. 257–272). Berlin: Frank & Timme.
- Style M. (N. d.) *Writing and Designing Content, Clear Language and Writing Style, Sentences*. Australian Government. Pieejams: <https://www.stylemanual.gov.au/writing-and-designing-content/clear-language-and-writing-style/sentences> [Skatīts 07.11.2021.]
- Sundin, M. (2008) *Present situation of easy-to-read organisations in some smaller countries: examples from Sweden, Norway, Denmark, Finland and Latvia*. Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació Universitat de Barcelona. Pieejams: <http://bid.ub.edu/20sundi2.htm> [Skatīts 19.04.2021.]
- Tjarks-Sobhani, M. (2012) Leichte Sprache gegen schwer verständliche Texte. *Fahrzeitschrift Technische Kommunikation*, 6.
- Tornbacke, B. I. (1996) *Easy-to-Read – An important part in reading promotion and in the fight against illiteracy*. Lecture at IFLA open session, Beijing. Pieejams: <https://www.facillectura.es/documentos/recursos/EasyRead.pdf> [Skatīts 17.04.2021.]
- Tübele, S. Sproģe, I. *Challenges of the Easy and Plain Language in Latvia*. (Pieņemts publicēšanai LU PPMF rakstu krājumam 2021. gadā.)
- Vanhatalo, U., Lindholm, C. (2019) Prevalence of NSM Primes in Easy-to-Read and Standard Finnish: Findings from Newspaper Text Corpora. In: L. Sadow, B. Peeters, K. Mullan (eds.) *Studies in Ethnopragnatics, Cultural Semantics, and Intercultural Communication* (pp. 213–234). Singapore: Springer.
- Vágvölgyi, R., Bergström, K., Bulajić, A. (2021) Functional illiteracy and developmental dyslexia: looking for common roots. A systematic review. *J Cult Cogn Sci*. Pieejams: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41809-021-00074-9> [Skatīts 11.05.2021.]
- Veckalne, A. Ar mērķi tikt saprastiem, nevis atstāt iespaidu: vieglā un vienkāršā valoda. Pieejams: <https://www.delfi.lv/vina/personiba-un-brivais-laiks/aktuali/ar-merki-tikt-saprastiem-nevis-atstat-iespai-du-vieglā-un-vienkarsa-valoda.d?id=52695011>

- Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0.* (2008) Pieejams: <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>
- Williams, C. (2015) Changing with the Times: The Evolution of Plain Language in the Legal sphere. *Alicante Journal of English Studies*, 28: 183–203.
- Zauberga, I. (2016) *Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem*. Rīga: Latvijas Universitāte.

TIEŠSAISTES AVOTI

- [Interneta resurss 1] *Inclusion Europe* vietne. Pieejams: <https://www.inclusion-europe.eu> [Skatīts 25.08.2021.]
- [Interneta resurss 2] *Netzwerk Leichte Sprache* vietne. Pieejams: <https://www.leichte-sprache.org>
- [Interneta resurss 3] *Universität Hildesheim* vietne. Pieejams: <https://www.uni-hildesheim.de/en/leichtesprache/ma-barrierefreie-kommunikation/> [Skatīts 24.08.2021.]
- [Interneta resurss 4] *Universität Mainz* vietne. Pieejams: <https://leichtesprache.uni-mainz.de/presentationen-publikationen/> [Skatīts 25.08.2021.]
- [Interneta resurss 5] *Universität Leipzig* vietne. Pieejams: <https://research.uni-leipzig.de/leisa/veroeffentlichungen.html> [Skatīts 26.08.2021.]
- [Interneta resurss 6] *Capito* vietne. Pieejams: <https://www.capito.eu>
- [Interneta resurss 7] AK Valdības pakalpojumu vietne. Pieejams: www.gov.uk/service-manual/helping-people-to-use-your-service/making-your-service-accessible-an-introduction [Skatīts 28.08.2021.]
- [Interneta resurss 8] *Plain English Campaign* vietne. Pieejams: <http://www.plainenglish.co.uk/free-guides.html>
- [Interneta resurss 9] *Easy Read Online Limited* vietne. Pieejams: www.easy-read-online.co.uk [Skatīts 28.08.2021.]
- [Interneta resurss 10] *Pictures to Share* vietne. Pieejams: www.picturestoshare.co.uk [Skatīts 28.08.2021.]
- [Interneta resurss 11] Jaunzēlandes Sociālās attīstības ministrijas Invalitātes jautājumu departamenta vietne. Pieejams: www.odi.govt.nz [Skatīts 28.08.2021.]
- [Interneta resurss 12] *Information Access Group* vietne. Pieejams: <https://www.informationaccessgroup.com/>
- [Interneta resurss 13] *Access Easy English* vietne. Pieejams: <https://accesseasyenglish.com.au/>
- [Interneta resurss 14] Organizācijas *Scope* vietne. Pieejams: <https://www.scopeaust.org.au/services-for-organisations/access-and-inclusion-for-businesses/accessible-information/>
- [Interneta resurss 15] Austrālijas valdības centrālā vietne, sadaļa *Easy Read*. Pieejams: <https://www.stylemanual.gov.au/content-types/easy-read>
- [Interneta resurss 16] Austrālijas valdības Veselības departamenta vietne. Pieejams: <https://www.health.gov.au/resources/collections/covid-19-vaccination-easy-read-resources>
- [Interneta resurss 17] *Online Accessibility Toolkit* Pieejams: <https://www.accessibility.sa.gov.au/policy/south-australian-government/easy-read-online-accessibility-policy>
- [Interneta resurss 18] *Myndigheten för tillgängliga medier* vietne. Pieejams: www.mtm.se [Skatīts 20.08.2021.]
- [Interneta resurss 19] Vieglajā valodā publicēto grāmatu saraksts Pieejams: <https://www.legimus.se/202795/lattlasta-bocker> [Skatīts 15.08.2021.]
- [Interneta resurss 20] Izdevniecības *Vilja* vietne. Pieejams: www.viljaforlag.se [Skatīts 20.08.2021.]
- [Interneta resurss 21] Linkopingas Pilsētas bibliotēkas vietne. Pieejams: www.linkoping.se/uppleva-och-gora/bibliotek [Skatīts 20.08.2021.]
- [Interneta resurss 22] *Leser søker bok* vietne. Pieejams: www.lesersokerbok.no [Skatīts 20.08.2021.]
- [Interneta resurss 23] *EASIT – Easy Access for Social Inclusion Training* projekta vietne. Pieejams: <https://pagines.uab.cat/easit> [Skatīts 20.08.2021.]

Vieglā valoda Latvijā

DITE LIEPA

Latvijā aizvien ir grūti novilkt stingru robežu starp vieglo valodu un vienkāršo valodu, jo nav vispārpieņemtu definīciju un skaidrojumu par kopīgo un atšķirīgo. Tāpēc dažādās iestādēs par informāciju atbildīgās personas mēģina tikt galā saviem spēkiem un atbilstoši savai izpratnei. Visbiežāk valsts iestāžu tīmekļvietņu sadaļā “Viegli lasīt” ir lasāma vieglāka un sarežģītāka līmeņa vienkāršā valoda jeb *plain language*, nevis vieglā valoda.

Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls (interneta resurss 1) pagaidām piedāvā tikai vienu terminu – **vieglā valoda** (angļu valodā *easy-to-read*). Arī kopumā Latvijā vairāk pieņemts runāt par vieglo, nevis vienkāršo valodu.

Vieglā valoda mūsu valstī ir nosacīti jauna parādība – tā ienāca dažus gadus pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā līdz ar vēlmi un atvērtību pret visu jauno un neatkarību atguvušajā postpadomju republikā nezināmo, kas gan citviet Eiropā un pasaulē jau bija zināms. Termins “vieglā valoda” Latvijā izveidojās 90. gadu beigās un tiek izmantots arī šobrīd.

Jau 1999. gadā, kad vieglā valoda Latvijā bija jaunums, valdība izstrādāja koncepciju “Vienādas iespējas visiem” par cilvēku ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā, un tajā pirmo reizi valsts līmenī tika atzīta vieglās valodas nepieciešamība. Koncepcija paredzēja izdot vieglās valodas izdevumus Latvijā, līdzīgi kā tobrīd tas notika Zviedrijā.

Diemžēl koncepcijai bija tikai ieteikuma raksturs, un atbildīgās valsts institūcijas – Labklājības ministrija, kā arī Izglītības un zinātnes ministrija – šajā jomā īpašu aktivitāti neizrādīja (Anča, Meļņika 2021).

Latvijā vieglās valodas ideja Latvijā ienāca no tuvākajiem brīvās pasaules kaimiņiem – Zviedrijas. 90. gadu otrajā pusē cilvēku ar invaliditāti organizāciju pārstāvji no Latvijas devās mācību vizītē uz Stokholmu, lai apmeklētu dažādas organizācijas, tostarp arī Vieglās valodas centru. Jau pirmajā tikšanās reizē radās ideja ieviest vieglo valodu arī Latvijā. Sākās sadarbība ar zviedru izdevniecību, un tika meklēti papildu resursi vieglās valodas materiālu izdošanai.

Pirmo grāmatu vieglajā valodā “Milda dzīvos Rīgā” izdeva 1999. gadā. Sadarbībā ar dienas centru cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem grāmatai tika sagatavots oriģinālteksts un ilustrācijas par latviešu meiteni Mildu, kas uzsāk patstāvīgu dzīvi.

Vieglās valodas aģentūra

2000. gadā Rīgā tika dibināta biedrība “Vieglās valodas aģentūra” (turpmāk – VVA) – līdz šim brīdim vienīgā organizācija valstī, kas pastāvīgi un mērķtiecīgi darbojas vieglās valodas jomā. “Mums rūp, lai ikviens cilvēks varētu saprast apkārtējo sabiedrību un iekļauties tajā,” tā rakstīts Vieglās valodas aģentūras tīmekļvietnē. Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “Sustento”⁴ vadītāja un viena no vieglās valodas aizsācējām Latvijā Gunta Anča atceras, ka, pārņemot vieglās valodas ideju no Skandināvijas valstīm, pamatdoma bijusi palīdzēt cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Neilgu laiku pēc dibināšanas Vieglās valodas aģentūra izdeva laikrakstu vieglajā valodā “Spārni”, kas apkopoja sociāla rakstura informāciju, taču tas nebija ilglaicīgi. VVA darbinieki mācījās paši un dalījās pieredzē ar citiem, tāpēc likum-sakarīgi, ka mērķauditorija paplašinājās, iekļaujot tajā arī citus cilvēkus ar informācijas uztveres traucējumiem, kas radušies dažādu iemeslu dēļ.

“Sabiedrība saprata, ka šie cilvēki varētu labāk sekot līdzi lietām, ja šī informācija būtu sagatavota viņiem saprotamā veidā. Un tad, kā tas bieži notiek ar lietām, kas ir veidotas kādai vienai īpašai cilvēku grupai...piemēram, kā televīzijas pulsts, ko mēs gatavojām cilvēkiem ar kustību traucējumiem, bet tagad neviens vairs nevaram iedomāties savu dzīvi bez tās, tieši tāpat notika ar vieglo valodu. Vienā brīdī cilvēki pamanīja, ka šo vieglo valodu arvien vairāk sāk izmantot arī citi,” norāda G. Anča (Rozenberga 2016).

Būtisks Latvijai bija 2007.–2009. gadā *Inclusion Europe* īstenotais projekts “Ceļš uz pieaugušo izglītību cilvēkiem ar intelektuālo invaliditāti”, kurā dienas aprūpes centrs “Saule” pirmo reizi latviski adaptēja *Inclusion Europe* vadlīnijas vieglās valodas izmantošanai pieaugušo izglītībā cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Projekts realizēts ar Eiropas Savienības Mūžizglītības programmas atbalstu. Paplašinot savu darbību un sniedzot palīdzību mērķauditorijai, VVA specializējās vairākos – turpmāk uzskaitītajos – vieglās valodas attīstības virzienos (Anča, Meļņika 2021).

Vieglā valoda speciālajā pedagogijā

Pēc 2000. gada (pirmajā gadsimta desmitgadē) vairākus izdevumus vieglajā valodā izdeva mācību iestādes. Šajos gados ar ES struktūrfondu līdzfinansējumu Gaismas speciālajā

⁴ “Sustento” ir vienīgā jumta organizācija Latvijā, kas apvieno 55 cilvēku ar invaliditāti organizācijas, tādējādi veidojot tiešu vairāk nekā 50 000 cilvēku ar invaliditāti vai/un hroniskām saslimšanām pārstāvniecību. 2002. gadā organizācija tika dibināta, lai pēc iespējas vairāk biedrību apvienotos un censtos panākt cilvēku ar invaliditāti tiesību un vajadzību ievērošanu mūsu valstī. “Sustento” ir vienīgā organizācija, kas pārstāv Latvijas nevalstisko sektoru invaliditātes politikā Eiropas Savienībā, veicinot cilvēktiesību ievērošanu atbilstoši starptautiskajiem tiesību aktiem (interneta resurss 2).

internātpamatskolā tapa D. Rubiķes, I. Laizānes un A. Žučkovas grāmata “Mana nauda” (2006) un A. Žučkovas, D. Rubiķes un I. Laizānes grāmata “Es ārpus mājas” (2006); materiāli tika izdoti arī Valmieras vārdzirdīgo un nedzirdīgo bērnu internātskolā (šobrīd Gaujaskrastu skola) un Pelču speciālajā internātpamatskolā-attīstības centrā. Pie darbiem vieglajā valodā, kas šajos gados tika izdoti ar Vieglās valodas aģentūras līdzdalību, minami: “Milda dzīvos Rīgā” (1999), Jena Ahlboma “Jonatans no Kaiju kalna” (2001), R. Blaumaņa noveles (2004), K. Skalbes pasakas (2003). Atsevišķi izdevumi veltīti tieši pusaudžiem par sava un pretējā dzimuma izpratni, attiecību veidošanu, un to veidošanā piedalījusies biedrība “Papardes zieds”. Pie šādiem izdevumiem minamas tādas grāmatas kā “Ieva” (2003), “Aleksis” (2003), “Ieva un Aleksis” (2003). Visi minētie darbi ir pieejami arī Latvijas Neredzīgo bibliotēkā Braila rakstā un audiogrāmatas formātā. Ar Sorosa fonda – Latvija atbalstu un Latvijas asociāciju “Rūpju bērns” vieglajā valodā izdoti buklets “Darbs un tu” [b. g.]; Vieglās valodas aģentūra ar Zviedrijas institūta finansiālu atbalstu izdevusi grāmatiņu “Rūdis” [b. g.], Latvijas Bībeles biedrība izdevusi “Evanģēlija stāstus vieglajā valodā” (2005).

Ar dažādu projektu līdzfinansējumu veidojās sadarbība ar Liepājas Universitāti un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju.

Lai gan nevienā no Latvijas augstskolām vieglā valoda kā disciplīna netiek apgūta, diskusijas, konferences, viedokļu apmaiņu u. c. pieredzes apmaiņas formas, kur var iegūt zināšanas un speciālistu konsultācijas, kā strādāt ar bērniem, kuriem ir dažādi valodas attīstības traucējumi, var gūt gan LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē, gan Liepājas Universitātes Pedagoģijas un sociālā darba fakultātē, patlaban – arī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā. Vairākus gadu desmitus kopš Latvijas neatkarības atgūšanas tieši Liepājas Universitātē plaši ir tikusi pārstāvēta defektoloģija ar tajā iekļautajām apakšnozarēm, t. sk. logopēdiju, gatavojot darbam pedagogus speciālajām mācību iestādēm, t. sk. logopēdus. Patlaban termina *defektoloģija* vietā vairāk tiek lietots termins *speciālā pedagoģija*, kas gan neaptver visu, kas attiecas uz šo pedagoģijas apakšnozari.

Kā sarunā atzina Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūta direktore *Dr. paed.* Dina Bethere, speciālajā pedagoģijā tiek izmantoti vieglās valodas principi, arī izstrādātie mācību materiāli tiek gatavoti atbilstoši bērnu individuālajām vajadzībām un mācību saturam. Vieglās valodas principi tiek izmantoti arī studijuursos, kas saistās ar speciālās izglītības jomu, un tie palīdz izstrādāt bērnam saprotamu tekstu. Tomēr nekādi speciāli plānoti pētījumi šajā jomā Latvijā nav veikti; trūkst nav arī noteiktu izstrādātu un aprakstītu standartu – mācību līdzekļos tiek izmantota ilgā laika periodā uzkrātā ilggadējā pedagogu pieredze (Bethere 2021). Liepājas Universitātes Pedagoģijas un sociālā darba fakultātes pakļautībā darbojas Logopēdijas centrs (ar Balss un runas izpētes laboratoriju Liepājas reģionālajā slimnīcā) un Mūzikas terapijas centrs, savukārt Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūta Speciālās izglītības laboratorijā 2021. gadā tapusi speciālās izglītības programma Liepājas Līvupes pamatskolas attīstības centra audzēkņiem, izstrādājot mācību saturu un didaktiskos resursus bērniem ar vidēji smagiem garīgās attīstības traucējumiem. Komplektā ietilpst mācību grāmata un darba burtnīca:

- 1) “Dabaszinības, latviešu valoda, sociālās zinības un matemātika. Mācību grāmata un metodiskais līdzeklis mācību satura integrētai apguvei skolēniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem un dažādiem attīstības traucējumiem (1.–9. klasei)” (interneta resurss 3);
- 2) “Latviešu valoda un sociālās zinības. Darba burtnīca mācību satura integrētai apguvei skolēniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem un dažādiem attīstības traucējumiem (1.–9. klasei)” (interneta resurss 4).

Patlaban speciālie pedagogi tiek gatavoti arī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā. Šajā augstskolā speciālās pedagoģijas programma licencēta 2020. gadā.

Latvijas Universitāte – līdzīgi kā Liepājas Universitāte – ilgstoši gatavojuši un gatavo pedagogus, t. sk. speciālajā izglītībā. Arī LU plaši tiek mācīti dažādi logopēdijas kursi, kuros iekļauts arī logopēdiskais korekcijas darbs bērniem ar dažādiem attīstības traucējumiem, kā arī runas, valodas un balss traucējumiem, valodas sistēmas nepietiekamu attīstību, disleksiju, disgrāfiju, – visos docētajosursos tiek izmantota speciālās pedagoģijas pieredze Latvijā, Eiropā un pasaulē. Docētāju darbā šajosursos tiek izmantoti dažādi vieglajā valodā izdotie mācību līdzekļi, tādus mācījušies gatavot un gatavojuši arī studenti speciālo mācību iestāžu audzēkņiem. Topošie pedagogi jau kursā “Ievads speciālajā pedagoģijā” tiek iepazīstināti ar materiāliem vieglajā valodā. Plašāk ar vieglo valodu topošie speciālās izglītības skolotāji un skolotāji logopēdi iepazīstas studiju kursā “Alternatīvā un augmentatīvā komunikācija”. Kā atzina LU profesore S. Tūbele, veidojot metodiskos materiālus bērniem un jauniešiem ar garīgās attīstības traucējumiem, materiāliem jābūt viegli uztveramiem un saprotamiem (Tūbele 2021). Līdz ar to arī tie uzskatāmi par materiāliem vieglajā valodā. Pie izdevumiem vieglajā valodā tāpat uzskatāmi mācību materiāli, kas Latvijā izdoti speciālo skolu audzēkņiem. Tāda ir Igaunijas–Latvijas pārrobežu sadarbības projektā *Easy together* tapusi A. Žučkovas, D. Rubiķes un I. Laizānes grāmata “Esmu tīrs un kārtīgs” (2011). No pēdējo gadu izdevumiem minami L. Zommeres un Ievas Finkas “Gatavosim kopā” (RaKa 2016), E. Kozlinskas un I. Finkas “Taka” (RaKa 2021), A. Žučkovas un D. Rubiķes “Protu pats” (grāmata un darba butnīca; RaKa 2021).

Vieglā valoda valsts pārvaldē

2001. gadā pirmo reizi Latvijas vēsturē pēc Vieglās valodas aģentūras iniciatīvas visi pašvaldību vēlēšanu materiāli tika sagatavoti arī vieglajā valodā, ieskaitot informatīvos plakātus un bukletu “Vai tu zini, kā vēlēt?”, savukārt 2021. gadā VVA sadarbībā ar Centrālo vēlēšanu komisiju sagatavoja informatīvo bukletu vieglajā valodā par 2021. gada pašvaldību vēlēšanām.

2015.–2017. gadā lielākā daļa Latvijas ministriju savās tīmekļvietnēs izveidoja sadaļu “Viegli lasīt”, kurai Vieglās valodas aģentūra sagatavoja tekstus vienkāršajā valodā (*plain language*). Lai arī centieni iekļaut institūciju tīmekļvietnēs sadaļu vieglajā valodā bija, informācija tajās parasti aprobežojās ar īsu aprakstu par iestādes darbību un kontaktiem, un katra ministrija šo sadaļu veidoja pēc saviem ieskatiem, neizstrādājot vienotu pieeju šiem jautājumiem valsts pārvaldes līmenī (Anča, Meļņika 2021). 2014. gada oktobrī, novembrī un decembrī kopumā 76 valsts pārvaldē

nodarbinātajiem tika īstenotas mācības “Kā sagatavot informāciju vieglajā valodā?”, kuras vadīja Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “Sustento” lektore Inese Kūliņa.

2021. gadā sadarbībā ar Valsts kanceleju VVA sagatavoja vieglās valodas ieteikumus valsts institūciju pārstāvjiem, kas ir atbildīgi par pieejamas informācijas sagatavošanu savu iestāžu tīmekļvietnēs. Paralēli notika vairāki mācību semināri, lai praktizētos informācijas sagatavošanā vieglajā valodā. 2021. gadā ar VVA atbalstu vieglajā valodā tapis arī Centrālās vēlēšanu komisijas izdevums – buklets “Pašvaldību vēlēšanas Latvijā”.

Vieglā valoda diasporai

Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA) 2009.–2010. gadā izdeva vairākas grāmatas bērniem diasporā, lai palīdzētu valodas apguvē: “Roku rokā Latvijā”, “Vieglā un saprotamā latviešu valodas gramatika”, “Latviešu valoda 2. grāmata” u. c. Šie izdevumi šajā jomā bija tikai mēģinājumi, kas parāda vieglās valodas nepieciešamību.

Vieglā valoda pakalpojumu sniedzējiem

2014. gadā Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija “Sustento” piedalījās ES projektā “Tūrisma gidi cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai mācīšanās grūtībām”. Projektā tūrisma gidi no piecām valstīm, tostarp Latvijas, apguva nepieciešamās prasmes un zināšanas, lai cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai mācīšanās grūtībām varētu saprast gida stāstīto. Gidi apguva prasmi izmantot vieglo valodu gan rakstiski, gan mutiski.

2016. gadā resursu centrs cilvēkiem ar psihosociāliem traucējumiem “Zelda” realizēja projektu, kurā dažādu pakalpojumu sniedzējus mācīja, kā gatavot informāciju vieglajā valodā un kā izmantot vieglo valodu komunikācijā. 2020. gadā resursu centra “Zelda” īstenotajā un Rīgas domes atbalstītajā projektā “Saskarsme policijas darbā ar personām ar garīga rakstura traucējumiem” organizēja mācības Rīgas pašvaldības policistiem. Mācībās bija iekļauta arī VVA lekcija “Vieglās valodas izmantošana saskarsmē ar personām ar garīga rakstura traucējumiem”. Šādas mācības, ietverot vieglās valodas izmantojumu, kas paredzēts komunikācijā ar cilvēkiem, kuriem ir garīga rakstura traucējumi, resursu centrs “Zelda” ar RD finansējumu Rīgas pašvaldības policistiem organizēja arī 2021. gadā.

Ilgstoši daudzu organizāciju un Vieglās valodas aģentūras darbība vieglās valodas jomā aprobežojās vien ar dalību dažos projektos, jo trūka valsts ieinteresētības un sabiedrības izpratnes. Taču ar 2019. gadu interese par vieglās valodas nepieciešamību pieaug un Vieglās valodas aģentūra pilnībā atjaunoja savu darbību (Anča, Meļņika 2021).

Jaunākā informācija liecina, ka patlaban, pilnveidojoties mācīšanās rīkiem, pieredzei un pieprasījumam, VVA ir nosaukusi septiņas mērķgrupas, kuras Latvijā izmanto vieglo valodu:

- cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem,
- cilvēki ar psihosociāliem traucējumiem,
- cilvēki, kuriem ir disleksija,

- cilvēki pēc insulta un galvas traumām,
- nedzirdīgi un vājdzirdīgi cilvēki,
- gados veci cilvēki (seniori),
- mazākumtautību pārstāvji,
- diaspora,
- imigranti (no pārskata ziņojuma PERLSI projektā 2021).

VVA vada praktiskus seminārus un kursus par vieglo valodu, tās izmantošanas iespējām un tulkošanas pamatprincipiem. Tie ir kursi sociālajiem darbiniekiem, sabiedrisko attiecību speciālistiem, pedagogiem, pašvaldību darbiniekiem, kuru darbs vērsts uz sabiedrības informēšanu un klientu apkalpošanu. Tāpat tie ir dažādu iestāžu – Labklājības ministrijas, Valsts ieņēmumu dienesta, Rīgas domes, Latvijas Radio u. c. – darbinieki. Atsevišķas institūcijas un organizācijas ir ieinteresētas vieglās valodas izmantojumā: tā ir Izglītības un zinātnes ministrija, kas gatavo mācību līdzekļus speciālajām skolām, kurās mācās bērni ar intelektuālās attīstības traucējumiem; Labklājības ministrija, kas atzīst vieglo valodu par informācijas pieejamības nodrošināšanas rīku; Veselības ministrija, kas Covid-19 pandēmijas laikā ar Pasaules Veselības organizācijas atbalstu ir sagatavojusi informāciju vieglajā valodā par noteikumiem ārkārtas situācijā; Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, kas ir ieinteresēta informācijas nodrošināšanā migrantiem, un Latviešu valodas aģentūra, kas vairākos sadarbības projektos izmanto vieglo valodu diasporai un mazākumtautību skolēniem (Anča, Meļņika 2021).

Latvijā vēl aizvien nav oficiāli noteiktas vieglās valodas definīcijas. Ir mēģinājumi izmantot dažādās citās valodās un organizācijās izmantotās definīcijas, bet tās nav pašu izstrādātas un pilnībā piemērojamas latviešu valodai. Šobrīd Latvijā visbiežāk tiek izmantotas IFLA (*International Federation of Library Associations*) veidotās definīcijas (interneta resurss 5):

- vieglā valoda ir lingvistiska teksta vienkāršošana, kas atvieglo lasīšanu, bet ne satura izpratni;
- vieglā valoda ir teksta, satura un formas vienkāršošana, kas atvieglo gan lasīšanu, gan satura uztveri.

Savā darbā Viegļās valodas aģentūra vairāk balstās uz otro definīciju, jo uzskata, ka vieglāku uztveri nodrošina ne tikai teksta izveide atbilstoši vieglās valodas pamatprincipiem, bet arī teksta struktūra un dizains. Atbilstoši Zviedrijas praksei VVA iesaka vieglo valodu dalīt 3 līmeņos, kur pirmais līmenis ir visvienkāršākais, savukārt trešais līmenis – vissarežģītākais. Latvijā nav atbilstošas definīcijas līmenim, kas sarežģītāks par trešo vieglās valodas līmeni un ko pasaulē apzīmē ar *plain language*. Tāpat Latvijā tam nav stabila, vienādi saprasta termina. Tiek lietoti vairāki apzīmējumi: “vienkāršā valoda”, “viegli lasīt”, “atvieglotā valoda”.

Latvijā nav normatīva regulējuma, kas noteiktu vieglās valodas lietošanas nepieciešamību. Vienīgais oficiālais regulējums ir 2020. gada 14. jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr. 445 “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā”, kas nosaka, ka, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, kur to paredz direktīva 2016/2102 (interneta resurss 6), arī Latvijā valsts institūciju tīmekļvietnēs jābūt sadaļai “Viegli lasīt”. Tajā pašā laikā noteikumi neparedz, kādam jābūt sadaļas “Viegli lasīt” saturam un izmantotajam vieglās valodas līmenim, atstājot to iestāžu ziņā, kam

savukārt nav izpratnes un pietrūkst zināšanu par tekstu adaptāciju vieglajā valodā. Bieži vien šīs prasības izpilde ir formāla vai vieglajai valodai neatbilstoša. Tādējādi cieš valsts pārvaldes komunikācija ar sabiedrību. Kontaktinformācija un īss apraksts par iestādes darbu nav aktuāla informācija. Lai arī valstī nav konsekventas politikas vieglās valodas lietošanas jomā, ir vērojama periodiska iesaiste no dažādām ieinteresētajām pusēm, kas strādā ar kādu no vieglās valodas mērķauditorijām.

Par galveno trūkumu tiek uzskatīts profesionāli izstrādātu vadlīniju trūkums, kas ļautu visiem interesentiem pēc vienotiem kritērijiem un latviešu valodai atbilstošiem principiem veikt teksta adaptāciju vieglajā valodā. Trūkst arī kvalificētu speciālistu, jo šo specialitāti Latvijas augstskolās apgūt nav iespējams. Lietojot vieglo valodu, nav vienotas izpratnes par tekstu atbilstību vieglās valodas prasībām – tas attiecas gan uz rakstītu tekstu, gan mutvārdos sagatavotu tekstu, piemēram, Latvijas Radio. Vadlīnijas teksta tulkošanai vieglajā valodā paredzēts iekļaut projekta PERLSI veidotajā rokasgrāmatā.

Latvijas sabiedrībā trūkst izpratnes un informācijas par vieglo valodu, tās nepieciešamību un nozīmi – daudzi uzskata, ka risinājums nav jāmeklē valsts līmenī un tā ir attiecīgās auditorijas vai mērķgrupas problēma. Arī lietotājiem trūkst zināšanu un pārliecības, ka vieglā valoda nav nekas pazemojošs vai citādi cilvēka pašvērtējumu noniecinošs. Vairākas mērķgrupas saasināti uztver piedāvājumu izmantot tekstus vieglajā valodā. Vispārējā sabiedrības attieksme lietotājos rada sajūtu, ka viņi ir mazāk vērtīgi, jo izmanto vieglo valodu. Atšķirīga ir arī attieksme pret daiļliteratūras tekstu tulkošanu vieglajā valodā, kaut arī aptaujātie ārzemnieki, kas apgūt latviešu valodu, intervijās norādījuši, ka literatūras trūkums vieglajā valodā ir viens no lielākajiem pārstiegumiem, kas viņus ir sagaidījis Latvijas grāmatnīcās (Vasermane 2019).

Vieglā valoda kā izpētes objekts izmantota vairākos maģistra darbos (Polinska 2021, Vasermane 2019, Zvejnieks 2019, Ķiķere 2017 u. c.). Tomēr kopumā valsts un sabiedrības izpratnes un ieinteresētības trūkuma dēļ darbošanās vieglās valodas jomā ir sadrumstalota, nesistematizēta un nekoordinēta. Trūkst valsts atbalsta vienotas izpratnes veidošanā, trūkst ieinteresēto pušu sadarbošanās, līdzekļu, mācību materiālu un pedagogu. Tā vietā organizācijas pagaidām izlīdzas ar atsevišķiem kursiem un semināriem.

Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā

Šīs nodaļas uzdevums ir pievērst uzmanību Latvijas sabiedriskā medija – informācijas līdera (Latvijas Radio 1. programmas sauklis ir “Vienmēr pirmais!”) ziņām vieglajā valodā un mēģināt rast atbildi uz jautājumiem – kā žurnālisti izmanto vieglo valodu ziņu lasīšanā, ar kādām problēmām viņi sastopas, adaptējot ziņu tekstu vieglajā valodā, kā spēj tās risināt. Šajā nolūkā nodaļā tika izmantoti Latvijas Radio 1. programmas Ziņu dienesta žurnālistu veiktie pētījumi (Zvejnieks 2019, Vasermane 2019), tajos iekļautās intervijas ar Ziņu dienesta vadītāju Mirdzu Leli un valdes priekšsēdētāju Unu Klapkalni, kā arī dažādi materiāli un publikācijas par valodas lietojumu radio.

1. attēls. Ekrānizgriezums no Latvijas Radio tīmekļvietnes (interneta resurss 7)

Latvijas Radio vispārīgs raksturojums

“Latvijas Radio ir sabiedriskais medijs, kas uzrunā cilvēkus labākai dzīves kvalitātei, nodrošinot objektīvas, operatīvas un daudzveidīgas informācijas pieejamību, un kalpo sabiedrības interesēm. Latvijas Radio uzdevums ir veicināt demokrātijas un pilsoniskas sabiedrības attīstību. Kā galvenās vērtības attiecībā pret auditoriju un savu profesionālo darbību Latvijas Radio definē: demokrātiskās, izglītības, kultūras un sociālās vērtības, kas veicina sabiedrības integrāciju, aizstāv minoritāšu un cilvēku ar īpašām vajadzībām tiesības,” tā Latvijas Radio raksturo Ziņu dienesta vadītāja Mirdza Lele (Lele 2016).

Radio ir arī ērti klausīties. Radio tā elektroniskās saziņas visurpieejamības un vienkāršuma dēļ (lai klausītos radio, nav nepieciešamas dārgas iekārtas, īpašs tehnisks aprīkojums vai noteikta vieta) kļuvis par ļoti daudzu klausītāju neatņemamu ikdienas informatīvās vides sastāvdaļu, kā arī zināmā mērā valodas lietojuma paraugu. Radio klausās, analizē, atsaucas (“Vai dzirdēji: radio ziņās teica?”).

Sekojošā laikmeta un vides pārmaiņām, radio lietotā valoda un funkcijas ir mainījušās. Līdz Otrajam pasaules karam (Latvijas Radio dibināts 1925. gada 1. novembrī) klausītāji klausījās radio nedēļas nogalēs ģimenes lokā. Diktoru un atsevišķu raidījumu vadītāju teksts bija īpaši iestudēts un izteiksmīgs. Vācu un padomju okupācijas režīmu laikā (1941–1944; 1944–1991) radio uzdevums bija informēt, izglītēt, aģitēt un propagandēt – tas atbilda visiem masu informācijas līdzekļa rupora principiem; arī šajā periodā valodas izpildījumu nodrošināja akadēmiska un rediģēta runa.

Pēc neatkarības atgūšanas “mūsdienu radio ir citas funkcijas: sociālā integrācija, identitātes veidošana, pakalpojumu sniegšana. Tāpēc ir nepieciešams identificēties ar klausītāju, kļūt par viņa labu un uzticamu paziņu. Mūsdienu radio pasniedz dzīvi tādu, kāda tā ir, sevišķi nespodrinot realitāti un runājošos cilvēkus, tas arī necenšas runāt ļoti pareizi” (Kruks 2005: 30–31).

No valodas viedokļa radiovaloda ir plašsaziņas līdzekļu jeb mediju valodas sastāvdaļa, un to nav iespējams vērtēt atrauti no publicistikas stila kopumā, tādējādi uz radiovalodu būtu attiecināmi publicistikas stilā notiekošie valodas demokratizācijas un modernizācijas procesi. Neatkarīgi no tā, ka ziņās tekstā tiek izmantots iepriekš uzrakstīts un rediģēts teksts, mūsdienu ziņās tiek izmantota publicistikas stila valoda ar visām raksturīgajām mūsdienu valodas pazīmēm: svešvārdiem, visai plaši izplatītu sarunvalodas lietojumu, iekļaujot dažādus leksikas slāņus, eifēmismiem (izmantojot atšķirīgas – arī pārspīlētas politkorektuma izpausmes), modes vārdiem u. tml. Papildus minētajām modernisma tendencēm radio žurnālistu valodā tiek izmantoti dažādi attiecīgās nozares profesionālismi, terminoloģija, kā arī plašs īpašvārdu (iestāžu, organizāciju, uzņēmumu, valstu, pilsētu nosaukumi un to abreviatūras, saīsinājumi, kā arī personvārdi) lietojums.

Ziņu žanrs Latvijas Radio

“Radio ir vislabāk piemērots ziņu raidīšanai – tas spēj ātri reaģēt uz dzīves pavērsieniem. [...] Radio ziņu uzdevums ir paredzēt notikumus, informēt par notiekošo un analizēt jau notikušo. [...] Žurnālistam tādējādi ir jāapstrādā visa uztveramā informācija, lai piešķirtu notikušajam kādu jēgu un veidotu savu stāstījumu. [...] Ziņu redaktoram ir jārisina divas problēmas: kādu informāciju iekļaut pārraidē un kādā secībā šo informāciju pasniegt.” (Kruks 2005: 97)

Radio tiek uzskatīts par visoperatīvāko plašsaziņas līdzekli, tāpēc ziņas ierasts uztvert kā radio pamatžanru – ne velti Latvijas Radio 1. kanāla sauklis ir “Vienmēr pirmais!”. Ziņa nedrīkst būt novecojusi – par aktuāliem notikumiem runā pēdējās diennakts laikā. Vecākas ziņas zaudē vērtību un klausītāju interesi. Tieši informatīvā funkcija uzskatāma par prioritāru. Tas nozīmē, ka žurnālistam attiecīgās ziņas teksta sagatavošanai ir nepieciešams laiks, kura ziņas operatīvātes dēļ bieži vien nepietiek – klausītājam ziņa jādzird pēc iespējas ātrāk. Tieši laika trūkums ir galvenais arguments, ko autori visbiežāk min, runājot par valodas līdzekļu izvēli un valodas kvalitāti kopumā.

Ziņu rakstīšanā tiek izvirzīti konkrēti pamatprincipi, kuru neievērošana pretēji iecerētajam rada pretēju efektu – ja fakti ir izklāstīti haotiski, teksts nav strukturēts, ziņa ir grūti uztverama; ja fakti nav vai materiāls ir savākts nepietiekami, ziņa kļūst garlaicīga, vārdi un pat teikumi atkārtojas, savukārt pārāk plaša autora subjektivitātes klātbūtne un emocionālā ekspresivitāte jeb emocionālo izteiksmes līdzekļu pārdaudzums traucē uztvert vēstījumu objektīvi. Ziņu raidījumiem kā informatīvajam žanram raksturīga atturība, kas izpaužas oficiālā informācijas lasījumā.

Ziņu pamatā ir fakts kā notikuma atspoguļotājs. Nav fakta, nav arī informācijas. Faktu informācijā nevar aizstāt ar vispārīgiem spriedumiem, vispārinājumiem vai secinājumiem. Ziņas jāraksta un jāpasniedz ātri un īsi. Ziņu materiāls veidojas interakcijas rezultātā, savstarpēji iedarbojoties reportieru uztverei un notikumiem.

Seši (Kruks 2005: 56) vai septiņi K (Dimants, Russ-Mols 2009: 61) atgādina žurnālistam visu informatīvo rakstu satura būtību. Šie K ir: *kas?*, *ko?*, *kur?*, *kad?*, *kāpēc?*, *kā?*; *kāds avots?*.

Laika gaitā šie ziņu pamatprincipi nav mainījušies. Tā ir klasiska ziņas uzbūve, kas ir jebkura informatīva satura materiāla pamatā. Līdzko ir savākti raksta pamatelementi, tie jāsakārto apgrieztas piramīdas secībā. Žurnālista darbā tas nozīmē lielāko, plašāko vissvarīgāko faktu likt virspusē, tam seko nākamais nozīmīgākais, un tā, mazinot svarīguma pakāpi, turpina dilstošā secībā.

Rakstot par radio teksta gramatiku un stilistiku, S. Kruks (Kruks 2005: 59–66) norāda vairākus pamatprincipus gan leksikas, gan tekstveides līmenī (plašāk par to sk. 6. nodaļā).

Leksikas līmenī:

- izmantot vienkāršus vārdus (piemēram, nauda, nevis finanšu līdzekļi),
- pārdomāt svešvārdu lietojumu – cik tas ir nepieciešams,
- izvairīties no verbālsubstantīviem ar izskaņu -šana (mācīšana, darbošanās u. tml.),
- nepieļaut liekvārdību un tukšvārdību,
- izvairīties no grūti izrunājamiem vārdiem (piemēram, *visievērojamākais zinātnieks, sasprindzinātākie muskuļi; konsekvētākā attieksme*; cittautiešu sarežģīti rakstāmie un izrunājami uzvārdi un ieņemamie amati, kas, iespējams, nemaz nav svarīgi u. tml.).

Tekstveides līmenī:

- lietot pēc iespējas vienkāršus paplašinātus teikumus,
- neatdalīt ar palīgteikumu teikuma priekšmetu no izteicēja,
- izvairīties no ciešām kārtas.

Kopumā:

- neieslīgt pārāk detalizētā informācijā,
- neizmantot plašus un garus citātus,
- nelietot saīsinājumus un abreviatūras,
- neizmantot subjektīvu emocionālo ekspresivitāti (modālās partikulas *diemžēl, laikam, varbūt*; apstākļa vārdi *tikai* utt.),
- nelietot sarežģītus skaitļus, turklāt vairākus skaitļus tekstā,
- vienkāršot personu ieņemamos amatus,
- pārdomāti izmantot laika norādes.

Par laika norādēm domājot, jāsaprot, ka klausītāji nav jāpārslogo ar precīziem datumu apzīmējumiem. Biežāk lietot vārdus *vakar, rīt, pirms mēneša, pēc nedēļas*. Radio ziņās nav nepieciešams lietot vārdu šodien, jo radio pamatā stāsta par notikumiem, kas notiks, notiek vai notika šodien. Ja ziņa ir par kādu notikumu, kas notika vakar, bet par kuru ir kļuvis zināms šodien, tad lieto vārdu vakar. 20. gadsimta gada skaitļus nav nepieciešams saukt pilnībā. Pilnīgi pietiek ar pēdējiem diviem cipariem.

Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā

Kopumā ziņas uzbūve un pamatprincipi teksta veidošanā gan “klasiskajās” ziņās, gan ziņās vieglajā valodā principiāli neatšķiras. Latvijas Radio ziņu redaktors un žurnālists L. Zvejnieks piedāvā tabulu šo ziņu salīdzinājumam (Zvejnieks 2019: 50).

1. tabula. Ziņu uzbūves principi Latvijas Radio

Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā	Latvijas Radio ziņas
Loģiskas secības ievērošana. Darbībām jābūt secīgām ar loģisku nepārtrauktību. Darbībai jābūt tiešai, bez gara ievada	Ziņas struktūra – piramīda, viens teikums viens fakts
Teikumiem jābūt īsiem. Izvairīties no vairākām darbībām vienā teikumā	Vienkārši teikumi, izvairīties no palīgteikumiem. Ar palīgteikumu neatdalīt teikuma priekšmetu no izteicēja
Nelietot ciešamo kārtu	Izvairīties no ciešamās kārtas
Rakstīt kodolīgi	Izvairīties no nevajadzīgiem vārdiem, liekvārdības un liekām detaļām
Izvairīties no sarežģītiem vārdiem. Neparasti vārdi jāizskaidro	Izmantot vienkāršus vārdus
Izvairīties no saīsinājumiem. Visur, kur iespējams, lietot pilnu vārdu, nosaukumu	Uzmanīgi lietot saīsinājumus
Izvairīties no procentiem un lieliem skaitļiem	Izvairīties no skaitļiem, tos noapaļot, salīdzināt
Pēc iespējas mazāk personāžu	Izvairīties no nepazīstamiem personvārdiem
Iestāžu nosaukumus rakstīt īsāk	Īsināt amatu (arī iestāžu, organizāciju) nosaukumus
Nelietot metaforas	Nepārspilēt ar metaforu lietojumu
Izmantot vienu vārdu priekšmeta apzīmēšanai visā tekstā	Nav īpašu noteikumu teikuma priekšmeta aizstāšanai ar vietniekvārdu
Svarīgu informāciju drīkst atkārtot. Sarežģītus vārdus var skaidrot atkārtoti	Informāciju ir vēlams atkārtot īpaši svarīgos gadījumos
Nav īpašu nosacījumu laika lietojumā	Datumi un laika norādes (vakar, pirms mēneša, pēc nedēļas, nākamnedēļ)

Atskatoties vēsturē, bijušais radiožurnālists RSU profesors Sergejs Kruks atceras, ka “Latvijas Radio vēsturē ir atrodami piemēri, kad domāts par vieglāku informācijas uztveršanu un bijuši īpaši izteikti elementi ziņās vieglajā valodā. Kādreiz ziņas lasīja pamīšus – vienu ziņu vīrieša balsī, otru ziņu sieviešu balsī. Tas bijis saistīts ar raidītāju slikto kvalitāti. Lai vieglāk saprastu, kad viena ziņa beidzas, bet otra sākas, izmantoja šo balsu nomainīšanu. Savukārt “īstas” ziņas vieglajā valodā [mūsdienu izpratnē – D. L.] padomju gados bija vēl vakarā. Diktors naktī sēdēja un diktēja avīžrakstus rajonu laikrakstiem. Diktors lasīja tik lēni, lai redaktors pagūtu ar roku pierakstīt. Tad, piemēram, personvārdus atkārtoja pa zīlēm. Tās izpildījuma ziņā bija īstas ziņas vieglajā valodā” (Zvejnieks 2019: 50–51).

Taču tas ir sens padomju vēstures laiks, ko vairs atceras tikai vecākā paaudze. 2016. gadā Latvijas Radio Ziņu dienesta galvenajai redaktorei Dacei Krejerei radās ideja, ka arī Latvijas Radio būtu jāveido ziņas vieglajā valodā. Tolaik Ziņu dienesta ārštata korespondente Somijā Maira Dobeļe stāstīja par Somijas pieredzi: šajā valstī palielinās pieprasījums pēc informācijas vieglajā valodā un šis informācijas lietotāju skaits ikdienā sasniedz pusmiljonu.

Latvijas Radio ziņu korespondente Māra Rozenberga rakstīja: “Arī Latvijas Radio Ziņu dienests grib palīdzēt veidot izpratni, ka “vieglā valoda” nav nekas pazemojošs vai atpalikušajiem domāts. Tādēļ [...] runāsim par vairākām ikdienas jomām, kur vieglā valoda varētu noderēt ikvienam no mums – vai tās būtu valsts iestāžu mājaslapas un pakalpojumi, vai medijos lasāmās ziņas, vai pat daiļliteratūra” (Rozenberga 2016).

Tā kā 2016. gadā ziņas vieglajā valodā vēl nebija iekļautas sabiedriskajā pasūtījumā (tas notika ar 2017. gadu), tika meklēta atbalsts Sabiedrības integrācijas fondā (SIF). Ziņu dienesta vadītāja Mirdza Lele SIF rakstīja: “Projekta mērķis ir nodrošināt informācijas pieejamību iespējami plašākam cilvēku lokam, tostarp cilvēkiem ar invaliditāti, tādējādi sniedzot viņiem iespēju pilnvērtīgi līdzdarboties Latvijas sabiedrības dzīvē. [...] Latvijas Radio kā sabiedriskais medijs ir pirmais un vienīgais Latvijas mediju informatīvajā telpā, kas uzrunā un nodrošina ar aktuālu un kvalitatīvu informāciju arī to auditorijas daļu, kurai dažādu apstākļu dēļ ir grūtības ar valodas uztveri.” (Lele 2016) Ziņu dienesta vadītāja nemin konkrētas mērķgrupas, bet vispārīgi apraksta potenciālo klausītāju auditoriju, iekļaujot tajā gan cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem, gan tos, kuri slikti zina latviešu valodu un vēlas to iemācīties, tostarp pašreizējā situācijā patvēruma meklētājus, kuri valodu vēl tikai mācās, un skolas vecuma bērnus, gan arī gados vecākus cilvēkus, kas izmanto vieglo valodu, lai ātrāk un vienkāršāk uztvertu informāciju.

Un tā – kopš 2016. gada Latvijas Radio ir pirmais un pagaidām vienīgais radio Baltijas valstīs, kas piedāvā ziņas vieglajā valodā, lai “sasniegtu vairāk sociālo grupu un izpildītu sabiedriskajiem plašsaziņas līdzekļiem likumīgi noteiktos uzdevumus” (Vasermane 2019: 7).

“Nav oficiālu datu par to, cik daudziem Latvijā ir vajadzīgi teksti vieglā valodā. Nav visaptveroša pētījuma par Latvijas iedzīvotāju lasīšanas prasmēm vai datiem par to cilvēku skaitu Latvijā, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi, kas saistīti ar lasīšanas grūtībām. Tomēr pēdējo trīs gadu notikumu attīstība liecina vismaz par to, ka kopējais cilvēku ar invaliditāti skaits Latvijā palielinās visās vecuma grupās.” (Vasermane 2019: 42)

Lai gan sākotnēji prognozējamā mērķauditorija ir paredzēta lielāka, pašreizējie radio auditorijas pētījuma dati liecina, ka radio ziņu vieglajā valodā klausītāju daudzums ir aptuveni šāds (Kantar/TNS):

2. tabula. Latvijas Radio auditorija, kas klausās ziņas vieglajā valodā

Latvijas Radio 1 (no pirmdienas līdz svētdienai)				
Nedēļas laikā sasniegto cilvēku skaits tūkstošos, kuri klausījušies radio vismaz 8 minūtes norādītajā laika posmā				
Laiks	2018	2019	2020	2021 (līdz maijam)
21.00–21.15	42,44	40,3	33,04	30,52

Kā sarakstē norādīja Latvijas Radio sabiedrisko attiecību pārstāve, mērījums nav līdz galam precīzs, jo raidījums “Ziņas vieglajā valodā” ir tikai 5 minūtes garš un ēterā izskan no 21.00 līdz 21.05. Īsākais laika nogrieznis, ko ļauj aplūkot datu struktūra, ir 15 minūtes garš laika posms

no 21.00 līdz 21.15. Tajā pašā laikā izmaiņas sasniegtajā auditorijā diennakts griezumā, īpaši vakarā, ir salīdzinoši pakāpeniskas un attēlotie skaitļi kopumā raksturo raidījuma “Ziņas vieglajā valodā” sasniegto auditoriju.

Ziņas ir pieejamas četrās platformās: Latvijas Radio 1. kanālā, Latvijas Radio 1 interneta platformā, Latvijas Radio raidījumu arhīvā (latvijasradio.lv) un vienotajā sabiedrisko mediju portālā (lsm.lv), kur ziņas vieglajā valodā tiek papildinātas ar atbilstošu fotomateriālu.

Ziņu gatavošana tiek uzticēta ziņu redaktoram, kam ir jāatlasa dienas notikumi pēc svarīguma un jāveido teksts vieglajā valodā. Pirmie noteikumi saskan ar iepriekš norādītajiem: aizstāt sarežģītus vārdus, veidojot vienkāršus paplašinātus teikumus. Uzmanība tiek pievērsta arī tempam – redaktoram ziņas ēterā jālasa lēnāk, pareizajās vietās uzsverot informatīvi aktīvos atslēgvārdus, ieturot pauzes u. tml. 2016. gadā sākās (un joprojām turpinās) sadarbība ar organizāciju “Sustento”, kas Ziņu dienesta žurnālistiem organizēja mācību seminārus, daloties savā pieredzē par vieglās valodas principu izmantošanu ziņu žanrā. Pirmo semināru finansiāli atbalstīja Sabiedrības integrācijas fonds (SIF).

Pēc mācībām pirmais raidījums izskanēja 2016. gada 30. maijā plkst. 23.00. Sākotnēji ziņu garums nebija konsekvents – tas tika pakārtots “Dienas notikumu apskatam” un svārstījās no pusotras līdz piecām minūtēm. Ar 2017. gada 4. septembri ziņas vieglajā valodā sāka skanēt plkst. 18.45 un ilga 5 minūtes, tādējādi tika novērsta ziņu garuma nekoncekvence. Arī patlaban ziņu garums ir 5 minūtes, taču no 2020. gada 6. janvāra tās skan plkst. 21.00.

2016. gada rudenī – no 1. līdz 30. septembrim – sadarbībā ar organizāciju “Sustento” tika veikts mēneša ziņu izlaidumu vērtējums. Tas tika darīts, pamatojoties uz pieciem kritērijiem:

- lasīšanas tempu,
- svešvārdu un citi grūti saprotamu vārdu daudzumu,
- teikuma uzbūvi,
- ziņu izvēli (atlasī),
- ziņas pieteikumu, kas ļauj identificēt redaktoru, kurš/a ziņas vieglajā valodā ir sagatavojis un nolasījis. Tas ir pirmais un pagaidām vienīgais vieglo ziņu kvalitātes vērtējums. [Par pozitīvu faktu uzskatāms tas, ka patlaban Latvijas Radio (2021) tiek atjaunota visu raidījumu vērtēšanas sistēma: secīgi pēc kārtas tiks vērtēti visi raidījumi, t. sk. arī ziņas vieglajā valodā – D. L.]

2016. gadā ziņu redaktori nupat bija piedalījušies mācību seminārā par vieglās valodas ziņu rakstīšanu, tikko iegūtās prasmes un kopumā atsvaidzinātās ziņu rediģēšanas prasmes bija sekmējušas faktu, ka šajā laika posmā ziņas vieglajā valodā uzskatāmas par viskvalitatīvākajām (Zvejnieks 2019: 44–45, 51). “Sustento” veiktajā vērtējumā tiek norādītas pozitīvās pusēs: lasīšanas temps, skaidra izruna. Pie trūkumiem minēts pārmērīgs svešvārdu daudzums gandrīz visos ziņu izlaidumos, sarežģītas teikumu konstrukcijas ar palīgteikumiem un divdabja teicieniem, nekoncekvence ziņu atlasē (neproporcionalitāte starp Latvijas un ārzemju ziņām, mazāk svarīgu ārzemju ziņu iekļaušana Latvijas notikumu vietā). Gan Latvijas, gan ārzemju ziņām attiecīgajā mērogā jābūt nozīmīgām, tām jābūt orientētām uz konkrētu mērķauditoriju un daudzveidīgām, iekļaujot gan kultūras, gan sporta, gan laika ziņas. Kā vērtējumā norādījusi “Sustento” valdes

priekšsēdētāja G. Anča, “ziņas vieglajā valodā būtu jāparādās tieši tiem pašiem tematiem, kas šobrīd ir aktuāli visā sabiedrībā. Auditorijai, kas klausās ziņas vieglajā valodā, ir jābūt vienā informētības līmenī ar pārējo sabiedrību” (Zvejnieks 2019: 46–47). Diemžēl praksē tā nenotiek: ziņu izvēli vieglajā valodā ietekmē gan šīs ziņas sarežģītība, gan kopumā konkrētās dienas ziņu klāsta daudzveidība.

2018. gadā Latvijas Radio iniciēja nākamo mācību semināru, kurā žurnālistiem bija iespēja atjaunot savas zināšanas par vieglo valodu, kā arī pārrunāt darba gaitā radušos jautājumus. Gan 2016., gan 2018. gadā mācības vadīja “Sustento” eksperte Gunta Anča. 2020. gadā Latvijas Radio ierosināja vēlreiz organizēt žurnālistiem mācību par vieglo valodu, jo vieglās valodas ziņas bija sākuši veidot kolēģi, kuri iepriekš nebija piedalījušies mācībās. Tāpēc tika organizētas divas mācību grupas – iepriekš zināšanas jau apguvušajiem žurnālistiem, lai atsvaidzinātu vieglās valodas pamatprincipu izmantošanu ziņu veidošanā, kā arī divu dienu mācību grupa tiem žurnālistiem, kuri iepriekš nebija apguvuši teorētiskās pamatnostādnes un zināšanas par vieglo valodu.

Kā atzīst Latvijas Radio žurnālisti (Zvejnieks 2019, Vasermane 2019), tieši praktisku iemaņu trūkums liedz no valodas aspekta sarežģītāku ziņu adaptēt vieglajā valodā, savukārt nedēļas nogalēs un svētku dienās ziņu izvēle nav tik plaša, tādējādi Latvijas ziņas tiek aizstātas ar ārzemju notikumiem – diemžēl, iespējams, mazāk svarīgiem.

Tātad tā ir ziņu kā žurnālistikas žanra specifika. Kritizējot tematisko sadalījumu gan Latvijas, gan pasaules mērogā, izkristalizējas vēl viena svarīga atziņa – redaktoram jābūt kompetentam izvērtēt, cik un kādā mērā konkrētajai mērķauditorijai ziņa ir būtiska: nepieciešama gan redaktora ieinteresētība, gan zināšanas un attiecīgā jautājuma izpratne. Ziņu atlase tiek veikta pēc ziņu redaktoru subjektīvās izpratnes. Ziņu redaktors un žurnālists L. Zvejnieks min konkrētu gadījumu: ziņa par to, ka Rīgā tiek paaugstinātas sabiedriskā transporta biļešu cenas, ir ļoti svarīga galvaspilsētas iedzīvotājiem. Taču, iekļaujot šo ziņu raidījumā vieglajā valodā, redaktors var neaizdomāties, ka lielākajai daļai mērķauditorijas (piemēram, cilvēkiem ar attiecīgu invaliditāti, arī pensionāriem) sabiedriskais transports Latvijas galvaspilsētā vispār ir bez maksas (Zvejnieks 2019: 45).

Agnese Vasermane, Latvijas Radio ziņu redaktore un žurnāliste, savā pētījumā aptaujāja piecus Latvijas Radio žurnālistus (divi no intervijas atteicās), pārstāvjus no 4 mērķgrupām – vecāka gada gājuma cilvēkus, ārzemniekus, cilvēkus ar invaliditāti, jauniešus ar nepietiekamu izglītības līmeni – un mediju speciālistus S. Kruku un S. Veinbergu (Vasermane 2019).

Savukārt Lauris Zvejnieks savā maģistra darbā ir analizējis Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā četru gadu šķērsgriezumā (2016–2019) – kopumā tās ir 904 ziņas 124 vieglās valodas ziņu raidījumos. Viņš vērtējumā nav iekļāvis runas tempu, par kuru radio žurnālistiem ir atšķirīgs viedoklis: vairāki aptaujātie žurnālisti to uzskata par mākslīgi uzspiestu, nedabisku, kas pat kaut kādā mērā rada neizpratni gan ziņu lasītājos, gan klausītājos (Zvejnieks 2019). Uz šo apstākli norādījusi arī A. Vasermane (Vasermane 2019: 53). Apzinātu tempa palēnināšanu kritizē arī mediju pētnieks profesors S. Kruks, uzsverot: lai gan informācijas plūsma ir ārkārtīgi pieaugusi, cilvēka ausis ir anatomiski palikušas nemainīgas, un daudzi ziņojumi vienkāršā valodā izklausās

samocīti lēni (Vasermane 2019: 84). To apstiprina arī kāds no vecākās mērķgrupas klausītājiem, piedāvājot šīs ziņas saukt nevis par vieglās, bet lēnās valodas ziņām (Vasermane 2019: 60).

Lauris Zvejnieks ir izmantojis sešus vērtēšanas kritērijus (neiekļaujot “Sustento” vērtējumā iekļauto runas tempu), par katra šī kritērija ievērošanu piešķirot vienu punktu. Tātad katra ziņa varēja saņemt maksimāli sešus punktus.

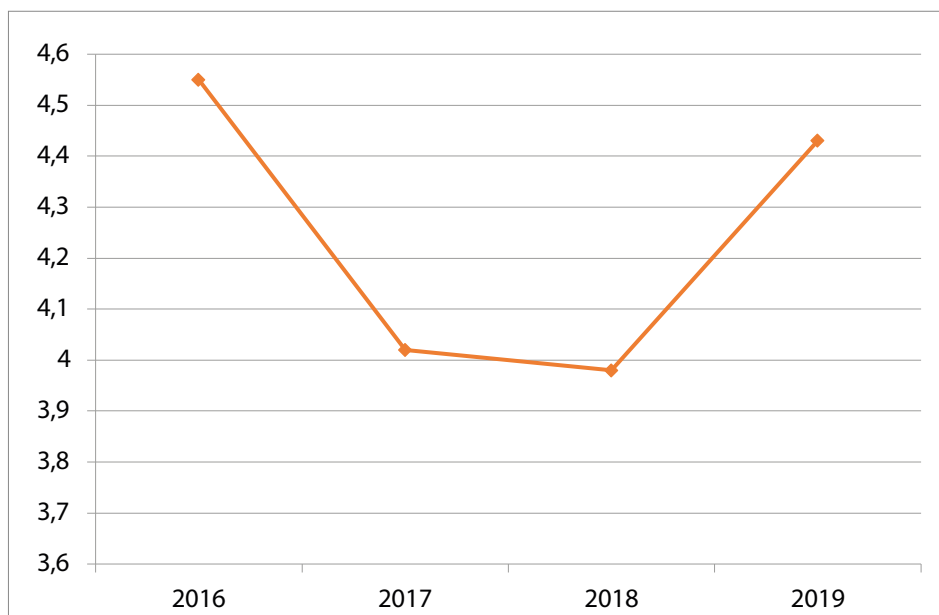
Vērtēšanā izvēlētie kritēriji:

- veidot atbilstošu teikuma garumu,
- bez vajadzības nelietot ciešamo kārtu,
- nepieminēt nepazīstamus un saturā nevajadzīgus personvārdus,
- neizmantot liekus vai nepareizi lietotus skaitļa vārdus,
- izmantot atbilstošas datuma un laika norādes,
- izvēlēties saprotamu un skaidru leksiku (neizmantot sarežģītus vārdus un svešvārdus),
- sagrupēt ziņas atbilstoši tematikas astoņām grupām.

Par ziņu tematiku nepieciešams papildu skaidrojums. Katrā ziņu izlaidumā ziņas tika vērtētas šādos (astoņos) tematu blokos:

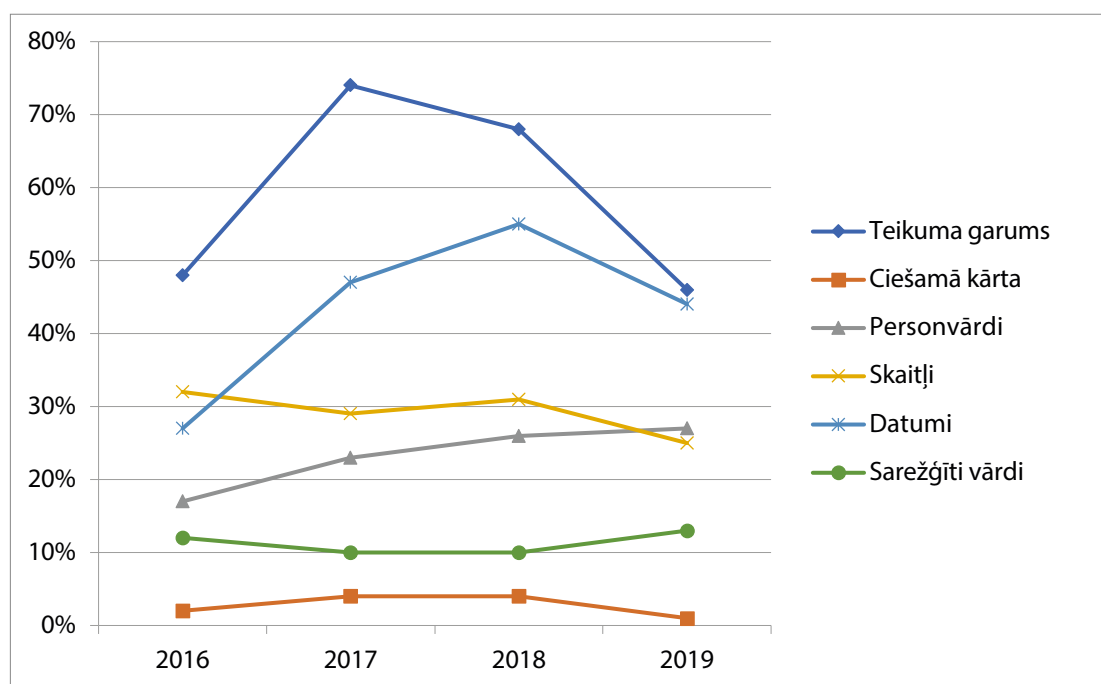
- 1) politika,
- 2) ekonomika,
- 3) noziedzība un negadījumi (plūdi, nolauzti koki, avārijas),
- 4) ārzemju ziņas,
- 5) sports,
- 6) kultūra,
- 7) servisa informācija (ceļu remonts, slēgtas ielas, mainīti sabiedriskā transporta maršruti un atiešanas laiki utt.),
- 8) citas ziņas (makšķerēšanas rekordi, atradumi u. tml.).

Šie ir visbiežāk aplūkoti temati arī tradicionālajās radio ziņās, un tos žurnālisti uzskata par auditorijai aktuāliem. Kopumā vērtējums ir šāds: četru gadu laikā, kopš Latvijas Radio izskan ziņas vieglajā valodā, to kvalitāte krītas. Visaugstākais novērtējums (4,55 punkti) ir 2016. gada ziņām, kad visi ziņu redaktori bija tikko piedalījušies “Sustento” rīkotajās mācībās. Lai arī pēdējā vērtētajā laika posmā vieglās valodas ziņu kvalitāte ir uzlabojusies, iegūtais rezultāts (4,43 punkti) ir par 0,12 punktiem ir zemāks nekā 2016. gadā.

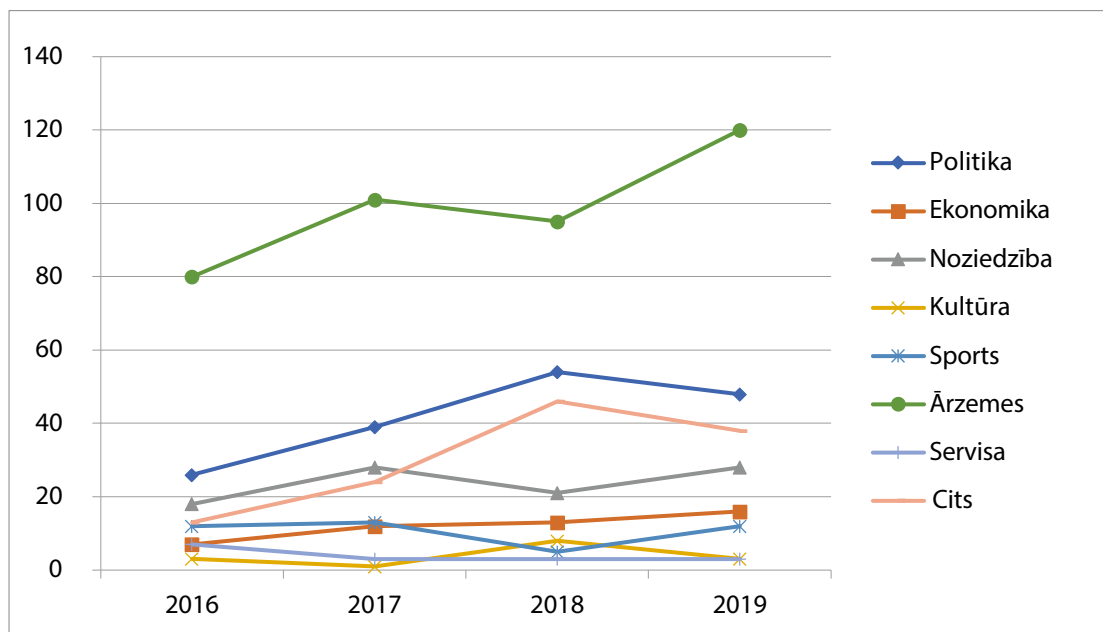
2. attēls. Ziņu vieglajā valodā vidējais kvalitātes rādītājs mēnesī 4 gadu periodā (Zvejnieks 2019: 52)

Nākamajā attēlā parādīts kļūdu uzskatījums. Kā redzams, visbiežāk pieļautas tekstveides kļūdas – lielākie vērtētāju pārmetumi saņemti par garajiem teikumiem, neprasmīgi tos īsināt, rediģēt, lai uzsvērtu galveno.

3. attēls. Ziņu vieglajā valodā redaktoru kļūdas četru gadu periodā procentos (Zvejnieks 2019: 73)

Vērtējot ziņu tematiku, izdarāmi vairāki secinājumi. No žurnālistikas viedokļa raugoties, ziņu tematiku ietekmē sezonālitate (vasarā vietējo ziņu ir mazāk, to vietā nāk ārzemju informācija). Ārzemju ziņās ir vairāk svešvārdu un sarežģītāku vārdu, arī īpašvārdu (personvārdu un vietvārdu).

4. attēls. Ziņu vieglajā valodā tematika četrus gadu periodā (Zvejnieks 2019: 76)

Kopumā seniori uzskata, ka ziņu tēmu klāsts vienkāršā valodā ir labs, taču vēlas vairāk pozitīvu ziņu, pamatojot ar faktu, ka negatīvā tāpat ir daudz un tā pietiek (Vasermane 2019, 63). “Kari, ugunsgrēki ASV vai Jaunzēlandē – ja tas būtu iespējams, šī informācija būtu jāizlaiž, jo cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem bieži vien šos jaunumus uztver citādi. Daži sāks raudāt, citi nākamās naktis negulēs. Jāuzmanās arī ar jaunajām tehnoloģijām, jo daudzi cilvēki mūsdienu sabiedrībā cieš no šizofrēnijas – ziņas par kosmosa kuģiem var izraisīt halucinācijas. Šos jaunumus rāda televīzijā, savukārt mēs pēc tam cīnāmies ar šo ziņu radītajām sekām,” atzīst kāds ārsts aprūpes centrā cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem Rīgā (Vasermane 2019: 75).

Vismazāk tiek atspoguļotas kultūras ziņas. Taču tā nav vienīgā problēma – par pārējām informācija atrodama turpmāk.

Problēmas ziņu gatavošanā vieglajā valodā

Sezonālitate nav vienīgā problēma, kas traucē dažādot ziņu tematiku. Latvijas Radio ziņu redaktori, veidojot ziņas, pārsvarā izmanto ziņu aģentūras LETA sniegto informāciju. Aģentūras LETA ziņas tiek īsinātas, rediģētas un tikai pēc tam lasītas ēterā. Tomēr, vēloties paaugstināt tieši valodas kvalitāti, ar ziņu īsināšanu un rediģēšanu nepietiek. Dažkārt ziņa ir jāveido no jauna. “Aģentūras LETA ziņu valoda ir sarežģīta, dažkārt sliktā kvalitātē, jo pamatā ziņas

izmanto pārpublicētas preses relīzes” (Kruks, Rižņikova, Vaita un Veidemanis 2019: 93). Ziņu aģentūrā LETA 43% tekstu ir tikai pārrakstītas preses relīzes (Vasermane 2019: 85). Kā norāda L. Zvejnieks, ziņu valoda kļuvusi sarežģītāka, savukārt žurnālistiem izveidojusies pārāk liela pietāte pret LETA kolēģu gatavotajiem ziņojumiem (Zvejnieks 2019: 80).

Savukārt ziņojumos plašsaziņas līdzekļiem (t. s. preses relīzēs), kā jau sabiedrisko attiecību žanrā, iespējama attiecīgās iestādes, uzņēmuma subjektivitāte, arī patiesības maskēšana aiz eifēmismiem vai garām aprakstošām parafrāzēm. Šādos materiālos bieži sastopamas teikuma konstrukciju kļūdas, neskaidra vai samudžināta izteiksme, gari citāti, daudz skaitļu ar neizprotamu faktoloģisko izteiksmi. Kaut vai tikai viena nepareizi novietota vietniekvārda dēļ ir grūti nosakāms, uz ko šis vietniekvārds attiecas, kas ir darbības veicējs. Ziņojumus preseī raksta cilvēki ar atšķirīgu attieksmi pret padarīto darbu, valodas kvalitātes līmeni, izpratni par labu valodu. Latvijas Radio žurnālisti varētu uzlabot attiecīgās ziņas kvalitāti, mainot klausītāju izpratni par notiekošo. Taču traucē arī minētais laika trūkums, ko nosaka ziņas operativitāte. Tieši operativitātes un aktualitātes vārdā bieži vien žurnālistam nav laika izkopt attiecīgās ziņas valodas kvalitāti līdz maksimumam, rediģētais tiek (pār)lasīts, īsināts, taču ziņas teksts netiek veidots no jauna, tāpēc žurnālists izvēlas saturiski vieglāku ārzemju ziņu, nevis ierobežotā laika nogrieznī cenšas no izpratnes un valodas viedokļa uzlabot vietējo ziņu.

Tas savukārt “attiecīgajai mērķgrupai rada ļoti vienpusēju un nepilnīgu priekšstatu par ikdienas notikumiem” (Vasermane 2019: 52). Arī A. Vasermanes aptaujātie ārzemnieki norāda, ka kultūras ziņas ir interesantākas nekā ziņas par Latvijas iekšpolitiku. Ziņa, ka Rīgas domes deputāts Vadims Baraņņiks ir ievēlēts par Rīgas otro vicemēru, diez vai spēj interesēt cittautietī. Līdzīgi ir ar informāciju par kādas mazas skolas slēgšanu un faktu, ka tādēļ bērniem būs jāapmeklē cita skola. Vai tās ir svarīgākās ziņas? Ārzemniekus interesē valsts vēsture, politiskā sistēma, politisko partiju un politiķu attiecības, Latvijas nodokļu sistēma (Vasermane 2019: 71–72).

Tā, iespējams, svarīgāka ziņa netiek iekļauta ziņu izlaidumā, to aizstājot ar mazāk svarīgu, taču valodas ziņā vienkāršu ziņu. Lai gan “ziņu veidošana vieglajā valodā Latvijas Radio Ziņu dienesta ziņu redaktoriem liek atsvaidzināt piemirstās ziņu rakstīšanas un rediģēšanas prasmes” (Vasermane 2019: 49), specifisku zināšanu vieglās valodas prasmēs trūkst, un, kā atzīst žurnālisti, tās (ņemot vērā arī darbinieku mainību) nav pietiekamas, ir jāatsvaidzina un jāpapildina. Tas izraisa zināmu neapmierinātību žurnālistu vidū: no viņiem tiek prasīta augsta ziņu kvalitāte gan tematikas, gan valodas lietojuma ziņā, taču tam trūkst objektīva nodrošinājuma. Tādējādi tiek pārkāpti klasisko ziņu veidošanas principi, ziņu vieglajā valodā veidošanas process kļūst sasteigts, dažkārt formāls un zaudē kvalitāti. Kā norāda radiožurnālisti, būtu pilnveidojams arī ziņu dienesta darbinieku grafiks – cilvēks, kurš attiecīgajā dienā lasa ziņas vieglajā valodā, būtu mazāk noslogojams dienas notikumu atspoguļojumā “klasiskajās” ziņās, vairāk atvēlot laika ziņu gatavošanai vieglajā valodā.

Ievērojot ziņu dalījumu tematiskajos blokos un veicinot no uztveres viedokļa saprotamāku struktūru, ziņās būtu jāievēro t. s. pārejas. Tās, starp citu, nav nekas jauns, jo sastopamas arī “klasiskajās ziņās”. Pārsvārā tās ir tādas frāzes kā *tik tālu par pašmāju aktualitātēm, bet turpinājumā par notikumiem pasaulē*. Uz šādu pāreju svarīgumu un nepieciešamību norāda arī

L. Zvejnieks: “Šāda vienkārša frāze [...] un, iespējams, skaņas signāls klausītājam ar uztveres grūtībām ļautu saprast, ka viena ziņu pārraides sadaļa ir beigusies, Latvijas notikumi ir izstāstīti, turpinājumā sekos informācija par notikumiem pasaulē” (Zvejnieks 2019: 49). Ziņas vieglajā valodā tuvinot ierastajām ziņām, rubrika “Sarežģīto vārdu skaidrošana” varētu paplašināt vieglās valodas lietojumu Latvijas Radio, vienlaikus rosinot interesi arī ne tikai tiešajai vieglās valodas auditorijai, bet arī citiem klausītājiem.

“Šādu rubriku hronometrāža varētu svārstīties no vienas līdz vairākām minūtēm, un tās būtu viegli integrējamas gan ziņu pārraidēs, gan citos raidījumos. Tās būtu iespējams iekļaut arī pašreklāmu blokos.” (Zvejnieks 2019: 49)

Gan L. Zvejnieks, gan A. Vasermane savos darbos norāda, ka ziņas vieglajā valodā Latvijas Radio saturā paver iespējas gan attīstīt šīs valodas formas lietojumu, gan uzlabot Latvijas Radio klasisko ziņu kvalitāti, tomēr pašlaik ir daudz objektīvu un apstākļu, spēju un resursu, kas traucē šo mērķi īstenot.

Nepieciešamas regulāras un saturiski kvalitatīvas mācības (reizi gadā), ziņu vērtējums (reizi ceturksnī), atbilstošas datubāzes (glosārija izveide), kur būtu apkopoti biežāk lietotie svešvārdu un terminu aizstājējvārdi (kaut vai, piemēram, padoms, kā aizstāt tādus populārus vārdu savienojumus kā *fiskālā telpa* un *budžeta konsolidācija*). Lai pārliecinātos, vai attiecīgie aizstājējvārdi ir veiksmīgi, to izpratne un uztvere jāpārbauda fokusgrupās – sadarbībā ar organizācijām, kas pārstāv to cilvēku intereses, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi. Lai sasniegtu plašāku mērķauditoriju, jāmeklē, iespējams, veiksmīgāks raidlaiks (dienas vidū), izplatība arī citos Latvijas Radio kanālos (Zvejnieks 2019, Vasermane 2019).

Aptaujāto mērķgrupu pārstāvji pret radio ziņām vieglajā valodā izturas dažādi: kāds nožēlo, ka nav zinājis par tādu eksistenci, kāds norāda, ka nepieciešamas papildu programmas papildu kanālos; samērā kritiski pret ziņām vieglajā valodā izturas arī jaunieši ar nepietiekamu izglītības līmeni: tās esot ziņas vecmāmiņām, neesot saistošas, jo ar jauniešiem jārunā viņiem saprotamā valodā, iekļaujot viņus interesējošus tematus un aktualitātes (Vasermane 2019: 65). Par to iestājas arī kādas vakarskolas direktors: “Latvijas Radio jauniešiem ir kā Juras laikmeta dinosauri. Viņiem visa pasaule ir viedtālrunī. 16 un 17 gadu vecumā aktuālas ir pavisam citas lietas – vienam interesē motocikli, citam basketbols vai hokejs. Jums ir jārunā ar viņiem par šādām tēmām atbilstošā līmenī. Katrai vecuma grupai ir jāpiedāvā piemērotas programmas, izmantojot mediju kanālus, kurus viņi arī izmanto.” (Vasermane 2019: 68)

Aptaujātie ārzemnieki norāda nevis uz ziņu nepieciešamību, bet lasāmas literatūras trūkumu vieglajā valodā, pie reizes gan atzīstot, ka nav zinājuši par šādu ziņu esamību (Vasermane 2019: 68). Daži uzskata vieglo valodu par tendenci, modes lietu. Kāda māte, kuras bērnam ir disleksija, norāda, ka šādiem cilvēkiem ir vajadzīga individuāla pieeja un palīdzība, nevis radio ziņas vieglajā valodā (Vasermane 2019: 74).

Latvijas Radio valdes priekšsēdētāja Una Klapkalne atzīst, ka reklāma būtu nepieciešama ne tikai ziņām vieglajā valodā, bet arī aptuveni 300 pārējiem Latvijas Radio raidījumiem. Viņa redz perspektīvu šo ziņu attīstībā, turklāt mērķgrupu skaits tikai aug: par šīm ziņām interesējas latvieši diasporā, gados vecāki cilvēki, kas vēlas Latvijas Radio dzirdēt vairāk saprotamu

informāciju. Gan U. Klapkalne, gan Ziņu dienesta vadītāja M. Lele nākotnē saredz perspektīvas izstrādāt vairāk programmu vieglajā valodā, turklāt Latvijā patlaban nav cita medija, kas piedāvātu šādu iespēju. Tiek izskatīta iespēja šādas ziņas raidīt vairākas reizes dienā, tostarp no rīta vai agri pēcpusdienā, iekļaut ziņas citu kanālu raidījumu programmā, taču pagaidām tās ir idejas, kurām dažādu apsvērumu dēļ trūkst risinājuma. Atšķiras gan abu vadītāju viedokļi par ziņu garumu: U. Klapkalne norāda, ka piecas minūtes ziņu raidījumam vieglajā valodā varētu būt pārāk liels laiks, savukārt Ziņu dienesta vadītāja M. Lele norāda, ka tas ir pareizais garums. Tomēr abas Latvijas Radio vadības pārstāves apstiprina, ka pētījumu par vieglu valodu Latvijā trūkst, tam ir vajadzīgas papildu finanses, kuru vienkārši nav (Vasermane 2019: 77–81).

Domājot par ziņu izplatību citos kanālos, prognozējamie kanāli ir Latvijas Radio 2 un Latvijas Radio 5. Taču Latvijas Radio 2. programma vairāk pārraida tieši dziesmas (tā devīze: “Dziesmas dzimtajā valodā”), savukārt kanāls Pieci LV ir paredzēts jauniešiem (tā devīze: “Uzgriez un ir!”). Kā sagatavot gados jauno klausītāju ziņām vieglajā valodā, kā “iespraukties” starp dinamiskajiem jauniešu raidījumiem – te nepieciešama gan auditorijas izglītošana un attiecīgā jautājuma izpratne, gan piemērota raidlaika meklējumi, gan attiecīgi darbinieki, kas būtu gatavi šos papildu pienākumus uzņemties un arī mācīties. Jāapzinās, ka par pagaidām neatrisinātu problēmu uzskatāma arī viena ziņu pārraide visām mērķgrupām – gan tematiskais piedāvājums, gan faktu izklāsts, klausītāju ieinteresētība un uztveres spēja noteikti atšķirsies vecāka gadagājuma klausītājiem un jauniešiem, ārzemniekiem, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, un cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Vai visu izšķirs vadlīnijas vieglajā valodā – tas ir nopietns jautājums, jo, kā redzams, bez vadlīnijām ir arī daudz citu problēmu, kuras ir jārisina.

Kopumā kvalitatīvu ziņu veidošanai gan “klasiskajās” ziņās, gan ziņās vieglajā valodā ir vajadzīga profesionāla izglītība un attieksme pret darba pienākumiem, izpratne par klasiskas ziņas uzbūvi un veidošanas principiem, atbilstoša darba laika plānošana, vieglās valodas pamatprincipu pārzināšana un teicamas latviešu valodas zināšanas. Pamatojoties uz izklāstītajiem faktiem un situācijas analīzi, var uzskatīt, ka pašreizējās radio ziņas vieglajā valodā tikai daļēji atbilst ziņu kritērijiem vieglajā valodā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Anča, G. (2001) *Tiesības saprast izlasīto*. Pieejams: <http://providus.lv/article/tiesibas-saprast-izlasito> [Skatīts 31.07.2021.]
- Anča, G., Meļņika, I. (2021) C. Lindholm and U. Vanhatalo (eds.) *Handbook of Easy Languages in Europe*. Priekšvārds pieejams: <https://www.frank-timme.de/verlag/verlagsprogramm/buch/verlagsprogramm/bd-8-camilla-lindholmulla-vanhatalo-eds-easy-language-in-europe/backPID/easy-plain-accessible.html>
- Bethere, D. (2021) Nepubliskota personiska sarakste ar Dr. paed. Dinu Betheri 16.11.2021.
- Dimants, A., Russ-Mols, S. (2009) *Žurnālistika. Mācību rokasgrāmata*. Rīga: SIA Turība, 126.–140. lpp.
- Ehrenberg-Sundin, B. (2004) *Plain Language in Sweden, the Results After 30 Years*. Speech given at the launching plain language conference *Lengaje ciudadano*. Pieejams: <https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/plain-language-in-sweden/> [Skatīts 29.07.2021.]

- Kantar/TNS (2021) radio auditorijas pētījums. Nepubliskota elektroniskā sarakste ar Latvijas Radio Sabiedrisko attiecību daļu 06.08.2021.
- Krastiņa, L., Valdmane, L. (2020) *Teksta pielāgošana lasītāja vajadzībām*. Izdevums "Pupa", 2020. g. marts, 1.–7. lpp.
- Kruks, S. (2005) *Radiožurnālistika*. Rīga: Valters un Rapa.
- Ķikere, S. (2017) *Informācijas pieejamība un tulkošana vieglajā valodā: Latvijas situācijas izpēte*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Kruks, S., Rižņikova, K., Vaita, L., Veidemanis, G. (2019) Kurš rada ziņas? Sabiedrisko attiecību un ziņu mediju dienaskārtība. *Akadēmiskā dzīve*, 2018/2019: 54, 85–95.
- Maaß, C. (2018) Übersetzen in Leichte Sprache. In: C. Maaß, I. Rink (Hg.) *Handbuch Barrierefreie Kommunikation* (S. 273–302). Berlin: Frank & Timme, Band 3.
- Maaß, C. (2015) *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. Berlin: LIT VERLAG.
- Lele, M. (2021) *Ziņu vērtēšanas kritēriji*. Latvijas radio 2016 (Latvijas Radio iekšējās aprites dokuments; nepubliskota personiska sarakste).
- Liepa, D. (2007) *Ziņu žanra raksturojums interneta portālos*. Mūsdienu latviešu valoda interneta vidē. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/valoda/index.htm>
- Liepa, D. (2012) Valodas lietojums Latvijas Radio. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums*, 16 (2). Atb. red. L. Lauze. Liepāja: LiePA, 2012, 179.–190. lpp.
- Polinska, V. (2021) *Tulkošana cilvēkiem ar uztveres traucējumiem*. Maģistra darbs. Rīga: LU HZF.
- Rozenberga, M. (2016) *Vieglā valoda – vienkārši par dažkārt sarežģīto*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/viegla-valoda-vienkarsi-par-dazkart-sarezgito.a184009/> [Skatīts 29.07.2021.]
- Rozenbergs, J. (1995) *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Tūbele, S. (2021) Nepubliskota personiska sarakste ar Dr. paed. LU profesori Sarmīti Tūbeli 16.11.2021.
- Tūbele, S., Sproģe, I. (2021) *Challenges of the Easy and Plain Language in Latvia*. (Pieņemts publicēšanai LU PPMF rakstu krājumā.)
- Veckalne, A. (2020) *Ar mērķi tikt saprastiem, nevis atstāt iespaidu: vieglā un vienkāršā valoda*. Pieejams: <https://www.delfi.lv/vina/personiba-un-brivais-laiks/aktuali/ar-merki-tikt-saprastiem-nevis-atstat-iespaidu-viegla-un-vienkarsa-valoda.d?id=52695011> [Skatīts 30.07.2021.]
- Vasermane, A. (2019) *Vieglās valodas ziņu attīstības potenciāls Latvijas sabiedriskajos medijos (Entwicklungspotentiale von Nachrichten in Leichter Sprache in öffentlich-rechtlichen Medien in Lettland)*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija.
- Zvejnieks, L. (2019) Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā laika periodā no 2016. gada līdz 2019. gadam. Maģistra darbs. Rīga: Biznesa augstskola "Turība".

TIEŠSAISTES AVOTI

- [Interneta resurss 1] *Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams: termini.gov.lv [Skatīts 12.08.2021.]
- [Interneta resurss 2] Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas "Sustento" tīmekļvietne. Pieejams: <https://www.sustento.lv/par-sustento/> [Skatīts 12.08.2021.]
- [Interneta resurss 3] *Dabaszinības, latviešu valoda, sociālās zinības un matemātika. Mācību grāmata un metodiskais līdzeklis mācību satura integrētai apguvei (1.–9. klasei)*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/215>

- [Interneta resurss 4] *Latviešu valoda un sociālās zinības. Darba burtnīca mācību satura integrētai apguvei (1.–9. klasei)*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/306>
- [Interneta resurss 5] *International Federation of Library Associations*. Pieejams: <https://www.ifla.org/publications/guidelines-for-easy-to-read-materials>
- [Interneta resurss 6] *Direktīva 2016/2102*. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj>
- [Interneta resurss 7] Latvijas Radio tīmekļvietne. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/lr1/raidijumi/zinjas-vieglaja-valoda/>

Nozīmes radišana un netieši izteikta nozīme tekstveida komunikācijā: teorētisks skatījums uz valodas traucējumiem klīniskās pragmatikas kontekstā

GUNTA ROZIŅA, INDRA KARAPETJANA

Šajā nodaļā aplūkots atlasīts teorijas kopums, kuru varētu ņemt vērā, lai radītu tekstu vieglajā valodā konkrētām tās lietotāju grupām. Nodaļā galvenā uzmanība pievērsta vairākiem teorijas darbiem, kas demonstrē, kā nozīmes radišanas principus iespējams ievērot rakstiskā diskursā. Aplūkojot atlasītas, būtiski svarīgas formas un funkcijas teorijas attiecībā uz valodas lietotāju valodas un kognitīvo prasmju attīstību (par kurām tiek sagaidīts, ka tās tiks demonstrētas komunikācijā), nodaļā tiek sašaurinātas attiecīgās pētnieciskās intereses un apsvērti pragmatikas, diskursa un izziņas saskarsmes aspekti, kuriem ir būtiska loma tādu cilvēku valodas uztverē un producēšanā, kuriem ir valodas producēšanas traucējumi. Līdz ar to atsevišķi pragmatisko un diskursīvo traucējumu aspekti pieaugušā vecumā un noteiktas pragmatisko valodas traucējumu pazīmes tika aplūkotas no klīniskās pragmatikas perspektīvas. Lai analizētu valodas lietojumu komunikācijā ar cilvēkiem, kuriem ir iepriekšminētie valodas traucējumi, tiek īpaši aplūkotas tādas pieejas, kuras būtu jāievēro, lai nodrošinātu valodas lietojumu teksta uztverē un producēšanā atbilstīgi teksta konstruēšanai vieglajā valodā.

Kognitīvās prasmes izteikuma kontekstā: nozīmes radišanas formālie un funkcionālie aspekti

Turpmākās diskusijas mērķis ir izpētīt, kā izteikumi attīsta savu semantisko un pragmatisko nozīmi, ja valodu aplūko kā komunikatīvu sistēmu.

Atsaucoties uz amerikāņu strukturālistu devumu (piemēram, Chomsky 1965: 15–18), centrālais punkts, kas nosaka nozīmes radišanas principus valodā, ir gramatikas likumu kopums, un tas valodu pārvalda trijos līmeņos: semantiskajā, sintakses un fonoloģiskajā. Šie līmeņi nosaka valodas nozīmes jeb 'jēgu' (ibid.). Attiecībā uz izglītojamā valodas apguves procesu formālisti ir norādījuši, ka valodas apguve cilvēkam ir iedzimta spēja, ja pieņem, ka valoda ir saistīta ar

iedibinātu prāta fenomenu; līdz ar to valoda ir jāuzlūko kā neatkarīga sistēma ārpus konteksta, nekādi nesaistot to ar tās lietojuma sociālo funkciju.

20. gs. 40. un 50. gadu beigās valodas filozofu grupa Oksfordas Universitātē iedibināja pētnieciskās intereses attiecībā uz nozīmes radīšanu (piemēram, Austin 1962). Pētījumu rezultāti apliecināja, ka teikumu nozīmes ir saistītas ar konkrētām valodas lingvistiskajām funkcijām (lūguma izteikšanu, apstrīdēšanu utt.), līdz ar to īstenotās lingvistiskās funkcijas tika uzlūktas kā valodas lietotāju attīstīti runas akti. Raugoties no šodienas perspektīvas, jāatzīst, ka runas akti ir visplašāk izpētītie pragmatikas instrumenti, kas apliecina valodas lietotāju pausto lingvistisko implikāciju efektīvu pielietojumu, tostarp iekļaujot arī bērnus un pieaugušos ar valodas traucējumiem.

Valodas lietojuma funkcionālā perspektīva ir saistīta ar skatījumu uz valodas funkcijām (piemēram, Halliday 1973: 38–39), tātad valodas lietojums ir atkarīgs no saskarsmes starp semantiskajiem likumiem un vispārīgajiem noteikumiem, kuri nosaka valodas komunikatīvo lietojumu attiecīgā kontekstā. Citiem vārdiem sakot, izteikuma semantisko nozīmi iespējams aplūkot, ja tai pievēršas saistībā ar teikuma lietojumu komunikatīvajā situācijā. Līčs (Leech 1983: 10–13) atzīmē, ka lingvistiskā komunikācija patiesībā ir saistīta gan ar formālajām valodas sistēmām, gan arī konvencionālajām implikatūrām, kuras iespējams atvasināt no vārdu nozīmēm to lietojuma kontekstā. Pārfrāzējot tas nozīmē, ka valodas komunikatīvais lietojums lielā mērā ir atkarīgs no valodas iekšējiem aspektiem, proti, gramatikas likumiem, kā arī ārējiem valodas aspektiem, kuri ir atkarīgi no valodas lietojuma sociālajām funkcijām.

Valodas filozofs Graiss (*Grice*), atsaucoties uz Kanta četrām prāta loģiskajām funkcijām, postulēja, ka valodas lietotāja lingvistiskā uzvedība ir noteiktu principu izpausme; šos principus lieto dažādi atkarībā no konteksta. Lai saprastu, kā iespējams interpretēt komunikāciju, Graiss formulēja komunikācijas principus, kas pazīstami kā *komunikatīvās maksimas* jeb *kooperācijas princips*; tajā raksturoti (ideālā gadījumā) labi interaktīvie un/vai transakcionālie standarti komunikācijai. Šajā kontekstā Graiss (Grice 1975) ierosināja četras kooperācijas principa kategorijas, proti: *informācijas pilnīguma jeb daudzuma maksimu* (sacītajam jābūt tik informatīvam, cik tas konkrētajam nolūkam nepieciešams), *kvalitātes maksimu* (sacītajam jābūt patiesam), *atbilstes maksimu* (sacītajam jābūt būtiskam) un *izteiksmes veida maksimu* (jāizsakās skaidri, īsi un kārtīgi, izvairoties no divdomības). Īpaši jāuzsver, ka komunikācija ļoti reti ir viendabīga un/vai tieša, jo daudz kas ir atkarīgs no tā, kā sniegto informāciju interpretē valodas adresāts. Līdz ar to Graisa kooperācijas princips ir uzlūkojams tikai kā mehānisms, kas izskaidro komunikācijas organizāciju, to, kā/vai tiek īstenoti sarunas partneru saziņas nolūki, kāds ir katra sarunas partnera devums, vai ir pietiekami daudz pierādījumu, kas apliecina, ka sniegtie fakti ir patiesi, kāds ir komunikācijas veids – vai tā ir īsa un kārtīga, vai divdomīga un neizprotama –, cik atbilstīgi tikusi sniegta informācija. Sperbers un Vilsons (Sperber and Wilson 1995) apgalvo, ka “Graisa idejas [...] var uzlūkot kā mēģinājumu tālāk attīstīt veselajā saprātā balstītu izpratni par verbālo komunikāciju, noformulējot to precīzāk un aplūkojot tās implikācijas” (citēts Cutting 2006: 131).

Saskaņā ar iepriekš izklāstīto raksts pieņem kā priekšnoteikumu to, ka *saskaņošanas* aspekta klātesamību komunikācijā iespējams izskaidrot ar Graisa principa pastāvēšanu vai tā

pārkāpšanu, pat ja “valodas izteikumā parasti ir daudz semantisko nenoteiktību un tam paveras plašs pārnestās nozīmes interpretāciju klāsts” (Cutting 2006: 131). Līdz ar to raksts izmanto pieejas, kas ir kooperācijas principa pamatā, lai šajā nodaļā radītu atsevišķus teorētiskā ietvara aspektus un 1) aplūkotu pieaugušu komunikācijas dalībnieku informatīvos nolūkus (piemēram, to, kādu efektu rada tādu pieaugušu cilvēku nostiprinājusies komunikatīvā uzvedība, kuriem ir diskursīvi vai pragmatiski valodas traucējumi), 2) uzzinātu, kā (un vai iespējams) īstenot pieņemtos vispārējos komunikācijas standartus, ja tos piemēro tādai valodas lietotāju kopienai, kam izveidojusies valodas uztveres un producēšanas klīniskā patoloģija.

Jāņem vērā, ka Graisa kooperācijas princips “funkcionē atšķirīgi dažādās kultūrās, dažādās valodu kopienās un starp dažādām sociālām grupām” (Leech 1983: 10). Tā kā šīs nodaļas pētnieciskās intereses koncentrējas uz kognitīvajām prasmēm, kuras tiek izmantotas izteikumu interpretācijā pieaugušā vecumā, ir vērts turpmāk pievērsties Graisa *kooperācijas principa* teorijas devumam.

Vienprātības panākšana neapšaubāmi ir viens no galvenajiem mērķiem apstākļos, kad cilvēkam ir radusies valodas uztveres un producēšanas klīniska patoloģija, un, lai sasniegtu šo mērķi, no komunikācijas dalībniekiem sagaida, ka tie izmantos noteiktas lingvistiskas stratēģijas un ievēros konkrētus noteikumus un nosacījumus, kas saskaņā ar Graisa sacīto “nosaka citu cilvēku vajadzību apmierināšanai nepieciešamo sadarbību un savstarpējo uzmanību” (Leech 1983: 28).

Pragmatikas, diskursa un izziņas saskarsme

Kopš jaunās tūkstošgades sākuma pragmatika kā lietišķās valodniecības joma ir piedzīvojusi būtiskas pārmaiņas. No vienas puses, tā ir attīstījusies kā neatkarīga disciplīna, taču, no otras puses, ievērojams zinātniska ieguldījuma apjoms apliecina pragmatikas starpdisciplināritāti, kas ir valodas lietotāju mijiedarbības un transakcionālo komunikatīvo vajadzību pētniecības pamatā. Atbilstīgi iepriekšminētajam ir jāatzīmē, ka ir attīstījusies pragmatikas apakšjoma – klīniskā pragmatika; tās mērķis ir apmierināt to cilvēku klīniskās vajadzības, kuriem ir bērniecībā, agrīnos pusaudža gados vai brieduma vecumā iegūti valodas traucējumi.

Lai pievērstos klīniskajai pragmatikai, vispirms jāapsver atlasīti pragmatikas un izziņas saskarsmes aspekti. Ir būtiski norādīt, ka cilvēki, kuriem ir radušās komunikācijas grūtības, saskaras ar valodas lietojuma problēmām atbilstošā kontekstā; citiem vārdiem sakot, viņiem sagādā grūtības saprast, ko gribējis pateikt runātājs, nevis veidot teikuma nozīmi (sauktu arī par semantisko nozīmi). Te jāpiebilst, ka jebkura valodas uztvērēja ierobežotās uztveres spējas vai to trūkums attiecas uz spēju saprast valodas lietotāju paustās idejas gadījumos, kad nozīme ir jāsecina vai kad to neveido atsevišķi sacīti/lasīti teikumi; šis ir viens no nosacījumiem, kas ir pragmatisku vai diskursīvu traucējumu pamatā. Respektīvi, nozīme, kas tikusi konstruēta “virs teikuma līmeņa” (Cummings 2015: 1), ir pazīstama kā diskursa nozīme, turpreti valodas lietotāja spēja uztvert “propozīcijas nozīmi” (ibid.) ir pragmatiskā nozīme. Pragmatisku vai diskursīvu traucējumu gadījumā valodas lietotājiem ir grūtības interpretēt burtisko (semantisko) un/vai pārnesto (pragmatisko) nozīmi. Iepriekšminētajās situācijās varētu rasties problēmas

saistībā ar laika jēdzienu izpratni, īslaicīgām saiknēm starp jēdzieniem, runas aktu lietojumu, lai īstenotu valodas funkcijas (sasveicināšanos, pateicību, atvainošanos, solījuma, draudu u. c. izteikšanu). Līdz ar to pragmatikas un/vai diskursīvie traucējumi nereti izraisa pārpratumus, ja cilvēki, kuriem ir šādas valodas problēmas, neuztver apgalvojuma netieši izteikto nozīmi; viņiem var būt arī grūtības dalīties informācijā ar citiem sarunas partneriem, un viņi var neuztvert izteikuma ilokutīvo spēku.

Ir vispārzināms, ka diskursa kompetence komunikācijā aptver dažādas valodas prasmes un iemaņas, līdz ar to no cilvēkiem sagaida, ka viņi spēs radīt saistītu tekstu un ka stāstījuma posmi būs sakarīgi; informācijas plūsma diskursā nodrošina informatīvo saturu, respektīvi, stāstījuma komunikatīvo vajadzību īstenošanu. No otras puses, pragmatisko kompetenci komunikācijā iespējams demonstrēt, ņemot vērā iepriekš aplūkoto Graisa kooperācijas principu – atbildmes maksimas klātbūtne liecina par indivīda spēju izdarīt atbilstīgus secinājumus vai izmantot atbilstīgus teksta vai izvērstos secinājumus.

Ja runa ir par klīnisko pragmatiku, tā ir salīdzinoši nesen radusies zinātnes nozare (Cummings 2005). Kaut arī pirmie raksti par valodas traucējumiem ir tapuši 70. gadu beigās, klīniskā pragmatika ir strauji attīstījusies, un to ir veicinājis tādu zinātnieku ieguldījums (Penn, Cleary 1988, Cummings 2014 u. c.), kuru pētnieciskās intereses ir veltītas noteiktu klīnisko stāvokļu aplūkošanai: konkrētiem valodas traucējumiem, autiskā spektra traucējumiem bērna agrīnajā attīstības periodā, pragmatiskajiem un diskursīvajiem traucējumiem, kas radušies agrīnos pusaudža gados vai brieduma vecumā (piemēram, labās vai kreisās smadzeņu puslodes bojājumiem, kas ietekmē valodas apstrādes un producēšanas procesus dzīves laikā).

Tāpēc, lai saprastu, kā iepriekšminētie traucējumi ietekmē pragmatikas un izziņas saskarsmi, ir būtiski aplūkot atsevišķus kognitīvos aspektus, kuri varētu būt saistīti ar pragmatikas traucējumu attīstību. Attiecībā uz pastāvošo saikni starp pragmatiku un izziņu, ir jāatzīst, ka valodas producēšana un izpratne ir saistīta ne tikai ar smadzeņu neiroanatomiskajām struktūrām, kas atbild par cilvēka valodas apstrādes un tās producēšanas spēju, bet arī valodniecības disciplīnām, kas analizē, kā tiek apgūtas valodas zināšanas un kā tiek apmierinātas cilvēka komunikatīvās vajadzības. Rakstā tika atklāts, ka lingvistisko struktūru pārzināšana cilvēkam ļauj konstruēt vārda vai teikuma nozīmi, ņemot vērā valodas semantiskās pazīmes: fonoloģiju, morfoloģiju, sintaksi u. c. Lai izprastu sacītā nozīmi, to, kā konstruēts teksts un kādas ir vēstījuma sakarību saites, ir jāspēj izmantot gan pragmatikas, gan diskursīvās kompetences. Tomēr cilvēkam, kam ir klīniskas runas patoloģijas, pragmatikas un/vai diskursīvi traucējumi vai kognitīvie trūkumi, var būt neiespējami izprast apgalvojumu – cilvēkiem ar fonoloģiskajiem traucējumiem un pieaugušajiem ar specifiskiem valodas defektiem var būt neiespējami identificēt iedibinātās nozīmes, izmantojot tekstu vai semantiskos kartējumus (piemēram, semantiskos laukus). Arī paradigmātiskas nozīmes attiecību uztvere (piemēram, idiomātiska vai metaforiska valoda) ir sarežģīta, jo šāds valodas lietojums principā pieprasa kognitīvo prasmju iesaisti.

Virksne verbālas un neverbālas uzvedības veidu, ko dēvē par komunikācijas piemērotību (Penn and Cleary 1988: 3–17), ļauj cilvēkam novērtēt cita valodas lietotāja demonstrētās valodas prasmes. Tas nozīmē, ka ne tikai formālu valodas pazīmju lietojums, bet arī pragmatikas

stratēģiju ievērošana nodrošina komunikatīva notikuma kā attīstītas lingvistiskas uzvedības izpausmi, izmantojot:

- 1) atbildi sarunas partnerim, īstenojot to ar šādām valodas funkcijām: lūgumu precizēt, lūgumu atkārtot utt.;
- 2) semantiska konteksta kontroli, īstenojot to ar temata ierosināšanas valodas funkciju;
- 3) teksta kohēziju, īstenojot to ar diskursa elementiem, piemēram, atsaucēm;
- 4) mijiedarbības raitumu, īstenojot to ar atkārtojumu, perifrāzi;
- 5) sociolingvistisko iejūtību, īstenojot to ar valodas pieklājības formām, uzrunājot, atvadoties, sasveicinoties;
- 6) neverbālās komunikācijas pazīmēm, piemēram, sejas izteiksmi (Cummings 2005: 23).

Tātad funkcionāla komunikācija ietver daudz dažādu lingvistisku un paralingvistisku spēju, kā arī to izpausmes.

Teksta pragmatika

Šī raksta kontekstā un arī tāpēc, lai analizētu valodas lietojumu komunikācijā, jāņem vērā Halideja triju valodas funkciju princips (Halliday 1973). Ciktāl runa ir par šī raksta izpētes jomu, īpaša uzmanība jāpievērš tekstuālās funkcijas attīstībai; to iespējams paveikt, izmantojot virkni darbību, lai nodrošinātu valodas lietojumu atbilstīgi teksta radīšanas un tā apstrādes nolūkiem gan mutvārdos, gan rakstiski. Līčs (Leech 1983: 57) atzīst, ka “tekstiem piemīt valodas pārneses funkcija”. Viņš turklāt arī norāda, ka efektīvs valodas lietojums nozīmē valodas lietotāju komunikatīvo vajadzību apmierināšanu; līdz ar to jēdziens *retorisks* būtu jāsaprot kā “uz mērķi orientēta runas situācija, kurā runātājs izmanto valodu, lai klausītāja prātā radītu noteiktu efektu” (ibid.: 15). Saskaņā ar iepriekš aplūkoto Graisa kooperācijas principu Līča *teksta retorikas* principu varētu pielīdzināt Graisa *informācijas pilnīguma jeb daudzuma maksimai* (sacītajam jābūt patiesam). Tātad Līča teksta retorikas principu iespējams izmantot, lai radītu tekstu cilvēkiem ar pragmatiskiem un diskursīviem traucējumiem, jo šis princips ir balstīts uz šādām maksimām jeb apakšprincipiem: apstrādes principa, skaidrības principa, ekonomijas principa, izteiksmīguma principa (ibid.: 17). Citiem vārdiem sakot, šie principi ir teksta vai izteikuma retoriskā spēka pamatā, līdz ar to tiek atklāti procesi, kas demonstrē, kā tiek radīta teksta transakcija vai teksts. Līčs (ibid.: 59) norāda, ka jebkurš diskurss ir “visa transakcija, ko uzlūko kā mēģinājumu klausītājam nodot noteiktu ilokutoro spēku”.

Tātad teksta retorikas princips balstās uz runātāja-klausītāja/rakstītāja-lasītāja sadarbību, kas savukārt ir balstīta uz tekstu pārvaldošajām fonoloģiskajām, sintaktiskajām, semantiskajām un pragmatiskajām pazīmēm. Šo principu nostiprina to valodas *apstrādes posmu* ievērošana, kas ir saistīti ar valodas producēšanu un interpretāciju; *skaidrības princips* ir saistīts ar valodas (gramatisko, leksisko) precizitāti, lai novērstu vēstījuma kļūdainu interpretāciju; *ekonomijas princips* ir saistīts ar izvēlēta un/vai noteiktā informācijas apjoma lietojumu saskaņā ar noteiktajiem saziņas nolūkiem, savukārt *izteiksmīguma princips* ir saistīts ar teksta funkciju valodas vēstījumu nodošanai.

Kopumā *apstrādes princips* būtu jāņem vērā, radot tekstus vieglajā valodā cilvēkiem ar valodas traucējumiem, jo šis princips iesaka tekstu radīt tā, lai tas būtu viegli uztverams un apstrādājams uzdevuma veikšanai atvēlētajā laikā. Šis princips attiecas uz konkrētā teksta fonoloģiskajiem, sintaktiskajiem un semantiskajiem aspektiem. *Skaidrības princips* būtu jāaplūko saskaņā ar apstrādes principu. Šāda pieeja ir efektīva teksta radīšanai vieglajā valodā, jo šis princips veicina sintaktisko struktūru caurskatāmību, novēršot divdomību (“Ja mazulis negrib dzert pienu, **tas** jāvēra” [adaptēts no Leech 1983: 66]). Ir acīmredzams, ka pārprotamības draudu rada neskaidra apgalvojuma vai teksta daļu interpretācija. Rīkošanās saskaņā ar *ekonomijas principu* var nodrošināt, lai sakoncentrētu teksta informāciju vai nodrošinātu, ka vēstījums netiek *kropļots* (ibid.: 67). Tādējādi tiek samazināts laiks un pūles, kas jāpieliek, lai tekstu uztvertu un radītu, kā arī vienkāršota teksta struktūra, kas savukārt veicina teksta radīšanu.

Rīkošanās saskaņā ar *izteiksmīguma principu* ir efektīva pieeja, ko iesaka tekstu radīšanai vieglajā valodā, jo šis princips:

- 1) pievieno noteiktu retorisku vērtību un uzlabo valodas funkciju lietojumu,
- 2) īsteno pragmatiskās implikatūras efektu, tā nodrošinot, ka tiek attīstītas noteiktas teksta pragmatikas pazīmes.

Secinājumi

1. Graisa kooperācijas principu iespējams konkrēti piemērot:
 - 1) lai aplūkotu gan pieaugušu cilvēku informatīvos nolūkus, gan arī to, kādu efektu rada tādu pieaugušu cilvēku nostiprinājusies komunikatīvā uzvedība, kuriem ir diskursīvi vai pragmatiski valodas traucējumi;
 - 2) uzzinātu, kā (un vai iespējams) īstenot pieņemtos vispārējos komunikācijas standartus, ja tos piemēro tādu valodas lietotāju kopienai, kuriem izveidojusies valodas uztveres un producēšanas klīniskā patoloģija.
2. Apstākļos, kad cilvēkam radusies klīniska valodas uztveres un producēšanas patoloģija, vienprātības panākšana ir viens no galvenajiem mērķiem; lai sasniegtu šo mērķi, gan no valodu skolotājiem, gan valodas lietotājiem – komunikācijas dalībniekiem – sagaida, ka tie izmantos noteiktas lingvistiskas stratēģijas un ievēros konkrētus noteikumus un nosacījumus, kas uzlabo pienācīgu nozīmes radīšanu, lai sasniegtu konkrētos valodas lietojuma mērķus.
3. Lai izprastu un izskaidrotu valodas producēšanas problēmas – konkrētus valodas traucējumus, autiskā spektra traucējumus bērna agrīnajā attīstības periodā, pragmatiskos un diskursīvos traucējumus, kas radušies agrīnos pusaudža gados vai brieduma vecumā (piemēram, labās vai kreisās smadzeņu puslodes bojājumus, kas ietekmē valodas apstrādes un producēšanas procesus dzīves laikā) –, jāņem vērā klīniskās pragmatikas teorijas ieguldījums.
4. Lai radītu tekstu vieglajā valodā ar mērķi risināt cilvēku valodas uztveres un producēšanas problēmas, jāņem vērā Liča principi attiecībā uz teksta pragmatiku, proti, apstrādes

princips, skaidrības princips, ekonomijas princips un izteiksmīguma princips. Principu īstenošana ar nolūku radīt tekstu vieglajā valodā ir efektīva, jo principu lietojums:

- 1) papildina tekstu ar retorisku vērtību,
- 2) attīsta valodas funkciju lietojuma prasmi atbilstīgā kontekstā,
- 3) pastiprina pragmatiskās implikatūras efektu, kas savukārt nodrošina, ka tiek attīstīta spēja uztvert tekstā netieši pausto nozīmi.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA

Austin, J. L. (1962) *How to do Things with Words*. Oxford: Claverdon Press.

Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: Mass: MIT Press.

Cummings, L. (2005) *Pragmatics: a Multidisciplinary Perspective*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cummings, L. (2014) *Pragmatic Disorders*. Dordrecht: Springer.

Cummings, L. (2015) Pragmatic Disorders and Social Functioning: a Lifespan perspective. In: J. L. Mey and A. Capone (eds.) *Pragmatics, Culture and Society*, Vol. 3. Dordrecht: Springer.

Cutting, J. (2006) *Pragmatics and Discourse*. London: Routledge.

Halliday, M. A. K. (1973) *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.

Grice, P. P. (1975) Logic and Conversation. In: P. Cole and J. L. Morgan (eds.) *Syntax and Communication*, Vol. 3. New York: Academic Press.

Leech, G. (1983) *Principles of Pragmatics*. London: Longman.

Penn, C., Cleary, J. (1988) Contemporary strategies in the language of closed-head injured patients. *Brain Injury*, 2 (1): 3–17.

Sperber and Wilson (1995) *Relevance*. London: Routledge.

Mērķgrupas

GUNTA ANČA, IRĪNA MEĻŅIKA, ĒRIKA PIČUKĀNE

Šajā rokasgrāmatā, runājot par vieglās valodas mērķauditoriju Latvijā, tiek iekļautas septiņas pieaugušo mērķgrupas (pētījuma uzdevumā jau sākotnēji netika iekļauti bērni). Katrai mērķgrupai ir savas valodas uztveres nianse un specifika, taču visas turpmāk aprakstītās grupas vieno nepieciešamība pēc vieglās valodas kā atbalsta mehānisma.

Cilvēki, kuriem ikdienā būtu nepieciešama vieglā valoda, parasti ir pakļauti sociālai izolācijai. Šo cilvēku sociālā iekļaušana un līdzdalība sabiedriskajos procesos bieži ir ierobežota un netiek mērķtiecīgi vadīta. Ja valsts nenodrošina atbilstošu atbalsta sistēmu, šo cilvēku dzīves kvalitāte samazinās un viņi nespēj iekļauties sabiedrībā notiekošajos procesos.

Ar vieglās valodas palīdzību informatīvo telpu un dažādus materiālus var padarīt vieglāk uztveramus. Pašreizējie materiāli dažādos formātos ir ne tikai vizuāli un stilistiski pārsātināti, bet mēdz būt arī pārlietu spilgti un var raisīt dažādas, tostarp negatīvas, emocijas un domas. Viegļā valoda ļauj cilvēkiem iegūt informāciju sev saprotamā un piemērotā veidā, kā arī to izprast un spēt izteikt savu viedokli par sabiedrībā un ikdienā notiekošo.

Pirmā apzinātā vieglās valodas mērķgrupa, kam, vēsturiski vērtējot, tika gatavota viegli saprotama informācija, bija cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Laika gaitā mērķgrupu skaits pamazām ir pieaudzis, apzinoties plašākas sabiedrības vajadzību pēc viegli uztveramas informācijas.

Cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem

Intelektuālās attīstības traucējumi parasti tiek konstatēti jau agrā bērnībā. Reizēm tie rodas arī smadzeņu bojājumu dēļ, pēc slimībām vai traumām. Darbs ar šo mērķgrupu nav nodalāms, runājot tikai par pieaugušajiem. Deinstitutionalizācijas projektā sagatavotajā informācijā identificēti vairāki garīgas invaliditātes radītie traucējumi: apgrūtināta apkārtējās vides uztveršana, grūtības saprast vispārīgājumus, vājas spējas iztēloties lietas, ko neredz, un vājas koncentrēšanās spējas (Biedrība Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”, Kalniņa 2014).

Kliniskā psiholoģe Ieva Bite norāda: “Intelektuālās attīstības traucējumi skar visas galvenās cilvēka attīstības jomas: motoro, valodas un runas, sociālo, kognitīvo, ikdienas aktivitāšu un pašaprūpes jomas. Visos gadījumos ir būtiski maksimāli agrīni veicināt bērna attīstību, radot attīstībai labvēlīgu vidi, un visas šīs prasmes ir svarīgi mācīt sistemātiski. [...] Diemžēl izglītības sistēma pagaidām tam nav gatava: trūkst zināšanu, aprikojuma, personāla.” (Bite 2021)

Cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir pakļauti sociālās atstumtības riskam un saskaras ar nevienlīdzību dažādās dzīves jomās. Ierobežota piekļuve saprotamai informācijai jau ilgstoši ir bijis aktuāls jautājums, un Covid-19 pandēmija šo situāciju ir tikai pasliktinājusi (Terras et al. 2021). Cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir nepieciešama droša un prognozējama vide. Viņu dzīvē ārkārtīgi būtiska ir personiska komunikācija. Tas jāņem vērā, piedāvājot šai grupai mūsdienīgus IT risinājumus (Martins et al. 2021).

Lietojot vieglo valodu saziņā ar cilvēkiem, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi, ir būtiski vairāki faktori: intelektuālās attīstības traucējuma smaguma pakāpe, iepriekšējā dzīves pieredze un vecums. Jāizvērtē arī katra cilvēka individuālās spējas un vajadzības (Chinn, Homeyard 2016).

2016. gadā dienas aprūpes centrs “Saulē” sadarbībā ar *Inclusion Europe*, cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem jumta organizācija Eiropā, veidoja vieglās valodas vadlīnijas. Šajā laikā valsts un pašvaldību realizētā politika veicināja dažādu dienas aprūpes centru veidošanos cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, un sagatavotās vadlīnijas bija pirmais oficiāli formulētais informatīvais dokuments latviešu valodā, ko varēja izmantot šo centru darbā. Līdztekus tam vieglās valodas vadlīnijas aizvien biežāk tika izmantotas speciālajās skolās, kurās mācījās bērni un pusaudži ar intelektuālās attīstības traucējumiem.

Pašlaik Latvijā netiek īstenoti specifiski projekti darbā ar šo mērķauditoriju vieglās valodas kontekstā. Arī PERLSI nav paredzēts tikai šādas – vienas konkrētas – mērķgrupas atbalstam. Kā jau tika minēts rokasgrāmatas ievadā, šis darba grupas veidotais materiāls uzskatāms par universāla rakstura ieteikumu kopsavilkumu visām pieaugušo mērķgrupām, kuras izmanto vieglo valodu un kurām tā būtu jāizmanto. Diemžēl arī sabiedrībā nav vienotas izpratnes par to, ka vieglā valoda ir viens no līdzekļiem, kas spēj mazināt sociālo plaisu un cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem izolētību.

Cilvēki ar psihosociāliem traucējumiem

Apzīmējot dažādus psihiskos traucējumus, agrāk lietoja jēdzienu ‘psihiskās slimības’, tajās iekļaujot dažādas diagnozes. Mainoties attieksmei pret psihiskiem traucējumiem, mūsdienās daudz biežāk tiek izmantots jēdziens ‘psihosociālā invaliditāte’, kas arīdzan atbilst ANO Konvencijai par cilvēku ar invaliditāti tiesībām. Psihosociālā invaliditāte ne tik lielā mērā attiecas uz diagnozi, cik uz funkcionāliem ierobežojumiem un šķēršļiem, ar kuriem var saskarties cilvēks, kam ir garīgās veselības traucējumi. Psihosociāla invaliditāte rodas, ja cilvēks ar garīgās veselības traucējumiem mijiedarbojas ar tādu sociālo vidi, kas rada šķēršļus viņa vienlīdzībai ar citiem (NSW Government, n. d.).

Par cilvēkiem ar psihosociāliem traucējumiem nevar runāt kā par homogēnu grupu, kurai ir pilnīgi vienādas iespējas un vajadzības. Psihosociālie traucējumi ir ļoti atšķirīgi. Te minami gan tādi traucējumi, kurus izraisa trauksme un bailes, gan tādi traucējumi, kas saistīti ar ēšanu un cilvēka fizisko veselību, kā arī garstāvokļa un personības izmaiņas traucējumi. “Bieži vien cilvēkiem ar vienu un to pašu diagnozi ir ļoti atšķirīga pieredze. Tas nozīmē, ka nekad nevajadzētu izmantot diagnozi, lai mēģinātu saprast cilvēku. Labākais informācijas avots ir pats cilvēks un viņa dzīves pieredze.” (NSW Government, n. d.)

Lielākā daļa šo traucējumu pavada cilvēku visā viņa dzīves garumā, un tos nav iespējams izārstēt, bet tikai uzlabot situāciju ar medikamentiem un psihoterapiju, kā arī nodrošinot atbilstošu atbalstu. Tiem cilvēkiem, kuriem psihosociālie traucējumi būtiski ietekmē kognitīvās spējas un atmiņu, mazina koncentrēšanos un motivāciju, vieglā valoda var kļūt par nozīmīgu līdzekli, uzlabojot komunikāciju un mijiedarbību ar sabiedrību.

Pasaules Veselības organizācija norāda, ka psihosociālie traucējumi ir nesaraucjami saistīti ar cilvēktiesību jautājumiem. Cilvēki un viņu ģimenes cieš no stigmatizācijas, diskriminācijas un cilvēktiesību pārkāpumiem (WHO 2004). Sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi gadu gaitā izveidojušos plaisu padara vēl dziļāku, tādējādi pilnīgi vai daļēji izslēdzot šos cilvēkus no sabiedrības un informatīvās telpas. Cilvēkiem ar psihosociāliem traucējumiem ir tiesības uz saprotamu informāciju, kas palīdzētu izdarīt apzinātu izvēli, atbilstoši izteikties, kļūt par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem, nevis dzīvot ierobežotā informatīvajā telpā un sociālā izolētībā.

Cilvēki ar psihosociāliem traucējumiem komunikācijā var izmantot tikai 7% verbālo un attiecīgi 93% neverbālo saziņu. Neverbālās saziņas komponents sastāv no žestu valodas (55%) un balss toņa (38%), tāpēc komunikācijā jāņem vērā neverbālie komunikācijas aspekti, saglabājot robežas, atbilstošu acu kontaktu un izmantojot ķermeņa pozu (Recovery Oriented Language Guide 2018).

Mērķgrupas vajadzības jāņem vērā arī rakstītā tekstā. Siāna Fergusone, rakstniece, žurnāliste un pētniece, kas pati ikdienā saskārusies ar psihosociāliem traucējumiem, novērojusi, kā šie traucējumi ietekmē cilvēku kognitīvās spējas, koncentrēšanos, spēju mācīties, tostarp arī spēju lasīt. Viņa atzīst, ka pielāgota valoda ir tikpat būtiska kā rakstīta teksta izkārtojums, piemēram, lielākas atstarpes, teksta sadalījums mazākās rindkopas, lielāki burti nosaukumos un virsrakstos u. c. (Ferguson 2019)

Daudzviet pasaulē pēdējo gadu laikā mentālās veselības jautājumiem tiek pievērsta pastiprināta uzmanība. Straujais dzīves ritms, vēlme sasniegt aizvien augstāku labklājības līmeni kontekstā ar globālajām pasaules krīzēm (klimata pārmaiņas, vardarbības uzliesmojumi un karadarbība, pandēmija u. c.) veicina psihosociālo traucējumu pieaugumu. Eiropas Savienības pētījumā par garīgās veselības situāciju dalībvalstīs atzīts, ka dzīve ar garīgās veselības problēmām var būtiski ietekmēt ikdienu, veicinot izglītības rezultātu kritumu, bezdarba līmeņa pieaugumu un fiziskās veselības pasliktināšanos (OECD, European Union 2020). 2020. gada Covid-19 krīze negatīvi ietekmēja arī garīgo labklājību, īpaši jauniešiem un cilvēkiem ar zemāku sociālekonomisko statusu. 2018. gadā aptuveni 11% pieaugušo visās ES valstīs bija psiholoģiska diskomforta

simptomi. Izplatība svārstījās no aptuveni 5% Īrijā, Polijā, Igaunijā, Slovākijas Republikā un Somijā līdz aptuveni 20% vai vairāk Horvātijā un Portugālē (ibid.).

Psihoterapeits Andris Veselovskis kā biežāk izplatītos garīgās veselības traucējumus min depresiju, trauksmes, neirozes un atkarības. No depresijas visā pasaulē cieš 5–10% iedzīvotāju, savukārt ap 30% iedzīvotāju dzīves laikā ir piedzīvojuši vismaz vienu depresijas epizodi. Arī Latvijas dati ir līdzīgi. Savukārt no veģetatīvās distonijas, kas pieder pie neurožu slimību grupas, cieš ceturtdaļa pacientu, kas vēršas pie ģimenes ārstiem. 10–20% iedzīvotāju dzīves laikā ir pārcietuši vismaz vienu panikas epizodi. Speciālistus īpaši satrauc, ka visbiežāk šie traucējumi netiek atbilstoši ārstēti (Veselovskis 2019).

Lai gan Latvijā pēdējo gadu laikā liela uzmanība tiek pievērsta garīgās veselības situācijas uzlabošanai un Veselības ministrija ir izstrādājusi plānu psihiskās veselības aprūpes pieejamības uzlabošanai 2019.–2020. gadam (Veselības ministrija 2019), kas darbojas vēl aizvien, dokumentā nav pievērsta īpaša uzmanība informācijas pieejamības jautājumiem. Savukārt nevalstisko organizāciju darbība Latvijā finansēta netiek, tādēļ aktivitātes pamatojas tikai uz projektu finansējumu, kas ir nestabils, neprognozējams un nevar dot ilglaicīgu rezultātu.

Biedrība “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda”” ir vienīgā nevalstiskā organizācija Latvijā, kas pārstāv cilvēku ar psihosociāliem traucējumiem intereses. Savā ziņojumā Pasauls Veselības organizācijai “Zeldas” piesaistītie speciālisti atzīst: “Garīgi vesela sabiedrība ir būtisks nosacījums, lai radītu stabilu un drošu ekonomisko, sociālo, darba, dzīves vidi un sekmētu labklājību, savukārt katra cilvēka garīgo veselību, bieži vien pat vairāk nekā fizisko, ietekmē sociālie, ekonomiskie un vides faktori, dzīvesveids, paradumi un zināšanas.” (Erdmane et al. 2009) Lai gan kopš ziņojuma iesniegšanas pagājuši jau vairāk nekā 10 gadi, situācija Latvijā šajā jomā būtiski nav uzlabojusies.

“Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda”” izstrādā mācību programmas, veic pētījumus, organizē sabiedriskas diskusijas, apkopo informatīvos resursus, sniedz juridisku palīdzību un realizē dažādus projektus. Piemēram, kā vēstī resursu centra “Zelda” tīmekļvietne, projekta “Pasniedz roku” mērķis bija informēt par tiesībām un interešu aizstāvību. Organizācija izmanto vieglo valodu kā vienu no komunikācijas līdzekļiem saskarsmē ar cilvēkiem, kuriem ir psihosociālie traucējumi. Vairākos mācību projektos sociālajiem darbiniekiem, pašvaldības policijai u. c. institūcijām tiek sniegta informācija par vieglo valodu un tās izmantošanas iespējām (Zelda 2020).

Pašreizējā situācijā vieglās valodas izmantošanas iespējas cilvēkiem ar psihosociāliem traucējumiem ir ierobežotas un lielā mērā atkarīgas no speciālistu ieinteresētības to lietot ikdienā, kā arī tās iekļaušanu dažādos informatīvos resursos – gan drukātā, gan tiešsaistes formā.

Cilvēki ar disleksiju

Disleksiju raksturo nespēja precīzi un tekoši lasīt, un tā ir saistīta ar agrīnu aizrīti mutvārdu valodas attīstībā. Cilvēkiem ar disleksiju sagādā grūtības gan vārdu atpazīšana, gan teksta atpazīšana un pareizrakstība. Disleksija izraisa dažādus mācīšanās traucējumus, apgrūtina

socializāciju un tādējādi ietekmē cilvēka dzīves kvalitāti. Iepazīstoties ar izpratni par disleksiju, secināms, ka tikai pagājušā gadsimta 70. gados medicīniski tika atzīts: disleksija nav slimība. Disleksijas izpausmes nevar izārstēt vai novērst; tas ir pārbaudījums visa mūža garumā. Tomēr ar atbilstošu atbalstu un intervenci iespējams gūt panākumus mācībās, darbā, attiecībās un sabiedrībā.

Mūsdienās cilvēkam ar disleksiju ir jāsniedz iespēja iegūt ne tikai informāciju atbilstošā un piemērotā veidā, bet arī jāveido pieejami mācību un citi atbalsta materiāli, kas attīstītu labāku lasītprasmi un mazinātu disleksijas izraisītās lasīšanas grūtības ilgtermiņā. Vieglā valoda palīdz cilvēkiem ar disleksiju attīstīt lasītprasmi un orientēties tekstā.

ASV Federālajā likumā saskaņā ar Personu ar invaliditāti izglītības likumu (IDEA) tiek izmantots termins “īpaša mācīšanās invaliditāte”, kas tiek uzskatīta par vienu no 13 invaliditātes kategorijām. “Mācīšanās traucējumi” ir vispārīgs termins, kas ietver vairākus citus specifiskākus mācīšanās traucējumus, piemēram, disleksiju un disgrāfiju (LDA, n. d.). Likums paredz izglītības procesu pielāgot katra cilvēka īpašajām vajadzībām.

Tomēr ir jāņem vērā, ka katram cilvēkam ar disleksiju ir savas individuālas vajadzības. Tāpēc ir jārada dažādi materiāli un programmas, kurās dizaina elementus varētu mainīt atbilstoši šīs mērķgrupas cilvēku vajadzībām. Starptautiskās Disleksijas organizācijas tīmekļvietnē var atrast ne tikai informāciju par disleksiju, bet arī piedalīties tiešsaistes mācībās, semināros, kā arī konferencēs. Turklāt tīmekļvietnē ir pieejama arī elektroniskās bibliotēkas sadaļa ar literatūru atbilstošā formātā. Pēdējos gados jaunas iespējas šajā jomā paver informācijas digitalizācija (International Dyslexia Association, n. d.).

Lielbritānijā ir izstrādātas vadlīnijas studentu ar disleksiju atbalstam, kurās uzsvērta nepieciešamība sagatavot saturiski atbilstošus materiālus, veidot vienkāršus un īsus teikumus, dalīt rindkopās garus tekstus, lai mazinātu psiholoģisko barjeru, kā arī izmantot palīgprogramma-tūru, piemēram, lai nolasītu datora ekrānā redzamos tekstus (Nijakowska, n. d.).

Dānijā tiek izmantots mākslīgais intelekts un atbilstoša programmatūra palīdz cilvēkiem ar disleksiju lasīt dažāda veida tekstus digitālā formā, vienkāršojot valodu attiecīgajā interneta pār-lūkā (University of Copenhagen 2019). Savukārt Erasmus+ projektā *Dys2Go* sešas dažādu valstu organizācijas, tostarp arī Latvijas, veido mācību spēles jauniem cilvēkiem ar disleksiju, balstoties uz vizuālo, audiālo un kinestētisko uztveri.

Latvijā nav vienotas valsts politikas, kas sniegtu atbalstu cilvēkiem ar disleksiju, nav arī statistikas, cik daudz cilvēkiem šāds atbalsts būtu nepieciešams. Visvairāk informācijas sniedz Latvijas Disleksijas biedrība, kas īsteno dažādus projektus. Piemēram, Erasmus+ projekts (Erasmus+ projekts 2021) par integrētu mācību grāmatu izveidi paredz nodrošināt kvalitatīvu izglītību skolēniem un studentiem ar dažādiem lasīšanas traucējumiem. Tā kā 20% skolēnu ir grūtības lasīt, pieejamu mācību materiālu nodrošinājums ir ļoti būtisks. Biedrībā tiek izman-totas dažādas tehnoloģijas, piemēram, *Daisy* programmatūra, kas ļauj drukātu tekstu pārvērst audioformātā, izmantojot cilvēka balsi vai *text-to-speech* tehnoloģiju. Tādējādi, meklējot speci-fisku informāciju, ir vieglāk pārvaldīt tekstu, var palielināt vai samazināt teksta fontu un vienlai-kus izmantot gan drukātu tekstu, gan tā balss ierakstu.

Cilvēki pēc insulta un galvas traumām

Cilvēku skaits, kas pārdzīvojuši insultu, ar katru gadu palielinās, un insults ir kļuvis par vienu no visbiežāk sastopamajiem medicīniskajiem stāvokļiem, kas ierobežo cilvēka kognitīvās un kustību spējas, ietekmē dzīves kvalitāti un pilnvērtīgu iekļaušanos sabiedrībā. Latvijā un arī pasaulē insulta seku novēršanai tiek tērēti ļoti lieli līdzekļi veselības aprūpes un sociālās labklājības sistēmā. Tiek prognozēts, ka no 2015. gada līdz 2035. gadam kopējais insulta gadījumu skaits Eiropā pieaugs par 34% un vairāk cilvēku insultu pārdzīvos, dzīvojot ar tā izraisītām sekām. Tāpēc Eiropā palielināsies gan insulta radītās izmaksas, gan tā globālais slogs un nepieciešamība pēc rehabilitācijas.

Organizācija *Stroke Alliance for Europe* atzīmē, ka insults ir otrs izplatītākais nāves cēlonis un trešais biežākais invaliditātes cēlonis pasaulē (*Stroke Alliance* 2017). “Insulta un galvas traumu gadījumā tiek ietekmētas ne tikai cilvēka motorās, bet arī kognitīvās un valodas spējas, tad ir nepieciešama daudzpakāpju intervence no dažādu speciālistu puses kā sākotnējā periodā, tā arī ilgtermiņā.” (Svikliņa, Nulle 2019)

Insulta izraisīto funkcionēšanas traucējumu diapazons ir ļoti plašs, un tas ierobežo cilvēku iespējas atgriezties pilnvērtīgās ikdienas un darba aktivitātēs. Insulta sekas var būt atmiņas, koncentrēšanās spēju un orientācijas traucējumi, kas ierobežo cilvēka iespēju mācīties, izprast veicamo aktivitāšu jēgu, risināt problēmas vai iesaistīties citās kompleksās mentālās aktivitātēs. Smadzeņu traumu vai insulta gadījumos rodas afāzija – pilnīgs vai daļējs valodas lietojuma spējas zudums, kas izpaužas kā rakstīšanas un lasīšanas traucējumi: aleksija, agramatisms un agrafija. Aleksija ir saistīta ar nespēju izprast un atpazīt rakstu zīmes, lai gan burti un vārdi tekstā ir saskatāmi. Savukārt agramatisms un agrafija ir rakstīšanas grūtības, kad cilvēks nespēj veidot pareizu teikuma konstrukciju vai arī pareizi uzrakstīt vārdus (Skujiņa et al. 2011).

Apvienotās Karalistes vadlīnijās ieteikti pieci pamatprincipi informācijas nodrošināšanai cilvēkiem ar afāziju, kas ietver gan īsa konkrēta teksta veidošanu un vienkāršu vārdu izmantošanu, gan atbilstošu teksta izkārtojumu (*Stroke Association* 2012). Tā kā insulta un galvas traumu rezultātā cilvēkiem ir ietekmētas arī valodas un lasītprasmes spējas, vieglā valoda var kļūt par nozīmīgu resursu veselības aprūpes un rehabilitācijas iestādēs.

Lasītprasmes uzlabošanai un valodas apguvei Kanādā ir izveidots īpašs resurss (*Book group*), kurā cilvēki ar afāziju var saņemt atbilstošas grāmatas un materiālus, pēc tam tos analizēt grupās kopā ar speciālistiem (*Community Aphasia Program*, n. d.). Šīs grāmatas un materiāli ir izstrādāti, lai cilvēkiem ar afāziju būtu iespējams tekstu uztvert atbilstoši savām spējām, tostarp izmantojot vieglās valodas pamatprincipus. Afāzijas radīto valodas traucējumu mazināšanai tiek izmantoti tādi principi kā, piemēram, viegli izprotamu un vienkāršu teikumu veidošana, slēgto jautājumu uzdošana (var atbildēt ar “jā” vai “nē”), teksta papildināšana ar vizuālo materiālu, atbilstošu teksta dizaina elementu izmantošana (TACLS 2020).

Latvijas speciālisti norāda: “Insults un galvas traumas ietekmē visus cilvēka dzīves aspektus, un zaudēto prasmju atjaunošana ir ilglaicīgs un darbietilpīgs process. Lasītprasmes un valodas spēju uzlabošanai nepieciešama kompleksa pieeja, kas bieži vien nav tikai viena speciālista

darbs. Jānorāda, ka rehabilitācijai, kā ir atzīmēts metodiskajā materiālā “Insulta pacientu akūtā un agrīnā subakūtā rehabilitācija”, ir jābūt vērstai uz to, lai tiktu izmantoti visi līdzekļi ar mērķi mazināt nespējas un invaliditātes ietekmi, veicinot cilvēkus ar nespēju sasniegt optimālu sociālu integrāciju.” (Valante et al. 2019)

Latvijā vieglās valodas un tās pamatprincipu integrēšana cilvēku ar insultu un galvas traumām atveseļošanās un rehabilitācijas procesā ir ierobežota un praktiskā ziņā maz izmantota. Rehabilitācijas speciālistiem nav pietiekamu zināšanu par vieglo valodu un tās izmantošanas iespējām, lai pēc rehabilitācijas procesa cilvēks spētu pilnvērtīgi adaptēties sabiedrībā, pielāgoties jaunajiem apstākļiem.

Latvijā vieglās valodas profesionāļi cilvēkus pēc insulta un cilvēkus ar smadzeņu traumām kā vienu no vieglās valodas mērķgrupām ir apzinājuši tikai nesen, tādējādi vieglās valodas materiāli šai grupai nav gatavoti un popularizēti. Latvijas Logopēdu asociācija organizē dažādas mācības, bet arī tajās vieglās valodas izmantošana terapijas procesā nav iekļauta. Kā liecina informācija Latvijas Logopēdu asociācijas tīmekļvietnē (Latvijas Logopēdu asociācija, n. d.), kurss “Valodas agrīnā novērtējuma tests pacientiem ar iegūtiem smadzeņu bojājumiem” ir paredzēts valodas novērtējumam, tomēr nesniedz ieteikumus tās uzlabošanai. Valodas agrīnā novērtējuma tests (VANT; *Esame del Linguaggio al letto del malato* – ELLM) izstrādāts Milānas Bikokas Universitātē (Itālija), taču latviešu valodā adaptēts un standartizēts Liepājas Universitātes Runas un balss izpētes laboratorijā.

Nedzirdīgi un vājdzirdīgi cilvēki

Vieglās valodas kontekstā ir jāņem vērā, ka nedzirdīgie cilvēki nav viendabīgs kopums. Šīs mērķgrupas spēju komunicēt ar apkārtējo pasauli nosaka tas, vai nedzirdība ir iedzimta vai arī zaudēta dzīves laikā. Dzirdes spējas apjoms ietekmē palīgierīču un pielāgojumu izvēli.

Cilvēki, kas ir dzimuši nedzirdīgi, par savu dzimto uzskata zīmju valodu, tomēr zīmju valodas izmantojums var ierobežot iespējas izpaust savas emocijas, viedokli, jo vārdu krājums ir mazāks. Savukārt cilvēkiem, kas ir zaudējuši dzirdi dzīves laikā, gan vārdu krājums, gan valodas zināšanas ir labākas. Tas ļauj komunicēt ne tikai šaurā sabiedrības lokā, kas prot lietot zīmju valodu, bet arī plašāk.

Vājdzirdīgiem cilvēkiem vieglā valoda komunikācijā ar sabiedrību var būt mazāk nozīmīga, tomēr vieglās valodas pamatprincipu ievērošana gan runā, gan rakstos saikni ar sabiedrību var ievērojami paplašināt.

Starptautiskā organizācija cīņai par cilvēktiesībām *Human Rights Watch* uzsver, ka informācijas pieejamības nodrošināšana zīmju un citās valodas formās, tostarp vieglajā valodā, ir daļa no globālajiem centieniem nodrošināt nedzirdīgiem cilvēkiem piekļuvi kopienas dzīvei un pakalpojumiem, ko daudzi citi cilvēki uzskata par pašsaprotamiem (Human Rights Watch 2018).

Publiskās informācijas iestādēs, piemēram, bibliotēkās, nedzirdīgiem cilvēkiem jābūt iespējai iegūt informāciju atbilstoši viņu vajadzībām. To uzsver Starptautiskā Bibliotēku asociāciju federācija (IFLA), ietverot “Bibliotēku pakalpojumu vadlīnijās” nepieciešamību bibliotēkās

strādājošajam personālam izprast nedzirdīgo cilvēku īpašās vajadzības. Lai to nodrošinātu, nepieciešamas mācības efektīvai saziņai ar nedzirdīgiem cilvēkiem (Day 2000). Tas veicinātu ne tikai nedzirdīgo cilvēku iekļaušanos sabiedrībā, bet arī atbilstošas informācijas ieguvu un pieeju resursiem.

Lasītprasme ir nozīmīgs mūsdienu informācijas virzītājspēks. Lasīšana ir būtiska prasme mūsu modernajā un informatīvi bagātajā sabiedrībā. Lai gan pēdējos gados pedagogi un sabiedrība kopumā ir pievērsusi uzmanību bērniem ar disleksiju, no augsta analfabētisma līmeņa joprojām cieš vēl viens sabiedrības segments – nedzirdīgi cilvēki (Ludden, n. d.).

Kad nedzirdīgi cilvēki lasa, viņi atšifrē rakstītos simbolus skaņās, lai atjaunotu runāto tekstu. Piekļuve rakstītā vārda nozīmei ir divpakāpju process: vispirms uzrakstītais teikums tiek pārvērsts runas formātā un pēc tam piekļūst šī runātā vārda nozīmei. Pedagogiem jāatceras, ka viņi cenšas iemācīt nedzirdīgiem cilvēkiem lasīt valodā, kurā viņi nerunā. Tas nozīmē, ka lasīšanai un pareizas valodas lietošanas prasmju apguvei izmantotās metodes atšķirsies. Nedzirdīgiem cilvēkiem ir nepieciešama cita veida pieeja un mācību veidi nekā cilvēkiem, kuriem nav dzirdes problēmu vai tās ir sākušās vēlākā vecumposmā. Pētījumi parāda, ka nedzirdīgiem cilvēkiem ļoti patīk lasīt un viņi to dara pat daudz efektīvāk nekā cilvēki, kuriem nav nekādu dzirdes problēmu. Tas ir saistīts ar veidu, kādā nedzirdīgo cilvēku vizuālā sistēma pielāgojas, lai kompensētu dzirdes zudumu (Ludden, n. d.).

Nedzirdīgo cilvēku komunikācijas aspekti un vieglās valodas lietojums dažādās valstīs ir saistīts gan ar tehnoloģiskiem risinājumiem, gan ar strādājošā personāla mācībām un atbilstošu materiālu sagatavošanu. Mūsdienās tehnoloģijas sniedz nedzirdīgiem cilvēkiem jaunas iespējas. ASV Kalifornijas štātā tiek radītas programmas acu kustību monitorēšanai, kas pārvērš tekstu nedzirdīgam cilvēkam viegli saprotamā formā (San Diego State University, n. d.).

Kā ziņojumā Eiropas Savienībai atzīst Latvijas Nedzirdīgo savienība (Latvijas Nedzirdīgo savienības ziņojums EK 2020), Latvijā ir 32 000 nedzirdīgu cilvēku, kas ir samērā liela sociālās atstumtības riskam pakļauta sabiedrības daļa. Novērtēt kopējo nedzirdīgo cilvēku skaitu ir grūti, jo vārdzirdība Latvijā netiek uzskatīta par invaliditāti un šie cilvēki netiek uzskaitīti. Latvijā nedzirdīgi cilvēki ikdienā izmanto zīmju valodu. Vieglā valoda komunikācijā ar šo mērķauditoriju tiek izmantota ļoti reti, jo nav pietiekami daudz materiālu, kas būtu sagatavoti speciāli šiem cilvēkiem; traucē sabiedrībā iesakņojies uzskats par cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem kā vienīgo vieglās valodas mērķgrupu.

Lai veicinātu nedzirdīgu cilvēku iekļaušanos sabiedrībā, Latvijas Nedzirdīgo savienība aktīvi pārstāv savu biedru intereses valsts un pašvaldību institūcijās, sadarbojas ar dažādām organizācijām Latvijā un pasaulē, meklē dažādus tehnoloģiskos risinājumus runas pārveidei tekstā. Vārdzirdīgo cilvēku kopienu pārstāv organizācija "Sadzirdi.lv", kas apzina Latvijā dzīvojošos vārdzirdīgos un par savu mērķi ir izvirzījusi veicināt viņu cilvēktiesību ievērošanu, tiesības pilnvērtīgi dzirdēt, iesaistīties valsts un sabiedrības dzīvē, tostarp panākt informatīvās vides pieejamību (Latvijas Nedzirdīgo savienība, Vārdzirdīgo cilvēku kopiena, n. d.).

Seniori

Sabiedrības novecošana ir ilgstoši novērota tendence, par ko liecina gados vecāku iedzīvotāju arvien pieaugošais īpatsvars un darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju daļas samazināšanās. Saskaņā ar *Eurostat* datiem 2019. gada 1. janvārī vecāku personu (65 vai vairāk gadu) īpatsvars Eiropā bija 20,3% – relatīvā īpatsvara pieaugumu var skaidrot ar garāku mūža ilgumu. Iedzīvotājiem pakāpeniski novecojot, 27 ES dalībvalstīs ļoti veco cilvēku īpatsvars palielinās straujāk nekā jebkurš cits iedzīvotāju vecuma segments. Tiek prognozēts, ka 80 gadu vecumu sasniegušo un vēl vecāku iedzīvotāju īpatsvars no 2019. gada līdz 2100. gadam ES palielināsies divarpus reizes – no 5,8% līdz 14,6% (*Eurostat* 2019).

Analizējot Eiropas un pasaules datus, redzams, ka arvien lielāka sabiedrības novecošanās veicina nepieciešamību pēc risinājumiem un tehnoloģijām, kas ļautu senioriem līdzvērtīgi iegūt informāciju atbilstoši viņu spējām.

Sabiedrībai novecojot, pieaug gados veco cilvēku vientulības un sociālās izolācijas risks. To veicina vecuma radītie funkcionālo traucējumu ierobežojumi, kas kavē gan komunikāciju, gan spēju uztvert un atbilstoši reaģēt. Amerikas Gerantoloģijas asociācija norāda: cilvēka novecošanās process ir komplekss dažādu funkciju pakāpenisks samazinājums ilgtermiņā. Samazinās kognitīvās spējas un spēja veikt kompleksu informācijas analīzi, palēninās uztvere un runas temps, pasliktinās dzirde (*Harwood et al.* 2012).

ASV pētnieki atzīst, ka psiholoģijas un kognitīvās novecošanās jomā dažas kognitīvās prasmes vai domu apstrādes spējas vēlākajos dzīves posmos mēdz samazināties, kas var apgrūtināt gados vecāku cilvēku spēju saprast un izmantot rakstīto materiālu, tādēļ senioriem nepieciešama īpaši sagatavota informācija. Daudziem cilvēkiem novecojot pasliktinās redze. Šīs izmaiņas var ietekmēt kontrasta uztveri, krāsu un detaļu asumu, īpaši, ja teksts ir sikā drukā (*ASV pētījums* 2010).

Samazināts informācijas apstrādes ātrums, kas raksturīgs senioriem, rada grūtības saprast sarežģītas teikumu struktūras, jo ir jāpatur prātā vairāk informācijas, lai saprastu visu teikumu. Informācija netiek uztverta atbilstoši, un sākotnējais vēstījums nerasniedz adresātu (*Harwood et al.* 2012).

Novecošana ietekmē visus cilvēka dzīves aspektus: sociālos, psiholoģiskos, bioloģiskos. Šajā vecumā cilvēks piedzīvo verbālās komunikācijas trūkumu, vientulību, bieži vien ir nomākts, un šīs negatīvās emocijas traucē cilvēka pašizpaušmi. Atbilstoši veidota un piemērota literatūra var kalpot kā virzītājspēks senioru mijiedarbībā – palīdz izteikt viedokli, uzlabo pašvērtējumu, mazina vientulības sajūtu, veido labāku izpratni par savu dzīvi (*Sucylaite* 2015).

Lai gan kognitīvās spējas gados vecākiem cilvēkiem savā ziņā ir ierobežotas, daudzas iemaņas, kas skar lasītprasmi, vecums neietekmē. Tās ietver, piemēram, spēju apstrādāt runāto valodu un spēju atpazīt sarežģītus attēlus.

Pasaulē un Eiropā viegli pieejamas informācijas gatavošanā senioriem parasti uzsver nepieciešamību veidot tekstus gan drukātā, gan digitālā formātā. Ja pirmais ir pierasts un saprotams

vecāka gadagājuma cilvēkiem, tad digitālās informācijas dizainam jāpievērš īpaši liela uzmanība, lai tā izmantošana būtu viegli saprotama.

Senioriem aizvien būtiskas ir bibliotēkas sniegtās iespējas, jo šajā mērķgrupā ir vislielākā nepieciešamība pēc drukātajiem materiāliem. Publiskajām bibliotēkām būtu jāparedz nodaļa vecāka gadagājuma cilvēkiem ar grāmatām palielinātā drukā, kā arī viegli un ērti lietojami elektroniskie resursi. Papildus tam bibliotekāriem jāapgūst prasmes darbā ar vecāka gadagājuma cilvēkiem, lai izprastu viņu informatīvās vajadzības (Edewor et al. 2016).

Vecāka gadagājuma cilvēkiem nav piemērotas standarta lietojumprogrammas, jo tās apgrūtina teksta un informācijas skaidru uztveršanu. Pētījuma autori norāda, ka vecāka gadagājuma cilvēki var efektīvi izmantot tehnoloģijas tikai tad, ja viņiem šī vide ir pazīstama un navigācija skaidra. "Neatbilstoši veidota teksta struktūra bieži var dezorientēt gados vecākus cilvēkus un radīt viņiem bailes apmaldīties kibertelpā. Tas prasa vairāk kognitīvo resursu nekā lineārā lasīšana. Gados vecākiem cilvēkiem ir grūti atcerēties un organizēt apmeklētās lapas, un viņi veic vairāk darbību nekā gados jaunāki lietotāji. Tas ilgtermiņā var radīt fiziskas, kognitīvas un pat emocionālas problēmas." (Castilla et al. 2018)

Kanādas Sabiedrības veselības aģentūra ir izstrādājusi vadlīnijas komunikācijā ar senioriem. Tajās skaidri noteikts, ka komunikācijā ir jāizvēlas atbilstošs informācijas pasniegšanas veids, ziņojuma struktūra, teikumu uzbūve, kā arī saturiskā informācija, veidojot to viegli uztveramu gan vizuāli, gan audiāli. Vadlīniju autori norāda, ka informācijai un komunikācijai ar senioriem ir jābūt līdzvērtīgai ar jebkuru citu auditorijas daļu (Public Health Agency of Canada 2010).

Atbilstoši ANO apkopotajai informācijai Latvija ir viena no 10 pasaules valstīm, kas novoco visstraujāk. Šobrīd jau vairāk nekā ceturtdaļa Latvijas iedzīvotāju ir vecāki par 60 gadiem (Lalor 2014).

Vieglās valodas attīstība Latvijā gados vecāku cilvēku jomā ir atstāta zināmā pašplūsmā. Liela daļa senioru Latvijā nezina vieglo valodu kā vienkāršāk uztveramas informācijas ieguves veidu, līdz ar to neizprot priekšrocības, ko tā var sniegt. Šobrīd vieglās valodas attīstībā un popularizēšanā ir iesaistītas bibliotēkas, kas piedāvā noteiktus vieglajā valodā veidotus resursus. Tā kā tieši bibliotēkas un dažādas reģionālās kultūras iestādes pensionāriem kalpo kā socializācijas un informācijas ieguves vietas, informācijas pieejamībai vieglajā valodā šajās iestādēs ir un būs noteikta loma un vieta.

Vieglās valodas nepieciešamību senioriem vislabāk izprot dažādu pakalpojumu sniedzēji, piemēram, pašvaldību sociālās palīdzības dienesti, kas ikdienā pielāgo materiālus par pakalpojumiem saviem gados vecākajiem klientiem. Sociālie darbinieki labprāt piedalās semināros par informācijas sagatavošanu vieglajā valodā, jo redz šādu materiālu priekšrocības savā darbā. Būtisks vieglās valodas izmantojums varētu būt sociālās aprūpes centros, kur seniori uzturas ilglaicīgi, un šādi materiāli var palīdzēt gan sniegt viņiem aktuālo informāciju, gan saturīgi pavadīt brīvo laiku.

Latvijas Pensionāru federācija, kas pārstāv vecāka gadagājuma cilvēkus, vieglo valodu nemin kā līdzekli labākai informācijas uztveres nodrošināšanā, lai gan publiskajā telpā atzīst, ka šobrīd Latvijā masu saziņas līdzekļu sniegtā informācija ir sarežģīta un grūti uztverama. Tāpēc

nepieciešams veidot plašāku sabiedrības sapratni par vieglo valodu kā iespēju senioriem iegūt pieejamu un saprotamu informāciju, klievēdējot stereotipu, ka vieglās valodas lietotāji ir mazizglītoti un mazāk vērtīga sabiedrības daļa.

Imigranti

Kad dzirdēsiet cilvēkus, kuri kritizē imigrantu valodu, mēģiniet paskaidrot, cik grūti katru dienu atrast kādu, kurš lasīs jūsu rēķinus, atbildēs jūsu vietā pa tālruni vai lūgs palīdzību, ja kaut kas notiks. Lai palīdzētu cilvēkiem mācīties un justies pietiekami pārliecinātiem, lai viņi varētu praktizēt savu jauno valodu, ir nepieciešami daudzi gadi un daudz draudzīgu, pacietīgu vietējo cilvēku (interneta resurss, autors nezināms).

Imigrantu ekonomiskajai un sociālajai integrācijai ir vitāli nepieciešams apgūt uzņemošās valsts valodu. Tas paaugstina dzīves produktivitāti, uzlabojot piekļuvi labāk apmaksātam darbam, veicinot mijiedarbību ar vietējiem iedzīvotājiem. Neskatoties uz iepriekš minēto, uzņemošās valsts valodas prasmes līmenis daudziem jauniebraucējiem joprojām ir diezgan zems.

Tā kā pašreizējā situācijā imigrantu skaits pieaug, pasaulē sāk runāt par tiem faktoriem, kas ietekmē imigrantu valodas apguvi. Domājot par valodas mācīšanu un mācīšanos, pirmajā vietā ir vecums, viens no turpmāk minētajiem ietekmējošajiem faktoriem ir *valodu lingvistiskais attālums* (Ispording, Otten 2014) – vārdu krājums, izruna, morfoloģija, gramatika, jo lielāks ir *valodu attālums* starp imigrantu dzimto valodu un uzņemošās valsts valodu, jo vairāk līdzekļu ir jāiegulda pedagogu izglītībā, mācību līdzekļu izveidē un dažādu imigrantu grupu, tostarp imigranta dzimtās un jaunās valodas mijiedarbības, izpētē. Nedrīkst aizmirst arī par katra indivīda kognitīvajām spējām un motivāciju. Imigranti ne vienmēr apgūst valodu kursus vai pie pedagoga, dažkārt tas notiek socializējoties (saskarsmē ar uzņemošās valsts iedzīvotājiem) vai arī tieši darbavietā. Daudzās valstīs ir kultūras institūti, kuros ir iespējams apgūt konkrētu valodu savā valstī, piemēram, Gētes institūts, Francijas institūts. Nozīmīgs ir arī laiks – cik ilgi iebraucējs domā palikt konkrētajā valstī. Jo ilgāk, jo lielākas pūles tiks veltītas tieši valodas apguvei.

Vācijas pieredze un citu valstu pētījumi

Ieskatam varētu piedāvāt BBC dokumentālo filmu par Sīrijas bēgļiem, kuri Berlīnē (Vācijā) mēģina iemācīties vācu valodu (*BBC World Service*). Tie ir pieci strādīgi cilvēki, kuri vēlas mācīties vācu valodu. Viņu balsis nav dzirdamas ne norādes, ne pretestība valodas apguvei. Jaunākais – 16 gadus vecais Noors – gūst vislabākos panākumus, taču pat viņš paskaidro, ka “pastāvīgās raizes” par Damaskā atstāto ģimeni apgrūtinā koncentrēšanos. Viņa tēvs Muhammeds, vīrietis aptuveni 40 gadu vecumā, ir līdzīgi apņēmis mācīties vācu valodu un veidot nākotni sev un savai ģimenei Vācijā. Noora un Muhameda stāsti ir tikai divi piemēri, kas parāda imigrantu problēmas, mācoties valodu.

Taču svarīgi ir arī citi faktori, kas nosaka valodas apguves iespējas un tiek pētīti arī citās valstīs, proti:

- vecums (pusaudži un jaunieši parasti ātrāk apgūst valodu),
- iepriekšējā izglītība,
- dzimums (daži pētījumi (Block, David 2014) ir atklājuši, ka nodarbinātie vīrieši mācās ātrāk nekā māsaimnieces),
- rase (Austrālijas pētījumā (Miller 2003) secināts, ka eiropiska izskata studentiem bija vieglāk iekļauties valodas apgūvē nekā aziātiskas izcelsmes studentiem),
- reliģija (Kanādas pētījums (Han 2011) atklāja, ka ātrāk iekļaujas tie, kas ir pievienojušies atbalstošai draudzei).

Vieglās valodas izmantošanas iespējas. Latvijas situācija

Domājot par situāciju Latvijā, lielāka uzmanība būtu jāpievērš valodas mācīšanas metodikai. Latvijā nav vienas imigrantu tautības pārsvars, lielākā daļā imigrantu ir no bijušajām PSRS republikām utt.

Latviešu valoda ir Latvijas Republikas valsts valoda un sabiedrības integrācijas valoda. Tāpēc Latvijas valsts atbildība sabiedrības priekšā, nodrošinot latviešu valodas attīstību, ir īpaša. Tā ir Latvijas valsts kompetence un pienākums, jo Latvija ir vienīgā valsts pasaulē, kas var uzņemties atbildību par latviešu valodas saglabāšanu (Latvijas Vēstnesis 1999).

Latvija raksturojama kā valsts ar diezgan lielu cittautiešu skaitu valstī, tādējādi Valsts valodas likumā ir noteikts: “24. pants. (1) Valsts un pašvaldību institūcijām ir pienākums nodrošināt materiālo bāzi latviešu valodas izpētei, kopšanai un attīstīšanai”.

Rūpējoties par valodu un piekrītot, ka “valodas prasme ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem veiksmīgai savstarpējai saziņai, tomēr nevar pieprasīt un uzskatīt par pašsaprotamu, ka imigrants jau ierodas konkrētajā valstī ar perfektām šīs valsts valodas, kultūras un ieražu zināšanām. Sagatavot imigrantus veiksmīgai iekļaušanai mītnes zemes sabiedrībā iespējams tikai ar nosacījumu, ka imigrantiem tiek nodrošināta iespēja apgūt mītnes zemes valodu un nacionālās vērtības. Neapšaubāmi ļoti svarīgs faktors šeit ir arī pašu imigrantu vēlme būt par sabiedrības dalībniekiem, kas balstīta cieņā pret mītnes zemes kultūru, valodu un tradīcijām” (VISC statistikas dati 2020). Lai nodrošinātu *trešo valstu pilsoņu*, kuri likumīgi uzturas Latvijā, iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, jau vairāk nekā desmit gadus valstī tiek realizēti dažādi projekti, kuros agrāk imigranti un nepilsoņi, taču šobrīd tikai imigranti no trešajām valstīm var apgūt valodas visos līmeņos (Eiropas Savienības Patvēruma, migrācijas un integrācijas fonds).

Diezgan ilgu laiku tiek realizēti arī projekti, kuros tiek veidoti mācību līdzekļi, izglītoti valodas skolotāji un piedāvāti valodas kursi. Jau 2008. gada projektā “Interaktīva elektroniska latviešu valodas apguves mācību kursa izveide bēgļu un patvēruma meklētāju integrācijas veicināšanai” (Eiropas bēgļu fonds Latvijā) tika izstrādāts elektroniskais kurss valodas apgūšanai bēgļiem vai patvēruma meklētājiem. Tas palīdzēja ne tikai sazināties latviski elementārā līmenī (A1) situācijās, kas saistītas ar ikdienas dzīvi un vienkāršām, konkrētām darba vajadzībām, bet attīstīt komunikatīvo kompetenci, tādējādi ļaujot valodas lietotājam sekmīgāk konkurēt darba

tirgū (A2). Piemēram, ja A1 valodas lietotājs prot izteikt pamatinformāciju par savu identitāti, darbu, izglītību, tad A2 valodas pratējs spēs precīzāk pastāstīt ne vien par savu izglītību, bet arī prātīs iegūt sev nepieciešamo informāciju, lai izvēlētos, piemēram, labāko mācību iestādi vai sev piemērotāko darbu. Izveidotais mācību līdzeklis ļāva valodas lietotājam apgūt zemākajam valodas līmenim raksturīgo leksikas minimumu ~ 2500 vārdus. Lai mācību materiālā nodrošinātu pēctecību, katras nodarbības izveidei tika piedāvāta šāda tēmas izklāsta struktūras formula:

- 1) atkārtojums,
- 2) dotās tēmas paplašinājums (daudzveidīgas valodiskās funkcijas),
- 3) vingrinājumi un uzdevumi.

Katras nodarbības beigās tika iekļauta neliela vārdnīca – to frāžu un vārdu saraksts, kas nodarbībā parādās pirmo reizi. Katrā nodarbībā valodas apguvējs varēja noklausīties svarīgāko vārdu un frāžu izrunu.

Šīs nodaļas beigās ievietots jau izdoto mācību līdzekļu saraksts.

Pasaulē aizvien vairāk ir imigrantu no ekonomiski un sociāli mazāk attīstītām valstīm, savukārt Latvijā situācija ir cita, proti, lielākā imigrantu ir no bijušajām PSRS valstīm.

Imigranti no bijušās PSRS republikām

Krievijas pilsoņi 52 271

Ukrainas pilsoņi 9357

Lietuvas pilsoņi 5221

Baltkrievijas pilsoņi 3922

Uzbekistānas pilsoņi 2403

Igaunijas pilsoņi 1327

Kazahstānas pilsoņi 818

Azerbaidžānas pilsoņi 680 u. c. (PMLP statistikas dati 2015–2021)

Imigranti no citām valstīm

Vācijas pilsoņi 2681

Indijas pilsoņi 2366

Lielbritānijas pilsoņi 1305

Bulgārijas pilsoņi 913

Zviedrijas pilsoņi 891

Ķīnas pilsoņi 869

Itālijas pilsoņi 864

Francijas pilsoņi 860

Polijas pilsoņi 827 (PMLP statistikas dati 2015–2021)

Aplūkojot statistikas datus par 2020. gadā notikušajām valsts valodas prasmes pārbaudēm, var redzēt arī biežāk sastopamo profesiju pārstāvjus, kas kārto valsts valodas prasmes pārbaudi. Īpaši gribas pievērst uzmanību A līmenim, jo, lai saņemtu uzturēšanās atļauju Latvijā, ir jāiegūst valsts valodas prasmes A2 līmenis.

**Populārākās 16 profesijas/nodarbošanās katrā valsts valodas prasmes līmenī
2020. gadā**

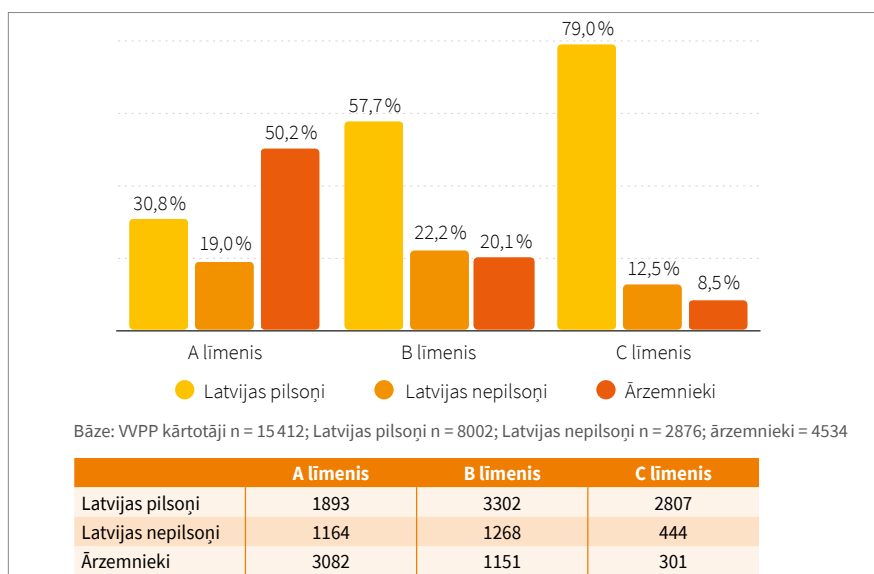
Nr.p.k.	A līmenis	B līmenis	C līmenis
1	programmētājs	pārdevējs	pārdevējs
2	celtnieks	pavārs	students
3	menedžeris	automobilja vadītājs	skolēns
4	ekonomists	skolēns	skolotāja palīgs
5	pavārs	celtnieks	ekonomists
6	skolēns	students	grāmatvedis
7	automobilja vadītājs	šuvējs	pasniedzējs
8	inženieris	grāmatvedis	pavārs
9	pasniedzējs	menedžeris	audzinātājs
10	pārdevējs	inženieris	loģistikas speciālists
11	šuvējs	pasniedzējs	skolotājs
12	grāmatvedis	apkopējs	speciālists
13	students	apsargs	veikala vadītājs
14	elektriķis	audzinātājs	darbinieks
15	jurists	metinātājs	friziers
16	loģistikas speciālists	operators	operators

Bāze: VVPP pretendenti, n=2024, A līmenī n=1031, B līmenī n=593, C līmenī n=400

1. attēls. VISC statistikas dati 2020

Imigrantu skaits Latvijā pieaug. PMLP statistikas dati (PMLP statistikas dati 2015–2021) liecina, ka 2017. gadā tika izsniegta 7191 pirmreizējā uzturēšanās atļauja, 2018. gadā – 7721, 2019. gadā – 8953 uzturēšanās atļaujas. Turklāt saskaņā ar PMLP statistikas datiem 2020. gada 1. jūlijā bija 97 710 (01.01.2019. – 96 583, 01.01.2016. – 88 576, 01.01.2015. – 84 273) ārzemnieku, kuri Latvijā uzturējās ar uzturēšanās atļauju.

Ieskatam dati par valodas prasmes pārbaudes kārtotāju valodas prasmes līmeņiem pēc iedzīvotāju statusa (Apinis, Baltiņš et al. 2009: 39).

2. attēls. Pārbaudes kārtotāju valodas prasmes līmeņi

Latvijas sabiedrība strauji noveco. Tiek lēsts, ka 2030. gadā ceturtdaļa iedzīvotāju Latvijā būs pensionāri. 1998. gadā 45,6% iedzīvotāju bija darbaspējas vecumā, bet 2025. gadā atbilstoši prognozei šīs iedzīvotāju grupas īpatsvars būs tikai 34% (Latvijas Vēstnesis 1999). Jau šobrīd Latvijā ir darbaspēka trūkums, tādēļ prognozējams, ka imigrantu skaits tuvākajā nākotnē pieaugs straujāk. Šo iemeslu dēļ imigrantu integrācija kļūs arvien aktuālāka. Citu ES valstu, piemēram, Francijas un Beļģijas, pieredze liecina, ka ir bīstami pieļaut imigrantu sociālu noslāņošanu, imigrācijas problēmu marginalizāciju. Tas veicina bīstamas nesaskaņas nacionālu, reliģisku un politisku grupu starpā. Latvijā jaunpienācēju integrācijas jautājumiem ir jāpievērš īpaša uzmanība, ņemot vērā, ka lielākā daļa imigrantu ierodas no NVS valstīm un runā krieviski, tādējādi ļoti viegli iekļaujoties krieviski runājošajā Latvijas sabiedrības daļā. Nerūpējoties par nesen ieceļojušo imigrantu integrāciju, iespējams radīt atsvešinātu vairākkopienību sabiedrību. Latviešu valodas apgūšanai ir jābūt prioritātei integrācijas procesā.

Imigranti ir ieinteresēti apgūt latviešu valodu. Interesenti ir motivēti nokārtot valsts valodas prasmes eksāmenu, kas sniegs iespēju atrast darbu un iegūt pastāvīgu uzturēšanās atļauju. Ja visa informācija būtu sagatavota viņiem saprotamā veidā, tad šiem cilvēkiem būtu iespēja sekot līdz svarīgām norisēm, kas saistītas ar dzīvi jaunajā valstī, saprast apkārt notiekošos politiskos un sabiedriskos procesus, sekot līdz kultūras aktivitātēm.

Jāatceras, ka imigranti ne vienmēr spēj uztvert sarežģītu tekstu, jo viņiem traucē sliktas latviešu valodas zināšanas. Tomēr, aplūkojot iepriekš minēto šīs grupas raksturojumu (pie šīs grupas pieder imigranti, remigranti, bieži šo grupu pārstāvji ir cilvēki ar labu izglītību), tāpēc mazāk jāpievērš uzmanība tādiem vieglās valodas pamatprincipiem kā, piemēram, izvairīšanās no komatiem un kola lietošanas, pa kreisi izlīdzināts teksts, lielāks rakstzīmju atstatums, lielākas atstarpes starp līnijām, izvairīšanās no kursīva, pasvītrojuma un maza burtu un fona kontrasta, apjoma ziņā mazāk ievietota satura lapā (40% tukša).

Šīs mērķgrupas izglītojamie vislabāk apgūst valodu, darbojoties, dziedot, mācoties standartfrāzes. Bieži skolotājiem ir tendence mācīt ļoti pareizu, sarežģītu valodu, tomēr, strādājot ar šo auditoriju, ir jācenšas panākt, lai ar nelielu vārdu krājumu izglītojamais varētu izteikt visu nepieciešamo:

- lai saprastu konkrēto vārdu, ir jāsaprot tā nozīme;
- izglītojamajam jāsaprot, ar kuriem vārdiem konkrēto vārdu var izmantot (piemēram, braukt var ar mašīnu, ar autobusu utt.);
- kurās situācijās konkrēto vārdu var izmantot;
- kādas sociālās sekas ir šī vārda izmantošanai (vārda izmantošana sabiedrisko attiecību kultūrā konkrētajā valstī, piemēram, forma *tu* un *jūs*. Latvijā imigrantiem iesaka sākt ar *jūs* formu, jo izglītojamajiem būs jāsadarbojas ar dažādām valsts institūcijām).

Liela daļa tekstu, kas ir piedāvāti mācību grāmatās, ir jāpārveido. Tādējādi kā palīdzības rīks pārejas posmā būtu nepieciešami teksti vieglajā valodā, jo “[..] teikumi, sarežģīta teikuma un teksta konstrukcija, neskaitāmi svešvārdi un reizēm pat vēl grūtāk saprotami latviskojumi padara tekstu grūti uztveramu, bet dažiem mūsu sabiedrības locekļiem pilnīgi nesaprotamu” (Anča 2011). Tādējādi daudzās pasaules valstīs vieglās valodas izmantotāji ir arī imigranti, kas vēl pietiekamā līmenī nav apguvuši attiecīgās valsts valodu.

Pirmsākumos uzmanība jāpievērš mutvārdu valodai

Protams, daudzas no šīm darbībām var šķist smieklīgas un tikt uzskatītas par “bērnišķīgām”, tomēr tas ir efektīvs veids, kā sagatavot valodas apguvējus mācībām un soli pa solim sākt mācīt valodu. Katram solim ir jābūt saistītam ar runāšanu. Rakstītprasmi vēlams nemācīt uzreiz, jo tas pārmērīgi pārslogos izglītojamos. To pierāda arī pasaulē veiktie pētījumi.

Strādāt ar cilvēkiem, kuri ir no citas kultūrvides, ar citu mācīšanās pieredzi vai arī bez tās, ir gan grūti, gan vienlaikus aizraujoši. Tas palīdz vērtēt un izprast pasauli plašāk un daudzveidīgāk, pedagogam – mainīties arī pašam, nepārtraukti apgūstot ko jaunu un pilnveidojoties.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

About the project. Dys2Go. Pieejams: http://www.dys2go.eu/en/about_project

Age-friendly communication. Facts, Tips and Ideas. (2010) Public Health Agency of Canada. Pieejams: <https://www.canada.ca/en/public-health/services/health-promotion/aging-seniors/publications/publications-general-public/friendly-communication-facts-tips-ideas.html>

Anča, G. (2011) *Tiesības saprast izlasīto.* Providus. Pieejams: <http://providus.lv/article/tiesibas-saprast-izlasito>

Apinis, R., Baltiņš, M. (2009) *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā.* Pētījuma kopsavilkums. Latviešu valodas aģentūra. Rīga: Zinātne.

Artificial intelligence helps dyslexics read (2019) University of Copenhagen. Pieejams: <https://science.ku.dk/english/press/news/2019/artificial-intelligence-helps-dyslexics-read/>

Biedrība Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”, Kalniņa, I. (2014) *Persona ar garīga rakstura traucējumiem.* Informatīvs materiāls. Projekts Rīgas domes izglītības kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas ietvaros.

Bite I. (2021) *Klīniskā psiholoģe Ieva Bite: Cilvēkam ar attīstības traucējumiem ir vajadzīgs visas sabiedrības atbalsts.* Pieejams: [https://esparveselibu.lv/kliniska-psihologe-ieva-bite-cilvekam-ar-attistibas-traucejumiem-ir-vajadzigs-visas-sabiedribas](https://esparveselibu.lv/kliniska-psihologe-ieva-bite-cilvekam-ar-attistibas-traucejumiem-ir-vajadzigs-visas-sabiedribas-atbalsts)

Block, D. (2014) *Social Class in Applied Linguistics.* Routledge.

Castilla D., Botella C., Miralles I., Breton-Lopez J., Dragomir-Davis A.M., Zaragoza I., Garcia-Palacios A. (2018) Teaching digital literacy skills to the elderly using a social network with linear navigation: A case study in rural area. *International Journal of Human-Computer Studies*, 118: 24–37.

Chinn D., Homeyard C. (2016) Easy read and accessible information for people with intellectual disabilities: Is it worth it? A meta-narrative literature review. *Health Expectations: an International Journal of Public Participation in Health Care and Health Policy*, 20 (6): 1189–1200.

Community Aphasia Program. (N. d.) Pieejams: <https://www.aphasia.ca/programs-services/community-aphasia-program/>

Die Klassen: How Syrians Adapt to Life in Germany. BBC World Service. Pieejams: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p03k38t5>

Edewor, N., Ljiekhuamhen, O. P., Emeka-Ukwu, U. (2016) Elderly people and their information needs. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, February 2016: 1–16.

Erasmus+ projekts par integrētu mācību grāmatu izveidi un izmantošanu (2021). Latvijas Disleksijas biedrība. Pieejams: <http://www.disleksija.lv/aktualitates/erasmus-projekts-par-integretu-macibu-gramatu-izveidi-un-izmantosanu-4>

- Erdmane, A., Leimane-Veldmeijere, I., Muciņš, R., Veits, U. (2009) *Ziņojums par Pasaules Veselības organizācijas garīgās veselības deklarācijas un rīcības plāna ieviešanu Latvijā*. Rīga: Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem "ZELDA".
- Day, M. J. (ed.) (2000) *Guidelines for library services to deaf people*. 2nd edition. International Federation of Library Associations and Institutions, No. 24. IFLA, 25 p.
- Ferguson, S. (2019) *Mental illness can make it hard to read. Here is why – and what you can do*. Pieejams: <https://www.healthline.com/health/mental-illness-and-reading>
- Han, H. (2011) *Social inclusion through multilingual ideologies, policies and practices: a case study of a minority church*. Linguistic Diversity And Social Inclusion.
- Harwood, J., Leibowitz, K., Lin, M. C., Morrow, D. G., Rucker, N. L., Savundranayagam, M. Y. (2012) *Communicating With Older Adults. An evidence-based review of what really works*. Gerontological Society of America, 40 p.
- Health at a Glance: Europe*. (2020) State of Health in the EU Cycle. OECD/European Union. Pieejams: https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/state/docs/2020_healthatglance_rep_en.pdf
- How deaf people read*. (N. d.) San Diego State University: School of Speech, Language, and Hearing Services. Pieejams: <https://slhs.sdsu.edu/llcn/research-areas/how-deaf-people-read/>
- Iedzīvotāju struktūra un novecošana*. (2019) Eurostat. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
- International Dyslexia Association. (N. d.) Pieejams: <https://dyslexialibrary.org/>
- Isphording, I. E. and Otten, S. (2014) Linguistic barriers in the destination language acquisition of immigrants. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 105: 30–50.
- Lalor, T. (2014) *Active Ageing Index*. Analytical Report. Pieejams: <https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home>
- Latvija sniedz plašāku atbalstu nedzirdīgiem iedzīvotājiem*. (2020) Latvijas Nedzirdīgo savienības ziņojums EK. Pieejams: https://ec.europa.eu/regional_policy/lv/projects/latvia/latvia-provides-more-support-for-deaf-citizens
- Valodas agrīnā novērtējuma tests – VANT*. (N. d.) Latvijas Logopēdu asociācija. Pieejams: <http://logopedi.lv/index.php?sad=jaunumi&nr=348&val=lv>
- Latvijas Nedzirdīgo savienība. (N. d.) Pieejams: <http://www.lns.lv/lat/>
- Latvijas Vājdzirdīgo atbalsta asociācija "Sadzirdi.lv". (N. d.) Pieejams: <http://www.sadzirdi.lv/>
- Ludden, D. (N. d.) *Can you read a language you can't hear? Explaining high rates of illiteracy among deaf*. Pieejams: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/talking-apes/201507/can-you-read-language-you-can-t-hear>
- Martins, A. P., Freitas, C., Cristina, M., Pereira, S., Santos, C. (2021) "amik@" Social media platform for people with intellectual disability. *Procedia Computer Science*, 181: 716–721.
- Miller, A. (2003) *Difference: ESL and Social Identities in Schools*. Multilingual Matters.
- Nijakowska, J. (N. d.) *The Handy little guide to dyslexia. A practical guide to supporting dyslexic students in a foreign language classroom*. Pearson Global Schools. 26 p.
- Prevention of mental disorders. Effective interventions and policy options. Summary Report*. (2004) World Health Organization.
- Recovery Oriented Language Guide. 2nd edition*. (2018) Mental Health Coordinating Council. Pieejams: http://www.mhcc.org.au/wp-content/uploads/2019/08/Recovery-Oriented-Language-Guide_2019ed_v1_20190809-Web.pdf

- Resursu centrs "Zelda" īsteno projektu "Pasniedz roku".* (2020) Projekts Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas ietvaros. Pieejams: <https://zelda.org.lv/unacategorized/resursu-centrs-zelda-isteno-projektu-pasniedz-roku/>
- Sign language key to deaf people's rights.* (2018) Human Rights Watch makes material available in sign language. Pieejams: <https://www.hrw.org/news/2018/09/23/sign-language-key-deaf-peoples-rights>
- Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A. (2011) Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Sucylaite, J. (2015) Elderly people communication in literature learning environment. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 191: 953–957.
- Svikliņa, I., Nulle, A. (2019) Insults un rehabilitācija. *Veselības žurnāls Arsts.lv*, 2019/11: 34–37.
- The Burden of Stroke in Europe. The Challenge for Policy Makers.* King's College London for the Stroke Alliance for Europe (SAFE). (2017) Pieejams: https://www.stroke.org.uk/sites/default/files/the_burden_of_stroke_in_europe_-_challenges_for_policy_makers.pdf
- TACLS – *Taking Action for Optimal Community and Long-term stroke care. A resource for Healthcare providers.* (2020) Canadian Stroke Best Practices. Pieejams: <https://www.strokebestpractices.ca/resources/professional-resources/taccls>
- Terras, M. M., Jarrett, D., McGregor, S. A. (2021) The importance of accessible information in promoting the inclusion of people with an intellectual disability. *Disabilities*, 1: 132–150.
- ASV pētījums (2010) – *Things to know if your written material is for older adults. Toolkit for making written material clear and effective. Section 4: Special topics for writing and design.* (2010) U.S. Department of Health and Human Services Centers for Medicare & Medicaid Services.
- Types of learning disabilities.* (N. d.) Learning Disabilities Association of America – LDA. Pieejams: <https://ldaamerica.org/types-of-learning-disabilities/>
- Valante, R., Svikliņa, I., Makarovska, A. (2019) *Insulta pacientu akūtā un agrīnā subakūtā rehabilitācija.* Rīga. Veselības ministrija. (2019) *Psihiskās veselības aprūpes pieejamības uzlabošanas plāns 2019.–2020. gadam.* Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2019_06/VMplp_220519_Psihplans.1096.xlsx
- Veselovskis, A. (2019) Kādēļ svarīgi runāt par garīgo veselību? Skaidro speciālisti. Pieejams: <https://medicine.lv/raksti/kadel-svarīgi-runat-par-garīgo-veselību-skaidro-specialisti-2bc563cda8>
- What is Psychosocial Disability.* (N. d.) NSW Government. Pieejams: <https://www.health.nsw.gov.au/mental-health/psychosocial/foundations/Pages/psychosocial-what-is.aspx>
- Making information accesable for people with aphasia.* (2012) Accesible Information Guidelines. Stroke Association, UK. Pieejams: https://www.stroke.org.uk/sites/default/files/accessible_information_guidelines.pdf

TIEŠSAISTES AVOTI

- [Interneta resurss 1] Latvijas Vēstnesis (2002) Latviešu valodas attīstības valsts programmas (2003–2013) koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, 07.03.2002., Nr. 37. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/59641> [Skatīts 09.06.2021.]
- [Interneta resurss 2] Latvijas Vēstnesis (1999) Latvijas demogrāfiskās prognozes: 1998.–2025. gads. Pēc LU Demogrāfijas centra informatīvā materiāla. *Latvijas Vēstnesis*, 08.12.1999., Nr. 406/407. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/14411> [Skatīts 09.06.2021.]
- [Interneta resurss 3] PMLP statistikas dati (2021). *Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc valstiskās piederības atļaujas.* PMLP. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/2889/download> [Skatīts 09.06.2021.]

- [Interneta resurss 4] PMLP statistikas dati (2015–2021) *Uzturēšanās atļaujas*. PMLP. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/uzturesanas-atlaujas> [Skatīts 09.06.2021.]
- [Interneta resurss 5] VISC (2020) *Statistiskie dati par 2020. gadā notikušajām valsts valodas prasmes pārbaudēm*. VISC. Pieejams: <https://www.visc.gov.lv/lv/media/4525/download> [Skatīts 09.06.2021.]
- [Interneta resurss 6] VISC (2020). *Latviešu valodas prasmes kvalitāte: valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāju rezultāti* [tiešsaiste]. VISC. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/Latvie%C5%A1u-valodas-prasmes-kvalit%C4%81te-preview.pdf> [Skatīts 09.06.2021.]

Vieglās valodas teksta veidošanas pamatprincipi

GUNTA ANČA, DITE LIEPA, IRĪNA MEĻNIKA

Vairāku gadu desmitu laikā pasaulē un, protams, arī Eiropā, ir izveidojušies un nostiprinājušies pamatprincipi, pēc kuriem tiek sagatavoti teksti vieglajā valodā. Sākotnēji šie pamatprincipi bija balstīti tikai un vienīgi praktiskā darbā ar primāro vieglās valodas mērķgrupu – cilvēkiem, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi. Laika gaitā vieglās valodas mērķauditorija ievērojami paplašinājās, pievienojoties jaunām mērķgrupām, un attiecīgi veidojās pieprasījums pēc tādiem vieglās valodas pamatprincipiem, kas atbilstu dažādu mērķgrupu vajadzībām un būtu balstīti ne tikai empīriskā, bet arī zinātniskā skatījumā. Kā savā pētījumā atzīst profesore Kristiane Māse, “no paša sākuma bija acīmredzams, ka praksē balstītās pamatnostādnes nav pietiekamas ne konsekventai teksta sagatavošanai, ne pētniecības mērķiem. Praktiskās vadlīnijas pašas par sevi ir aizraujošs pētniecības objekts: tās balstītas intuitīvā izpratnē par to, kas padara informāciju vieglāk saprotamu, jo izpratne iegūta praktiskā darbā, apzinot mērķgrupu vajadzības, koncentrējoties uz cilvēkiem ar kognitīviem traucējumiem. Tomēr ar praktiskajām vadlīnijām ir nepietiekami, lai sasniegtu plašāku sabiedrību.” (Maaß 2020: 78)

Viens no pirmajiem vieglās valodas praktisko pamatprincipu apkopojumiem, kas kļuva par pamatu tālākai attīstībai gan daudzās valstīs, gan daudzās starptautiskās un valstu organizācijās, ir 1997. gadā izstrādātās Starptautiskās bibliotēku asociāciju federācijas (*International Federation of Library Associations and Institutions* – IFLA) vadlīnijas “Praktiski ieteikumi ērtai lasīšanai”. Federācija šīs vadlīnijas regulāri atjaunoja, iekļaujot aizvien jaunus pamatprincipus iespējami labi uztverama teksta veidošanā. Pēdējais atjaunotais vadlīniju variants izstrādāts 2010. gadā. IFLA uzsver, ka šīm vadlīnijām ir 3 galvenie uzdevumi: sniegt viegli lasāmu publikāciju aprakstu un skaidrot to nepieciešamību, identificēt svarīgākās šo publikāciju mērķgrupas, kā arī piedāvāt teksta veidošanas ieteikumus izdevējiem un tām organizācijām, kas strādā ar cilvēkiem, kuriem ir lasīšanas traucējumi (IFLA 2010: 2).

Daudzi no pamatprincipiem ir universāli, balstīti ilgstošā praktiskajā darbā ar mērķgrupām un ietverti lielā daļā Eiropas valstu vieglās valodas vadlīniju. Piemēram, Somijā, kas ir valsts ar ievērojamu vieglās valodas lietošanas pieredzi, speciālisti atzīst, ka somu vieglās valodas vadlīnijas ir vairāk praktiskas, nevis zinātniskas. Somu vieglajā valodā ir ieteikumi un rekomendācijas, nevis noteikumi un standarti – lietotāju ir daudz, un vienu principu nevar attiecināt uz visiem vienādi (Lindholm, Vanhatalo 2021). Tajā pašā laikā Somijā ir izstrādāti īpaši kritēriji,

kuri palīdz izvērtēt vieglās valodas tekstu, pamatojoties uz tekstveidi, izmantoto vārdu krājumu, morfoloģiju un sintaksi, kā arī vizuālo teksta izkārtojumu.

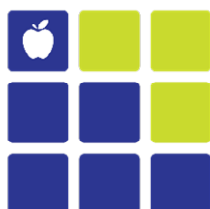
Savukārt zinātniskajai pētniecībai vieglās valodas jomā pastiprinātu uzmanību pievērsusi Hildesheimas universitātes (Vācija) profesore Kristiane Māse.

Latvijā vieglās valodas pamatprincipi sākotnēji bija balstīti tieši IFLA izstrādātajās vadlīnijās. Jaunu soli pamatprincipu izstrādē spēra Eiropas jumta organizācija *Inclusion Europe*, kas strādā ar cilvēkiem, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi. *Inclusion Europe* izdotās vadlīnijas vieglās valodas tekstu sagatavošanai pirmo reizi Eiropas vēsturē tika tulkotas vairākās ES valstu valodās, tostarp latviešu valodā, nedaudz iekļaujot arī katras valodas specifiku (Inclusion Europe n. d.; Informācija visiem 2017).

Pamatprincipi praktiskajam darbam ar tekstiem ietver vairākas būtiskas valodas lietojuma jomas, kas saistītas ar informācijas atlasīšanu, teksta apjomu, atsevišķu daļu savstarpēju saistību un teksta organizēšanu atbilstoši vieglās valodas mērķauditorijas vajadzībām.

Latviešu vieglās valodas dalījums līmeņos ir balstīts uz Zviedrijas pieredzi šī gadsimta sākumā – tekstu latviešu vieglajā valodā iespējams rakstīt vai adaptēt trīs dažādos līmeņos, no kuriem pirmais ir vieglākais, bet trešais – sarežģītākais. Līmeņa izvēle ir atkarīga no konkrētās mērķauditorijas vajadzībām.

1. līmenis

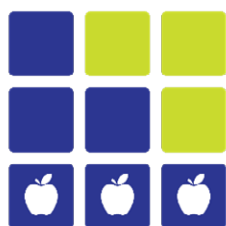
Teikumu garums un uzbūve	Īsi, ļoti vienkārši teikumi bez palīgteikumiem Vidējais vārdu skaits teikumā – 5.
Satura izveide	Tikai pamatinformācija. Ikdienišķas tēmas.
Leksika	Vienkārša, viegli atpazīstama, ikdienā bieži lietota leksika.
Teksta tēlainība	Metaforas, frazeoloģismi, poētismi u. c. tēlainās izteiksmes līdzekļi netiek izmantoti.
Teksta dizains	Viens teikums vienā rindā. Lappuse nav pārblīveta ar tekstu.
Ilustrācijas	Ilustrācijas (zīmējumi vai fotoattēli) tieši paskaidro tekstu. Ilustrācijas ļoti konkrētas, attēlo viegli atpazīstamas darbības, dzīvas būtnes, parādības un priekšmetus. Ilustrācijās nav lieku detaļu, kas varētu novērst uzmanību.
Lietotāji	Lietotāji ar ļoti smagām lasīšanas grūtībām (lasa ļoti lēni vai ar citu atbalstu) un/vai zemām valodas prasmēm, kuriem nepieciešama iespējami viegli uztverama valoda. Leksikas izvēle atbilst Eiropas vienotās valodu prasmes līmeņa noteikšanas sistēmas (CEFR) A1 līmenim.

2. līmenis

Teikumu garums un uzbūve	Vienkārši teikumi bez palīgteikumiem.
Satura izveide	Pazīstamas, konkrētas tēmas. Pamatinformācijai var pievienot papildu detaļas, ja tās ir nepieciešamas. Secīgs domas izklāsts, ievērojot hronoloģiju un darbības loģiku.
Leksika	Vienkārša, ikdienā lietota leksika.
Teksta tēlainība	Metaforas, frazeoloģismi, poētismi u. c. tēlainās izteiksmes līdzekļi netiek izmantoti.
Teksta dizains	Viens teikums vienā rindā. Lappusē var būt vairāk teksta, tomēr jā saglabā brīvs izkārtojums bez pārblīvējuma.
Ilustrācijas	Ilustrācijas (zīmējumi vai fotoattēli) paskaidro galveno domu vai darbību. Ilustrācijas konkrētas, attēlo viegli atpazīstamas darbības, dzīvas būtnes, parādības un priekšmetus. Ilustrācijās nav lieku detaļu, kas varētu novērst uzmanību.
Lietotāji	Lietotāji ar vidēji smagām lasīšanas grūtībām (spēj lasīt paši) un/vai ne pārāk labām valodas prasmēm, kuriem nepieciešama viegli uztverama valoda. Leksikas izvēle atbilst Eiropas vienotās valodu prasmes līmeņa noteikšanas sistēmas (CEFR) A2 līmenim.

3. līmenis

Teikumu garums un uzbūve	Vidēji gari teikumi. Dažreiz pieļaujama palīgteikumu lietošana, neizmantojot sarežģītas teikuma konstrukcijas.
Satura izveide	Dažādas tēmas. Pamatinformāciju papildina detaļas. Secīgs domas izklāsts, ievērojot hronoloģiju un darbības loģiku. Iespējamās nelielas atkāpes, piemēram, daiļliteratūrā.
Leksika	Vienkārša leksika. Sarežģītie vārdi tiek paskaidroti.

Teksta tēlainība	Metaforas, frazeoloģismi, poētismi u. c. tēlainās izteiksmes līdzekļi tiek izmantoti reti un ar paskaidrojumu.
Teksta dizains	Viens teikums vienā rindā. Ja teikums garāks par vienu rindu, tas tiek dalīts loģiskās pauzes vietā. Teksts izvietots pārskatāmi, īsās rindkopās.
Ilustrācijas	Ilustrācijas (zīmējumi vai fotoattēli) ir vēlamas, bet to skaits var būt neliels. Ilustrācijas paskaidro galveno domu vai darbību. Ilustrācijas konkrētas, bez abstrakcijas. Ilustrācijās nav daudz sīku detaļu.
Lietotāji	Lietotāji ar nelielām lasīšanas grūtībām un/vai nepilnīgām valodas prasmēm. Leksikas izvēle atbilst Eiropas vienotās valodu prasmes līmeņa noteikšanas sistēmas (CEFR) B1 līmenim.

Teksta organizācija

Lai palīdzētu labāk uztvert saturu, vieglajā valodā ir ārkārtīgi nozīmīga teksta organizācija, tāpēc šis ir viens no teksta veidošanas praktiskajiem pamatprincipiem. ASV veiktajos pētījumos (29 pētījumu metaanalīze) par studentu uztveres īpatnībām, apgūstot dažādu mācību vielu, ir konstatēts, ka teksta strukturēšana uzlabo satura izpratni, tostarp studentiem ar mācīšanās traucējumiem vai ar mācīšanās traucējumu risku (Gajria et al. 2007).

Tekstveide ietver teksta organizāciju vairākos līmeņos. Viegli uztverama satura veidošana sākas ar teksta izvērtējumu, lai izprastu teksta loģiku un sekotu satura izklāstam. Līdzās tam būtisks ir arī katras atsevišķas teksta daļas – teikuma, rindkopas, nodaļas – atbilstošs sakārtojums. “Tekstveide ir saistīta teksta izveidošana runā vai rakstos atbilstoši autora komunikatīvajam nolūkam un izraudzītā funkcionālā stila prasībām. Tekstveides procesā no teikumiem, ko veido vārdi, un kontekstuālajiem saistījumiem tiek radīts teksts, saistot atsevišķus teikumus un sintaktiskās vienības vienotā veselumā. [...] Lai lasītājs varētu tekstu labi uztvert, rakstītājam vajadzētu rūpīgi izvērtēt sava darba struktūras iekšējo sakārtojumu, struktūras elementu savstarpējo saistību, kā arī dažāda līmeņa struktūru loģisko pakārtotību.” (Rozenvalde 2018: 27)

Protams, tas saistās ar vairākiem uzdevumiem, uz kuriem norāda arī profesore Kristiane Māse: “Adaptējot tekstu vieglajā valodā, var ātri pazaudēt fokusu uz teksta līmeni. Teksta veidotājam ir jāizvēlas atbilstoši vārdi un teikumi, jāpievieno skaidrojumi un piemēri. [...] Īpaši svarīgi nodrošināt, lai vieglajā valodā rakstīta teksta struktūra tiešām palīdzētu veidot viegli lasāmu tekstu. Tāpēc informācijas struktūra rūpīgi jāplāno.” (Maaß 2015)

Teksta struktūras plānošana

Lai veiktu tulkojumu, ir svarīgi identificēt teksta žanru. Somijas speciālistu sagatavotajos vieglās valodas tekstu novērtējuma materiālos minēti trīs biežāk lietotie žanri: daiļliteratūra, informatīvie materiāli un publicistika. Katram no tiem ir jāizvēlas atbilstošs valodas stils un

leksika, kas kopumā veido lasītājā skaidru sapratni par to, kāda žanra darbu viņš lasa. Piemēram, “daiļliteratūrā katrs valodas elements var iegūt funkcionālu nozīmīgumu, bet tai pašā laikā neviens elements nav patstāvīgs un nav interpretējams ārpus attiecīgās struktūras jeb ārpus konteksta” (Veidemane 1977: 201).

Satura izklāsts un teikumu savstarpējā saistība ļauj vieglāk uztvert pamatdomu un tai sekot visā tekstā. Gatavojot jaunu tekstu vieglajā valodā, ir svarīgi saturu kārtot loģiskā secībā. Jaunu tekstu organizēt ir vieglāk, savukārt teksta adaptācija rada papildu grūtības, jo var nākties mainīt autora veidoto struktūru.

Tekstu vieglajā valodā nav iespējams adaptēt, tulkojot oriģinālu secīgi teikumu pa teikumu. To uzsver arī Kristiane Māse – vispirms teksta adaptētajam jāatrod atbildes uz daudziem jautājumiem: Ko ir būtiski pateikt? Kura informācija ir svarīgākā? Kā teksts dalāms atsevišķās daļās? Kā savstarpēji saistās atsevišķas tekstā izteiktās domas? Šo teksta pamatstruktūru var veidot un vizuāli akcentēt ar virsrakstiem, izcēlumiem, teksta rāmīšiem, ilustrācijām (Maaß 2015). Loģisks, saprotams domas izklāsts veidojas tikai pēc tam, kad ir izlasīts un izprasts viss oriģinālteksts kopumā, identificēti svarīgākie akcenti un pieņemts lēmums par būtiskāko informāciju, kas noteikti jā saglabā. Tāpat vieglās valodas tekstos darbība nevar pārlēkt no viena laika uz citu un atpakaļ, tālab, iepazīstoties ar adaptējamo tekstu, jāpievērš uzmanība darbības norises hronoloģiskajai secībai.

Teksta loģiskā būtiska ir arī teksta elementu – teikumu – savstarpējā saistība. Teksts nav izolētu, citam aiz cita sekojošu teikumu virkne, bet gan savstarpēji saskaņotu un atbilstoši saistītu teikumu secība. Tāpēc nepietiek ar informācijas atlasī – jāievēro arī savstarpējās saistības princips (Cortelazzo, Pellegrino 2002).

Sintakses un tekstveides speciālisti filologi L. Ceplītis, J. Rozenbergs un J. Valdmanis šajā sakarā izvirza vairākas teksta gramatiskās kategorijas: predikācija, informācija, kohēzija, integrācija, retrospekcija un prospekcija, kontinuuums, modalitāte, autosemantika. Īpaši svarīga testa vienību saistījumā ir kohēzija. **Kohēzija** (no latīņu *cohaerere* – ‘būt saistītam’) jeb teksta iekšējie sakari ir teksta kategorija, kas nodrošina teksta loģisku secību (temporālo, lokālo u. c.), atsevišķu ziņojumu, faktu, parādību savstarpējo atkarību. Šie satura sakari ir kopēji visiem tekstiem, kas tekstus atšķir no “netekstiem”. Tie nodrošina teksta atsevišķo daļu savstarpējo sakaru un nosacītību.

Integrācija jeb teksta vienību apvienotība ir obligāta teksta kategorija. Kohēzija ir sakaru formas un veidi starp teksta daļām, integrācija ir visu teksta vienību, daļu apvienošana nolūkā izveidot vienu veselumu (tekstu). Kohēzija realizējas sintagmātiskā skatījumā, integrācija drīzāk ir paradigmatiska, citiem vārdiem sakot, kohēzija realizējas lineāri, integrācija – vertikāli. Integrācijas būtība izpaužas teksta daļu savstarpējā nosacītībā, integrācijas procesā galvenais ir teksta daļu centrīce, tā daļu izkārtošana, sākot ar virsrakstu, ievadījumu un beidzot ar nobeigumu. Katram tekstam ir sākums un beigas. Daži teksta pabeigtību kvalificē kā īpašu teksta kategoriju.

Retrospekcija un **prospekcija** norāda uz teksta lineāro izvērsumu un parasti ir lokālā vai temporālā sfērā. Šīs kategorijas ir cieši saistītas ar kohēziju. Bez retrospekcijas un prospekcijas

nav iespējama notiekošā apjēgšana, izprašana, saprašana. [...] Prospekcija virza un mobilizē teksta uztvērēja uzmanību uz teksta turpmāko izvērsumu.

Kontinuums (no latīņu *continuus* – ‘nepārtraukts, vienlaidu’) ir teksta kategorija, kas izsaka noteiktu faktu un notikumu secību laikā un telpā, nodrošinot apraksta konkrētību un realitāti. Kontinuums ir cieši saistīts ar kohēziju. Kohēzija norāda uz teksta parādību savstarpējo sakarību, bet kontinuums ir nepārtraukts veidojums laikā un telpā. Laika un telpas kontinuums rada virzības sajūtu.

Modalitāte izsaka teksta autora attieksmi pret īstenību. Sava modalitāte ir katram izteikumam, jo tā ir valodas piederums, kas realizējas tekstā/runā komunikācijas procesā. Ir objektīvā modalitāte, kas norāda uz ziņojuma attieksmi pret īstenību (realitāte – nerealitāte, iespējamība – neiespējamība, nepieciešamība – varbūtība utt.), un subjektīvā modalitāte, kas norāda uz autora attieksmi pret runas objektu.

Savukārt **autosemantika** ir teksta nogriežņu relatīvā patstāvība un vienlaikus arī atkarība attieksmē pret visu tekstu vai tā daļām (Ceplītis et al. 1989: 199–200).

Jāuzsver svarīgākais, atmetot maznozīmīgo informāciju vai detaļas

Informācijas atlase saistīta ar svarīgākās informācijas izvērtēšanu un maznozīmīgo detaļu atsijāšanu. Lai arī katrai tekstā ietvertajai detaļai ir sava saturiskā informācija, tās nav vienlīdz svarīgas domas izpratnes veidošanā. Vieglās valodas tekstos netiek izmantota pārmērīga detalizācija, kas apgrūtina pamatdomas uztveri un vienlaikus veido nesamērīgi apjomīgu, garu tekstu.

Par to, cik sarežģīti nodalīt svarīgāko informāciju no maznozīmīgās, runā arī Kristiane Māse: “Vieglās valodas tekstu adaptētājiem un tulkotājiem nemitīgi jāsasakar ar dilemmu – kura ir teksta centrālā informācija. [...] Informāciju, kas tulkotājam būs šķitusi mazsvarīga, lasītājs vienkārši neuzzinās.” (Maaß 2015) Vienlaikus viņa uzsver, ka bez šādas informācijas atsijāšanas nav iespējams iztikt, jo nebūtu jēgas no vieglajā valodā rakstīta teksta, kas četrreiz garāks par oriģinālu tāpēc vien, ka skaidrota katra detaļa. Kā šīs problēmas risinājumu Kristiane Māse min saskaņošanu ar tulkojuma pasūtītāju, noskaidrojot vēstījuma mērķi (ibid.).

Rakstot tekstu vieglajā valodā, jāizvērtē katra vārda nepieciešamība, lai veidotos kodolīgs teikums ar viegli uztveramu galveno domu. Par liekiem uzskatāmi vārdi, kuri vai nu atkārtoti jau pateikto, vai arī ir maznozīmīgi teikuma saturiskajā izklāstā. Liekie vārdi nepievieno teikumam nekādu papildu vērtību, bet var mulsināt vieglās valodas lasītāju, kuram nereti tieši teksta garums ir noteicošais faktors veiksmīgai satura uztverei. Piemēram, teikums “Darba procesā izmantojiet jau iepriekš sagatavoto zīmējumu” būtu īsāks bez liekajiem vārdiem, kuri nav svarīgi galvenās domas izteikšanā. Tad teikums skanētu šādi: “Darbā izmantojiet sagatavoto zīmējumu.”

Saturiskā (informatīvā) konkrētība tekstā

Jāatceras, ka, rakstot vieglajā valodā, jālieto vārds ar iespējami konkrētāko nozīmi. Nevis: “Es augstu vērtēju šo lietu.” Labāk: “Es augstu novērtēju paveikto darbu.” Tāpat jāizvairās no pārspilējumiem – *daudzi* nav *visi* (Ezera 2007: 60–62).

Lai vieglajā valodā rakstīta teksta saturs būtu lakonisks un precīzs, izvairieties no garām frāzēm un izteicieniem. Šo principu vēlams izmantot ne tikai vieglās valodas tekstos, bet gatavojot jebkuru tekstu – piemēram, darbā ar studentiem (MBA Rendezvous 2021).

Nav ieteicams	Ieteicams
liels skaits, daudzums	daudz
steidzamā kārtā	steidzami
ievērojot faktu, ka	jo
apzinoties faktu, ka	zinot, ka
augusta mēnesis	augusts
vismaksimālākais	maksimāls, vislielākais
pilnīgi likvidēts	likvidēts
pieņemt darbā sekretāres amatā	pieņemt darbā par sekretāri
šajā brīdī	šobrīd, pašlaik
Rīgas un Jelgavas pilsētā(s)	Rīgā un Jelgavā

Katrs teikums drīkst ietvert vienu galveno domu

Bieži vienā teikumā tiek ietvertas divas vai pat vairāk domas ar vienlīdz būtisku saturisko nozīmi. Cilvēkiem, kas izmanto vieglo valodu, var būt grūti vienlaikus uztvert vairākas vienlīdz svarīgas domas, un šādos gadījumos pastāv risks, ka netiks uztverta neviena no domām. Tāpēc katra doma, ko ir svarīgi nodot lasītājam, jāiekļauj atsevišķā teikumā.

Īpaši uzskatāmi šo likumsakarību var redzēt jautājuma teikumos. Piemēram: *Vai pagatavosim pusdienas paši vai iesim paēst uz restorānu?* Šāds jautājums vieglās valodas lietotājiem var radīt grūtības, jo sniedz divas vienlīdz svarīgas izvēles. Tādēļ katra jautājuma daļa būtu atdalāma. Atkarībā no mērķauditorijas kāda no jautājuma daļām var vispār izrādīties lieka, jo dažkārt cilvēkiem ir grūti izdarīt izvēli starp vairākiem piedāvājumiem.

“Grūtības izvērtēt informāciju var būt vispārēja problēma cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Lai risinātu šo problēmu, nepieciešamas īpašas stratēģijas šo cilvēku atbalstam.” (Willner et al. 2010: 380) ANO Konvencija par cilvēku ar invaliditāti tiesībām piedāvā veidot jaunu pakalpojumu – atbalsts lēmumu pieņemšanā, ko cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem sniedz īpaši apmācītas atbalsta personas, veicinot atbilstošu un labvēlīgu lēmumu pieņemšanu. Konvencijas 12. pantā noteikts, ka katram cilvēkam ir tiesības pašam pieņemt lēmumus par savu dzīvi un gadījumos, kad tas nav iespējams invaliditātes dēļ, valstīm ir jāizstrādā modelis, lai sniegtu atbalstu lēmumu pieņemšanai (Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 12. pants).

Papildinformācija jāiekļauj tekstā, nevis iekavās

Viena no mūsdienu tekstu raksturīgākajām iezīmēm ir informatīva pārblīvētība. Mēģinot nodot lasītājam pēc iespējas vairāk sev zināmā, autori cenšas vienā teikumā ietvert maksimāli daudz informācijas – faktus, gadskaitļus, vietu nosaukumus un citu autora ieskatā būtisku informāciju –, strukturēšanai izmantojot iekavas. Šādā saturiski ļoti pārsātinātā, blīvā tekstā nereti pazūd centrālā doma. Adaptējot tekstu vieglajā valodā, jāizvērtē, cik būtisks domas izklāstā ir iekavās ietvertās informācijas saturiskais devums. Ja iekavās minētie fakti ir būtiski, jāveido jauns teikums. Pretējā gadījumā šī informācija jāizlaiž.

Piemērs teikumam ar iekavām:

Standarta teksts	Teksts vieglajā valodā
Bieži izpildītās latviešu komponistu (Imanta Kalniņa, Ulda Stabulnieka u. c.) dziesmas ("Lilioma dziesma", "Tik un tā") ir folklorizējušās.	Daudzas latviešu komponistu dziesmas cilvēkiem ir labi zināmas. Tās kļuvušas kā tautas dziesmas. Tāda ir, piemēram, Imanta Kalniņa "Lilioma dziesma". Tāda ir arī Ulda Stabulnieka dziesma "Tik un tā".

Ieteicams izvēlēties pozitīvu domas izteikšanas formu

Šis princips ir viens no pretrunīgāk vērtētajiem vieglās valodas pamatprincipiem, kuram ir gan daudz atbalstītāju, gan arī pretinieku. Galvenais pamatojums, kāpēc būtu jāizvēlas pozitīva forma, – šāds teikums ir skaidrāks, turklāt tam nav negatīvas nokrāsas, kāda visbiežāk ir nolieguma teikumiem. Piemēram: "Otrās pakāpes radinieki mantojumu saņemt nevar." Šis teikums sniedz informāciju par to, kurš nevar saņemt mantojumu, nepasakot primāro un daudz būtiskāko informāciju – mantojumu var saņemt tikai pirmās pakāpes radinieki. Šis nosacījums jāievēro, paužot jebkuru koncentrētu informāciju. Pozitīvie stimuli mobilizē, rada vēlmi iesaistīties, savukārt informācija ar noliegumu rada vēlmi norobežoties, aizsargāties vai atbildēt ar to pašu (Ezera 2007: 60–61).

Teikumi ar noliegumu	Teikumi bez nolieguma
Šādus datus pagaidām nav iespējams dabūt tehnisku problēmu dēļ.	Tiklīdz tehniskās problēmas tiks atrisinātas, dati būs pieejami.
Direktors jūs tagad (šodien) nepieņems .	Direktors jūs pieņems pēc plkst. 12 (vai rīt).
Diplomu nesaņems tie studenti, kuri nav nodevuši grāmatas bibliotēkā.	Diplomus saņems tie studenti, kas ir nodevuši grāmatas bibliotēkā.
Piektdienās apmeklētājus nepieņemam .	Apmeklētājus pieņemam no pirmdienas līdz ceturtdienai.
Nenokavējiet dokumentu iesniegšanu!	Dokumenti jāiesniedz laikus!

Tikpat nevēlams ir dubultais noliegums:

Diagnoze nebija neprecīza.	Diagnoze bija precīza.
-----------------------------------	------------------------

Protams, minētās izteiksmes formas ir atkarīgas arī no katras valodas īpatnībām. Ja lasītājam ir slikta lasītprasme vai vājas valodas zināšanas, viņš var teikumā šo vārdu nepamanīt un tādējādi saprast informāciju pilnīgi pretēji. Tāpēc vieglās valodas tekstos ir īpaši nozīmīgi ievērot pamatprincipu – veidot pozitīvi formulētus teikumus.

Garš teksts jāsadala nodaļās

Informatīvi pārblīvīti teksti bieži vien ir liela apjoma, un tos sarežģīti uztvert arī vizuāli. Tādēļ būtiska vieglās valodas tekstveides iezīme ir tekstu dalīšana nodaļās un nepieciešamības gadījumā arī apakšnodaļās. Katrai nodaļai jāpārdomā virsraksts: tas var būt gan nodaļas pamatdomas formulējums stāstījuma teikumā, gan jautājuma teikums, kas skaidri parāda, uz kādu jautājumu sniedz atbildi konkrētā nodaļā.

Dažām mērķgrupām, piemēram, cilvēkiem ar disleksiju, teksta dalījums ir noteicošs, lai vispār spētu uztvert saturu. Taču teksta organizēšana nodaļās un apakšnodaļās palīdz tajā orientēties ikvienam lasītājam. Šis princips atbilst pēdējo gadu tendencei, veidojot pieejamus tekstus, koncentrējoties ne tikai uz specifiskām vieglās valodas lasītāju mērķgrupām, bet uz plašāku auditoriju.

Tāpat tekstu ieteicams organizēt īsās rindkopās – tādējādi teksts kļūst vieglāk pārskatāms un uztverams, jo katra tēma vai tās daļa ir atrodamā atsevišķā rindkopā un katra rindkopa nav saturiski pārblīvīta.

Amsterdamas Universitāte strādā pie pētījumiem, kurus vieno ideja par “valodu visiem” (*language for all*). Pētījumu rezultāti liecina, ka pat tie lasītāji, kuriem vieglā valoda nebija nepieciešama, materiālus vieglajā valodā uzskatīja par daudz ērtākiem, jo šādi sagatavota informācija bija skaidrāka un vieglāk izlasāma (Timmer, Hoeve 2019).

Gari uzskaitījumi jākārt ar aizzīmēm

Īpaši gari teikumi veidojas tad, ja tajos ietverts uzskaitījums. Tie parasti ir vienlīdzīgi teikuma locekļi, kas sarindoti cits aiz cita un atdalīti ar komatu. Tas padara teikumu grūti uztveramu lielākajai daļai vieglās valodas lasītāju. Nereti lasītājs neuztver daļu no šāda uzskaitījuma vai neizlasa teikumu vispār. Šeit jāņem vērā dažu mērķgrupu uztveres īpatnības, kad varbūtība netikt galā ar uzdevumu rada trauksmes sajūtu, mazina ticību saviem spēkiem un izraisa motivācijas zudumu.

Tekstu strukturēt palīdz uzskaitījuma sakārtošana ar ievadteikumu un secīgām aizzīmēm. Ar aizzīmēm sadalīts teksts nodrošina, ka nepazūd neviena no uzskaitījuma daļām. Šādi sakārtotā tekstā ir vieglāk atrast nepieciešamo informāciju. Tomēr, izmantojot tekstā aizzīmes, svarīgi nedarīt to mehāniski, bet izvērtēt, cik būtisku informāciju satur uzskaitījums un vai to nepieciešams iekļaut vieglās valodas tekstā pilnā apjomā.

Veidojot tekstus vieglajā valodā, ir būtiski ievērot šajā nodaļā aprakstītos principus, taču ne mazāk būtiski ir aspekti, kas saistīti ar valodas lietojumu – tās sintaksi, morfoloģiju, leksikoloģiju – un atkarīgi no katras valodas īpatnībām, valsts pieredzi vieglās valodas jomā un sapratni par to, cik būtiska vieglā valoda ir vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā visiem iedzīvotājiem. Somu vieglās valodas profesionāļi norāda, ka vieglās valodas tulkojums nav tikai tehnisks izpildījums, bet gan lielā mērā jautājums par profesionalitāti un radošumu (Virtanen 2009), tāpēc darbs ar tekstiem vieglajā valodā ir atkarīgs ne tikai no valsts politikas, bet katra vieglās valodas speciālista atsevišķi.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis, J. (1989) *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne.
- Cortelazzo, M. A., Pellegrino F. (2002) *30 regole per scrivere testi amministrativi chiari*. Pieejams: <http://www.maldura.unipd.it/buro/>
- Easy-to-read*. (N. d.) Inclusion Europe. Pieejams: <https://www.inclusion-europe.eu/easy-to-read/>
- Ezera, I. (2007) *Lietišķā komunikācija*. I daļa. Rīga: Multineo.
- Guidelines for easy-to-read materials*. (2010) International Federation of Library Association and Institutions (IFLA). IFLA Professional Reports No. 120.
- Gajria, M., Jitendra, A. K., Sood, S., & Sacks, G. (2007) Improving Comprehension of Expository Text in Students with LD. *Journal of Learning Disabilities*, 40 (3), 210–225.
- Informācija visiem. Eiropas standarti viegli lasāmas un saprotamas informācijas veidošanai*. (2017) Veidots projekta “Mūžizglītības pieejamība pieaugušajiem ar intelektuālo invaliditāti” ietvaros.
- Konvencija par cilvēku ar invaliditāti tiesībām*. Apvienoto Nāciju organizācija. Pieņemts 13.12.2006., Latvijas pievienošanās: 01.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*, 27, 17.02.2010.
- Lindholm, C., Vanhatalo, U. (eds.) (2021) *Handbook of Easy Languages in Europe*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Maaß, C. (2020) *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing Comprehensibility and Acceptability*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Maaß, C. (2015) *Leichte Sprache, das Regelbuch*. Berlin: LIT Verlag.
- Rozenvalde, I. (2018) Akadēmiskā un zinātniskā rakstīšana studiju procesā. No: *Zinātniskā rakstīšana un pētījumu rezultātu izplatīšana* (K. Mārtinsones un A. Piperes zinātniskajā redakcijā). Rīga, RSU, 17.–62. lpp.
- Timmer & Hoeve, van der. (2019). *Gebruikerstesten communicatiemateriaal gemeente Amsterdam*. I&O Research. Bicknese & Beek van der (2020). *Taal voor allemaal – Evaluatie pilotbrieven voor het project “Gratis laptop scholieren”*; Gemeente Amsterdam, Informatie, Onderzoek en Statistiek.
- Tips on How to Leave Redundant Words in RC*. (2021) MBA Rendezvous. Pieejams: <https://www.mbarendezvous.com/cat/verbal-ability/tips-on-how-to-leave-redundant-words-in-reading-comprehension/>
- Veidemane, R. (1977) *Izteikt neizsakāmo*. Rīga: Liesma.
- Virtanen, H. (2009) *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Opik.
- Willner, P., Bailey, R., Parry, R., and Dymond, S. (2010) Evaluation of the Ability of People with Intellectual Disabilities to “Weigh up” Information in Two Tests of Financial Reasoning. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54 (4), 380–391.

Vizuālā modalitāte – satura dizaina ietekme uz teksta lasāmību

VELGA POLINSKA

Pēdējos gados izpratne par tekstu strauji mainās – pasīva informācijas apguve vairs nav dominējoša, tā vietā daudz lielāka nozīme ir aktīvai auditorijas iesaistei. Īpaši skaidri tas redzams dažādos medijos, kur teksti ir interaktīvi un ietver dažādus elementus: kustīgus vai statiskus attēlus, verbālu valodu, krāsas, simbolus, emocijzīmes (Fröhlich 2017: 245). Ir svarīgi nošķirt multimodālu tekstu, kas iesaista vairākus sensoros kanālus, no daudz kodu teksta, kas iesaista tikai vienu sensoro kanālu (redzi), bet satur vairākus kodus, piemēram, attēlus un tekstu (Fröhlich 2017; Kröger 2020: 180).

Pieejamā komunikācijā daudz kodu un multimodāli teksti ir ļoti nozīmīgi, jo dažādu zīmju izmantošana un vairāku maņu orgānu iesaiste sekmē teksta apstrādi un palīdz to atcerēties (Kröger 2020: 191). Tiesīsaistes publikācijās un medijos multimodalitāte ir sastopama bieži, taču drukātos tekstos to ir grūti panākt, tāpēc šajā gadījumā jārunā par daudz kodu tekstiem. Ilustrāciju ietekme uz lasītāju ir plaša: tās rosina interesi, maina attieksmi, veicina emocionālo atbildes reakciju un atvieglo teksta izpratni (Levie, Lantz 1982; apskatīts Rivera 2017: 7). Pētījumos secināts, ka ilustrācijas gandrīz vienmēr veicina rakstīta teksta informācijas apguvi, ja salīdzina ar neilustrētu tekstu (ibid.), un tās var izmantot, lai mudinātu mācīties, sniegtu skaidrojumus par sarežģītām tēmām un papildinātu rakstītu tekstu (Peeck 1993, apskatīts: Rivera 2017: 7). Vizuāls materiāls var palīdzēt cilvēkiem ar zemu lasītprasmi – viņi pārmaiņus lasa tekstu un aplūko ilustrācijas, lai saprastu, kas ir izlasīts (Hibbing, Rankin-Erikson 2003, apskatīts Rivera 2017: 8). Pastāv arī viedokļi, ka attēlu ievietošana tekstā, īpaši izglītojošā tekstā, var traucēt mācību procesu, jo lasītājs nevelta pietiekamu uzmanību tekstā ietvertajai informācijai (Peeck 1993, apskatīts: Rivera 2017: 7), tomēr vairums pedagogu un izglītības psihologu uzskata, ka attēli sniedz nozīmīgu ieguldījumu mācību procesā.

2013.–2014. gadā pētnieki Rebeka Džoja Suterlenda un Toms Išervuds analizēja 11 publikācijas par vieglās valodas tekstu specifisku komponentu nozīmi teksta uztverē. Tika secināts, ka kopumā fotogrāfijas un ilustrācijas ir noderīgas, tomēr dažkārt tās var būt mulsinošas un pilnīgi

vēstījuma nodošanai nepieciešami papildu paskaidrojumi (Sutherland, Isherwood 2016: 297). Lai arī vairāki pētījumi parādījuši, ka ilustrācijas palīdz atcerēties izlasīto informāciju, ilustrāciju ietekme uz teksta izpratni aizvien jāpēta (Rivera 2017: 8).

Hautss et al. norāda, ka cilvēkiem ar zemu lasītprasmi īpaši noderīgi var būt attēli par veselības aprūpi. Ļoti daudzsoļi pētījumu rezultāti panākti tādās jomās kā vispārīga izpratne par veselības aprūpi, instrukciju atcerēšanās un instrukciju izpildīšana. Ar attēlu palīdzību pacienti spēj labāk atcerēties runātu tekstu, un attēliem ir būtiska nozīme, palīdzot cilvēkiem ar zemu lasītprasmi izprast un pielietot iegūto informāciju (Houts et al. 2006: 187–188).

Attēli, kas izmantoti kopā ar tekstu, var gan veicināt teksta izpratni, gan kļūt gan par barjeru teksta pieejamībā (Kröger 2020: 190). Ļoti liela nozīme ir tam, cik lielā mērā lasītājs ir pazīstams ar tekstā ietvertajiem simboliem, īpaši gadījumos, kad izmantotas abstraktāku simbolu sistēmas, kas atsevišķi jāapgūst (Sutherland, Isherwood 2016: 297).

Prasmi atpazīt attēlus vairums bērnu apgūst bez jebkādas piepūles. Bilžu grāmatas dabiski veicina valodas apguvi, tāpēc izpratne par to, ka attēls atspoguļo kādu reālu objektu, tiek uztverta par pašsaprotamu (Stephenson, Linfoot 1996: 244). Tomēr jāņem vērā, ka attēls ir divdimensionāls, savukārt priekšmeti ir trīsdimensionāli, attēlotie objekti parasti ir mazāki nekā realitātē, turklāt arī pats attēls vienlaikus ir gan priekšmets (piemēram, plakana papīra lapa), gan citu priekšmetu atspoguļojums vai simbols. Tālab spēja atpazīt attēlus atkarīga arī no kultūras un līdzšinējās pieredzes. Pētījumi, kuros piedalās bērni ar tipisku attīstību kultūrās, kurās ir maza pieredze ar attēliem, un cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem, parāda, ka attēlu atpazīšana un izmantošana ir atšķirīgas prasmes, kas jāapgūst (ibid.). Tomēr “prasme atpazīt attēlus ir ļoti nozīmīga, lai vēlāk attēlus varētu izmantot kā simbolus, gan ekspresīvajā, gan receptīvajā komunikācijā. [...] Literatūras avoti liecina, ka cilvēki bez ekspresīvās vai receptīvās mutvārdu valodas prasmēm var iemācīties izmantot brīvi izvēlētus un piktogrāfiskus simbolus komunikācijā.” (ibid.: 253)

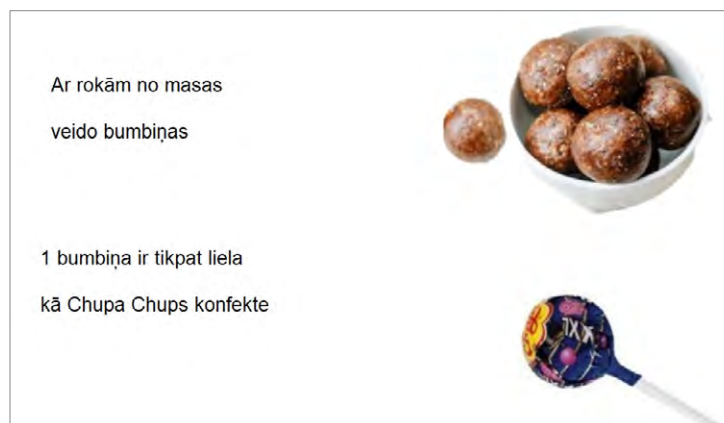
Vairāki pētījumi rāda, ka cilvēkiem ar zemu lasītprasmi ir grūtāk atpazīt divdimensionālus objektus, kas var būt saistīts ar zemāku kodēšanas un dekodēšanas spēju. Tāpat pētījumi apstiprina, ka krāsaini attēli – gan zīmējumi, gan fotogrāfijas – atvieglo attēla atpazīšanu, turklāt cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem fotogrāfijas atpazīst labāk nekā zīmējumus (Reis 2005; Bramao 2011). Iespējams, tas tālab, ka fotogrāfiju atpazīšanai nepieciešamas minimālas simbolu dekodēšanas prasmes (Sutherland, Isherwood 2016: 307), taču jāpatur prātā, ka fotogrāfiju izmantošanas efektivitāte var mainīties atkarībā no kopējām intelektuālajām spējām un informācijas apstrādes specifikas. Audiologopēde Evija Caune, kas ikdienā strādā ar bērniem, kuriem ir autiska spektra traucējumi, teic, ka, izmantojot attēlus, vajadzīga individuāla pieeja, jo dažkārt bērns spēj atpazīt, piemēram, čipsu paku tikai tad, ja piedāvātais attēls ir izgriezums no reālas čipsu pakas, jo zīmējumu vai fotogrāfiju viņš neatpazīs (Caune 2021).

Apmēram 60% no cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem spēj izmantot simbolu metodes, piemēram, attēlus un zīmes, lai sazinātos. Daži cilvēki spēj saprast tikai ikdienišķas frāzes un atpazīt dažas pazīstamas fotogrāfijas, savukārt citiem var būt lielāka izpratne par valodu un attēliem un/vai simboliem. Viņi spēj reaģēt uz attēlos paustu stāstu pat tad, ja nerunā (Boardman et al. 2018).

Būtiski atzīmēt, ka attēlu apmaiņas komunikācijas sistēma (*Picture Exchange Communications System – PECS*) nav uzskatāma par vieglās valodas papildresursu, jo tai ir cits izmantošanas nolūks. *PECS* veido sešas fāzes, un pirmajā no tām cilvēks mācās pasniegt “sarunas partnerim” attēlu, tādējādi paužot savu vēlmi. Vēlākās fāzēs cilvēks apgūst attēlu grupēšanu un sakārtošanu teikumos, spēj izmantot modifikatorus, atbildēt uz jautājumiem un komentēt (interneta resurss 1). Tādējādi *PECS* uzskatāma par neatkarīgu saziņas sistēmu, turpretī attēli vieglās valodas tekstos izmantoti kā papildinājums rakstītajam tekstam un tiem jābūt uztveramiem bez iepriekšēja skaidrojuma par to nozīmi.

Attēliem vieglās valodas tekstos ir četras funkcijas:

- piemērs: attēls tieši atspoguļo tekstā uzrakstīto;

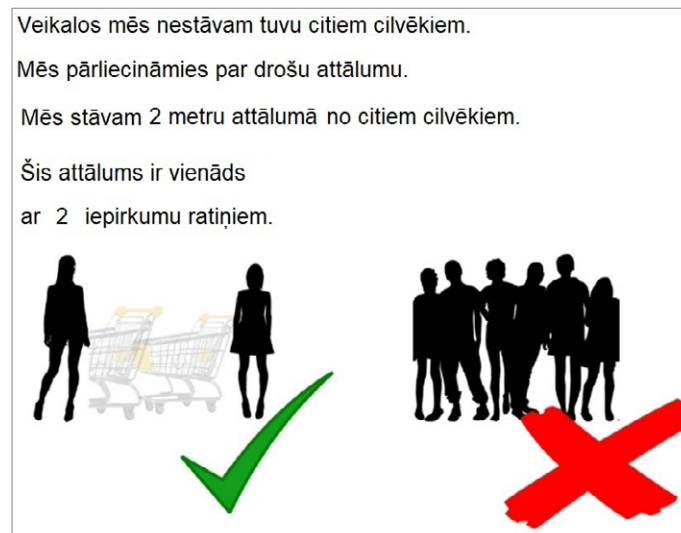
1. attēls. **Tiešs teksta atainojums attēlā.** Avots: Tatjana Knapp, Zavod RISA. Visual presentation of E2U: images sample, Easy Access for Social Inclusion Training 2018–2021

- papildu informācija: attēls ietver vairāk detaļu nekā tekstā, piemēram, pasakas tēla apģērbs, kurš nav aprakstīts stāstā;

2. attēls. **Attēls nodrošina papildu informāciju.** Avots: Tatjana Knapp, Zavod RISA. Visual presentation of E2U: images sample, Easy Access for Social Inclusion Training 2018–2021

- saprotamības nodrošināšana: attēlā parādīts, kā īstenot tekstā uzrakstīto, piemēram, distance, kas jāievēro tirdzniecības vietās, ir tāds pats attālums, kādu veido divi iepirkumu ratiņi;

3. attēls. **Attēls veicina izpratni.** Avots: Tatjana Knapp, Zavod RISA. Visual presentation of E2U: images sample, Easy Access for Social Inclusion Training 2018–2021

- kopsavilkums: attēls ietver vairākas detaļas, kas visas aprakstītas tekstā (Knapp 2021; Maaß, Garrido 2021).

4. attēls. **Kopsavilkuma funkcija.** Avots: Tatjana Knapp, Zavod RISA. Visual presentation of E2U: images sample, Easy Access for Social Inclusion Training 2018–2021

Attēliem tekstā ir jābūt ar nolūku, jāattiecas uz teksta saturu, un saiknei starp attēlu un tekstu ir jābūt skaidrai. Ir jāizvairās no attēliem ar dekoratīvu funkciju – attēls var palīdzēt saprast abstraktu informāciju, taču pats attēls nedrīkst būt abstrakts. Abstraktas informācijas atspoguļošanā īpaši noderīgas var būt tabulas un diagrammas (Maaß, Garrido 2021).

Vizualizācijas ir būtisks elements arī terminu aprakstīšanai vieglās valodas tekstos – tulkošana, izmantojot attēlus, ir viens no terminoloģijas risinājumiem. Vizualizācijai jābūt saistītai ar situāciju, un to nevar vispārināt dažādos domēnos un komunikācijas funkcijās. Izmantojot standartizētas vizualizācijas, pastāv risks, ka tās nebūs precīzas un neatbildīs terminiem. Lai saglabātu semiotisko identitāti, vizualizācijas ir rūpīgi jāatlasa (Hansen-Schirra et al. 2020: 108).

Jāteic, ka nav vienotas izpratnes par to, kāda tipa attēli ir vispiemērotākie iekļaušanai vieglās valodas tekstos. Agrākos pētījumos un literatūras apskatos secināts, ka cilvēkiem ar zemu lasītprasmi melnbalti kontūrzīmējumi izpratni par tekstu veicina labāk nekā fotogrāfijas. Cilvēki ar augstāku lasītprasmi retāk pievērš uzmanību liekām detaļām ilustrācijās (Houts et al. 2006, aplūkots Rivera 2017: 9). 1982. gadā veiktais Molla pētījums parādīja, ka visaugstākais izpratnes rādītājs korelē ar komiksu ilustrācijām, otrajā vietā atstājot melnbaltus kontūrzīmējumus (Rivera 2017: 9). Īru organizācijas WALK darba grupa norāda, ka vienā dokumentā var ietvert attēlus no dažādiem avotiem: izgriezumkopas, tiešsaistē iegūtus attēlus, simbolus un paša autora zīmētus vai uzņemtus attēlus (WALK, n. d.: 18). Savukārt britu Veselības dienesta sagatavotajā materiālā ieteikts vienā dokumentā izmantot viena stila attēlus (DOH 2010: 26).

Attēli ir jāgatavo un jāpārbauda tikpat rūpīgi, cik pats teksts (Haramija, Knapp 2019). Izvēloties attēlu, jāraugās, lai cilvēkam, kurš nelasa, attēla objekts būtu uzreiz skaidri saprotams (WALK, n. d.: 18) Visefektīvāk ir pārbaudīt attēlu atbilstību mērķa grupā (Haramija, Knapp 2019; WALK, n. d.: 18). Ja tas ir iespējams, ieteicams attēlu efektivitāti pārbaudīt jau uzņemtu fāzē – organizācijas *Zavod RISA* desmit gadu darbības laikā, sadarbojoties ar vairāk nekā 100 testētājiem, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi, pierādījies, ka šāda pieeja ir ļoti noderīga, jo attēli, kas pārbaudes laikā izrādījušies daļēji vai pilnībā neatbilstoši, ir jālabo vai jāmaina (Haramija, Knapp 2019).

Tāpat ir būtiski, lai teksts līdz ar attēliem ir piemērots mērķauditorijai. Izmantojot komiksus un zīmējumus, jāraugās, lai tie nebūtu pārlietu bērnišķīgi. Britu uzņēmuma *Easy Read Online* vietnē norādīts – ar fotogrāfijām ir vienkāršāk parādīt, ka dokuments ir paredzēts pieaugušo auditorijai (interneta resurss 2). Vilkinsones un Laitas 2014. gadā veiktajā pētījumā secināts, ka, aplūkojot fotogrāfijas, cilvēki ar autiska spektra traucējumiem, Dauna sindromu un citiem intelektuālās attīstības traucējumiem pievērš uzmanību cilvēkiem fotoattēlos vienlīdz ātri, kā to dara neirotipiski cilvēki (Wilkinson, Light 2014). Tātad, sagatavojot tekstu, nav pamata uztraukties, ka cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem nespēs sevi identificēt ar fotogrāfijā atainoto situāciju. Arī austrāliešu organizācijas *Information Access Group* vietnē norādīts, ka sadarbībā ar pieaugušajiem, kuriem ir intelektuāli traucējumi, secināts, ka šī mērķa grupa vieglās valodas dokumentos labprātāk izvēlas fotogrāfijas, nevis simbolus un zīmējumus. Kopumā cilvēki ļoti labi reaģē uz autentiskiem attēliem. Vietnē gan norādīts, ka dažkārt jāizmanto divi mediji: fotogrāfijas, kur tās pieejamas, un simboli un zīmējumi, kas papildina fotogrāfiju nozīmi vai paskaidro citus sarežģītus konceptus, ja fotogrāfijas nav pieejamas (interneta resurss 3).

Īru organizācijas WALK darba grupas veidotajās vieglās valodas tekstu izstrādes vadlīnijās norādīts, ka daudz vieglās valodas lietotāju mēdz pilnībā paļauties uz tekstam pievienotajiem attēliem (WALK, n. d.: 18). Tālab galvenais princips, kas jāievēro, izvēloties attēlus, – ir jābūt

skaidram attēla vēstījumam (Haramija, Knapp 2019). Attēliem var būt vairāki nolūki: vizuāli skaidrot teksta saturu, atgādināt lasītājam, par ko ir teksts, un atainot lasītājam dažādas vietas vai cilvēkus (WALK, n. d.: 18). Attēli var sniegt vairāk informācijas par notiekošo, atspoguļot notikumu gaitu, norises vidi, literāro tēlu izskatu utt. Daiļliteratūras grāmatās nereti tiek smalki aprakstītas varoņu īpašības, pievēršot mazāk uzmanības izskatam, un šim nolūkam izmanto attēlus. Vieglajā valodā tas ir īpaši svarīgi, jo tas sniedz lasītājam iespēju labāk atcerēties stāsta varoņus. Šis pats princips ir noderīgs arī apkārtējās vides atainošanā, kas tekstā parasti ir pieminēta tikai vispārīgi vai nav pieminēta nemaz (Haramija, Knapp 2019: 104).

Praksē ir pierādīts, ka daiļliteratūru vieglāk papildināt ar zīmētām ilustrācijām. Fotografijās lasītājs redz konkrētu cilvēku, un tas apgrūtina sevis identificēšanu ar stāsta varoni. Tāpat zīmētās ilustrācijās māksliniekam ir lielāka brīvība, vizualizējot dzeju, atainojot jūtas un parādot nianšes. Mazāk brīvības māksliniekiem dots, kad jāilustrē ļoti konkrēta informācija, piemēram, instrukcijas, ēdienkartes vai rokasgrāmatas, tālab šeit noderīgāk izmantot fotoattēlus (Haramija, Knapp 2019). Dažkārt fotoattēla izpratnes veicināšanai ieteicams noņemt fonu (interneta resurss 2).

5. attēls. Piemērs attēlam ar fonu un bez tā. Foto: Anna Dovgopolaja

Papildus galvenajam principam – attēla skaidrībai – jāpievērš uzmanība arī citiem aspektiem, piemēram, attēla novietojumam, krāsām un attēlu daudzumam tekstā.

Aleksandrs Aitels (*Alexander Eitel*) un Katarīna Šaitere (*Katharina Scheiter*) 2014. gadā publicētajā metaanalīzē par teksta un attēla secīga novietojuma ietekmi uz informācijas uztveri aplūkojuši 42 pētījumus. Autori secina, ka attēla un teksta izkārtojuma secībā būtiska ir abu relatīvā sarežģītība. Informācijai, kas sniegta pirmajā medijā, jābūt saprotamai arī lasītājiem ar vājām priekšzināšanām, tādējādi tā var atvieglot sarežģītākas informācijas apstrādi otrajā medijā (Eitel, Scheiter 2014: 21). Vienkāršākā medija apstrāde sākumā veicina labāku teksta izpratni, palīdz labāk atcerēties sniegto informāciju un veidot noturīgāku saikni starp tekstu un attēlu (ibid.: 2, 10). Lasišana ir kompleks process, kas ietver vienlaicīgu dažādu prasmju lietošanu. Cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem lasīšanas prasmes var būt traucētas (Vanova et al. 2020). Tālab, domājams, attēls būtu uzskatāms par vienkāršāko mediju un attiecīgi jānovieto pa kreisi no teksta, lai atbilstoši lasīšanas virzienam tas tiktu apstrādāts pirmais. Jāteic, ka

vieglās valodas praksē tas ne vienmēr tā ir – piemēram, slovēņu vieglās valodas vadlīnijās norādīts, ka attēlu novieto pa labi no teksta vai pat zem teksta, lai lasītājs vispirms apstrādātu tekstu (Haramija et al. 2019: 48). Tomēr novietojums labajā pusē vai teksta apakšā pasaulē tiek lietots retāk.

Tekstā iekļauto attēlu skaits nav noteikts, taču ir būtiski, lai tie nodod auditorijai pareizo vēstījumu (WALK, n. d.: 18). Britu Veselības dienesta materiālā par saprotamas informācijas izstrādi cilvēkiem ar mācīšanās traucējumiem norādīts, ka attēls nepieciešams katrai galvenajai idejai, bet nav vajadzīgs katram teikumam. Pārāk daudz attēlu pie vienas rindkopas var radīt apjukumu (DOH 2010: 26–27). Ļoti svarīgi ir vienam konceptam izmantot vienu un to pašu attēlu, un otrādi – neizmantot vienu un to pašu attēlu, lai atspoguļotu atšķirīgu konceptu (WALK, n. d.: 33). Tāpat ieteicams izmantot krāsainus attēlus, taču ir svarīgi, lai krāsojums būtu “pareizs” (piemēram, govus būtu krāsota brūna, nevis zaļa – V. P.) (DOH 2010: 26–27).

Organizācijas WALK darba grupas izstrādātajā materiālā ietvertas detalizētas norādes par attēlu izmantošanu vieglās valodas tekstā:

- izmantojiet attēlus, kas spēj nodot vēstījumu auditorijai un, kur iespējams, personalizējiet tos, piemēram, izmantojiet vietējā autobusa attēlu;

6. attēls. Neatliekamās medicīniskās palīdzības automašīna ASV un Latvijā.

Attēli: www.freestockphotos.biz

- daži lasītāji nespēj saprast konceptuālus attēlus vai nu tāpēc, ka tiem konkrētajā kultūrā nav nozīmes, vai arī tāpēc, ka viņi nesaprot lietoto apzīmējumu. Viens piemērs ir spuldzītes izmantošana, lai simbolizētu ideju – dažiem cilvēkiem šāds attēls var nozīmēt vienkārši spuldzīti;
- izvairieties no karšu lietošanas cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem – tā vietā izmantojiet fotogrāfijas ar vietām, ko cilvēks spēs atpazīt. Paskaidrojiet, kā nokļūt šajā vietā, ar vārdiem un izmantojot attēlu;
- ņemiet vērā, ka fotogrāfijās var būt iekļauts daudz informācijas, un ir rūpīgi jāraugās, lai fotogrāfija skaidri atspoguļotu ideju un tajā nebūtu pārlietu daudz detaļu. Izvairieties no attēliem, kas satur pārlietu daudz informācijas vai detaļu, kas neattiecas uz attēla nozīmi;

- paturiet prātā, ka cilvēki var nespēt attēlos atšķirt fonu no priekšplāna un tādējādi nenozīmīgi priekšmeti fonā var novērst lasītāja uzmanību;
- izceliet attēla galveno daļu ar krāsām, palielinot to vai apvelkot ar apli;
- tiešsaistē publicētos tekstos neizmantojiet kustīgas animācijas;
- neaizmirstiet, ka attēli var pilnībā neatspoguļot sarežģītas darbības vai nepaskaidrot kompleksas idejas. Katrā attēlā ietvertu detaļu skaits ir ierobežots, citādi tas kļūst pārāk grūti izprotams. Šādos gadījumos vēstījums ir jāvienkāršo (WALK, n. d.: 19–20).

Attiecībā uz attēla novietojumu un kvalitāti WALK un britu Veselības dienesta vadlīnijās norādīts:

- raugieties, lai attēli ir kvalitatīvi, t. i., fotogrāfijas ir asas un attēli nav graudaini;
- raugieties, lai fotogrāfijas ir pietiekami lielas un ir viegli saskatāmas un saprotamas;
- nokopējiet lietošanai paredzētos attēlus vienu vai divas reizes pustonī, lai pārlicinātos, vai tās aizvien ir skaidras;
- novietojiet attēlu blakus tekstam, parasti kreisās puses piemalē līdz apm. 8 cm;
- neiekļaujiet attēlā tekstu (izņēmums var būt logotipi, kas satur tekstu);
- nenovietojiet attēlu virs teksta un neizkārtojiet tekstu apkārt attēlam;
- nekad neizmantojiet attēlu kā teksta fonu (WALK, n. d.: 19; DOH 2010: 26–27).

Attēli var sniegt būtisku pienesumu vieglās valodas tekstos ar nosacījumu, ka pirms izmantošanas tie tiek rūpīgi izvērtēti. Attēliem var būt dažādas funkcijas, taču svarīgi, lai tie būtu skaidri uztverami. Papildus tam jāpievērš uzmanība arī citiem aspektiem: mērķauditorijas vecums, viena attēla izmantošana konkrētas idejas atspoguļošanai visā tekstā, attēlu individualizēšana atbilstoši mērķauditorijas kultūrai un līdzšinējai pieredzei un attēla novietojums.

Jāņem vērā, ka attēli ir tikai viena vizuālā modalitāte. Teksta uztveres veicināšanā nozīmīga ir arī drukas fonta izvēle, burtu lielums, teksta organizācija, krāsu lietojums un papīra izvēle.

Daži drukas fonti var padarīt tekstu nepieejamu cilvēkiem ar redzes vai intelektuālās attīstības traucējumiem. Neuzmanīgi izvēlēts fonts var traucēt lasītājam diferencēt burtu formas, tādējādi apgrūtinot lasīšanu vai padarot to neiespējamu (Recite Me, n. d.: 3). Tekstam vieglajā valodā ieteicams izmantot “sans serif” fontus jeb fontus bez dekoratīvās līnijas. Šī nelielā līnija var novērst uzmanību no burta kopējās formas. Tāpat jāizvairās izmantot rokraksta tipa un citus dekoratīvus fontus. Pamatprincips, izvēloties fontu, – līniju biezums burtu izliekumos ir nemainīgs un burtiem nav papildelementu (ibid.; Dragica et al. 2019: 8; WALK, n. d.: 13, Caprette, n. d.). Tāpat ieteicams pārbaudīt, vai atlasītajā fontā ir skaidri diferencējami cipari 3, 5 un 8. Ja nepieciešams, rakstiet tos ar vārdiem (WALK, n. d.: 13). Vienā tekstā neizmantojiet vairāk par diviem dažādiem fontiem, piemēram, vienu virsrakstiem un otru tekstam.

3, 5	3, 8
3, 5	3, 8

7. attēls. Piemērs fontiem ar neskaidru skaitļu rakstību

Cilvēkiem ar disleksiju un mācīšanās grūtībām ir izstrādāti specifiski fonti, kas pielāgoti atbilstoši uztveres īpatnībām, piemēram, *Dyslexie*, *OpenDyslexic* un *Fs Me* (Recite Me, n. d.: 5–6).

Ieteicamie fonti:	Fonti, kas aprūrina uztveri:
Arial	Times New Roman
Calibri	Georgia
Century Gothic	Cambria
Helvetica	Comic Sans
Tahoma	Bradley Hand
Verdana	u. tml.

8. attēls. Dažādu fonu piemēri

Ieteicamais burtu lielums ir 14 pt, un burtiem jābūt viegli un vienmērīgi retinātiem, atstājot skaidru dalījumu starp vārdiem. Pārlieku cieši stāvoši burti var mulsināt lasītāju (piemēram, blakus esoši burti 'r' un 'n' vizuāli saplūst vienā 'm'), savukārt pārmērīgs retinājums var traucēt uztvert vārda sākumu un beigas. Starp rindiņām jāievēro vismaz 1,5 pt atstarpe (Haramija et al. 2019; WALK, n. d.; Recite Me, n. d.).

Teksta izcelšanai jāvairās izmantot slīprakstu un pasvītrotu tekstu, tā vietā atsevišķu vārdu akcentēšanai izvēloties treknrakstu, savukārt teikumiem – apvelkot rāmi. Parasti izceļ vārdus, kas ietverti glosārijā, taču tas nepieciešams tikai pirmajā vārda lietošanas reizē. Tāpat jāraugās, lai tekstā nav pārāk daudz treknrakstā izcelto vārdu, jo tas var novērst lasītāja uzmanību (DOH 2010: 35; Recite Me, n. d.: 6; PLAIN, n. d.; Haramija et al. 2019: 13).

Nereti teksta organizācijai un būtiskāko vārdu izcelšanai izmanto krāsas, taču vieglās valodas tekstos jāraugās, lai starp burtiem un fonu būtu liels kontrasts: tumši burti uz balta vai krēmkrāsas fona vai balti vai dzelteni burti uz zila vai tumši pelēka fona. Jāizvairās no melna teksta drukas uz zila vai sarkana fona. Kontrastējošs teksts ir nepieciešams gan vieglākai uztverei, gan arī tāpēc, lai kopējot tas nekļūtu nesalasāms (WALK, n. d.: 14; Recite Me, n. d.: 6; DOH 2010: 34; Haramija et al. 2019: 13).

Neraugoties uz ierobežojumiem krāsu izmantošanai tekstā, ir noderīgi izmantot krāsu kodējumu, piemēram, plašākā materiālā ar krāsainām kājenēm atdalot tematiskos blokus un tādējādi palīdzot lasītājam vieglāk orientēties. Krāsu kodējumā labāk izmantot pamatkrāsas un izvairīties no grūti atšķiramiem toņiem. Svarīgi atcerēties, ka paļauties tikai uz krāsu nav ieteicams, jo dažkārt lasītājs krāsas var neatšķirt (ibid.).

Publicētajās vadlīnijās ir vēl daži vērtīgi ieteikumi teksta organizācijā, ko vieglāk apkopot pa punktiem:

- virsrakstus un tekstu līdziniet pa kreisi, nevis centrējiet;
- izmantojot uzskaitījumu, pēdējo vienību noslēdziet ar punktu, parādot saraksta beigas;
- virsrakstos un vārdu izcelšanai neizmantojiet visus lielos burtus;
- nedaliet vārdus pārņemšanai jaunā rindā;
- nesadaliet teikumu ar pārnesumu jaunā lapā;
- teksta palielināšanai neizmantojiet kopētāju, jo tas var kropļot drukāto materiālu (WALK, n. d.; PLAIN, n. d. Caprette, n. d.; DOH 2010; Recite Me, n. d.).

Visbeidzot, drukātos materiālos jāpievērš uzmanība arī papīram – ļoti būtiski neizmantojot glancētu papīru, jo uz tā veidojas atspīdums, kas apgrūtina lasīšanu. Tā vietā ieteicams izvēlēties matētu un nedaudz biezāku (> 90 gsm) papīru (DOH 2010: 36; WALK, n. d.: 13).

Redzams, ka materiāli vieglajā valodā neskar tikai lingvistiskus aspektus. Gatavojot tekstu drukāšanai vai publicēšanai tiešsaistē, ir jāpārdomā dažādi faktori, kas varētu traucēt vai atvieglot teksta lasīšanu. Jāteic, ka neatkarīgi no modalitātes vieglās valodas tekstu funkcionalitātes pamatā ir skaidrība un materiālu gatavošanai ir būtiski pieiet ar rūpību, nevis tikai formāli. Šeit apkopotie ieteikumi balstīti galvenokārt praksē, un, kamēr plašāki pētījumi vēl ir izstrādes procesā (Maaß, Garrido 2021), vieglās valodas teksta vizuālās modalitātes funkcionalitāti visefektīvāk pārbaudīt, sadarbojoties ar mērķa lasītājiem.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA

- Boardman, L., Bernal, J., Hollins, S. (2018) *Communicating with people with intellectual disabilities: a guide for general psychiatrists*. Published online by Cambridge University Press. Pieejams: <https://www.cambridge.org/core/journals/advances-in-psychiatric-treatment/article/communicating-with-people-with-intellectual-disabilities-a-guide-for-general-psychiatrists/7CDBE09DC1B7AA63700A5031B9319E39> [Skatīts 25.06.2021.]
- Bramao, I., Reis, A., Petersson, K. M., Faisca, L. (2011) The role of color information on object recognition: a review and meta-analysis. *Acta Psychol*, 138 (1): 244–253.
- Caprette, H. (N. d.) *Formatting Font for Readability and Accessibility in Blackboard Learn*. Pressbooks. Pieejams: <https://pressbooks.ulib.csuohio.edu/accessibility/chapter/chapter-3-2-formatting-font-for-readability-and-accessibility-in-blackboard-learn/> [Skatīts 12.07.2021.]
- Caune, E. (2021) E-pasta sarakste ar Velgu Polinsku no 2021. gada 12. jūnija līdz 14. jūnijam.
- DOH – Department of Health. (2010) *Making written information easier to understand or people with learning disabilities*. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/making-written-information-easier-to-understand-for-people-with-learning-disabilities-guidance-for-people-who-commission-or-produce-easy-read-information-revised-edition-2010>
- Easy Read*. (N. d.) Foundation for People with Learning Disabilities. Pieejams: <https://www.learningdisabilities.org.uk/learning-disabilities/a-to-z/e/easy-read> [Skatīts 12.07.2021.]
- Eitel, A., Scheiter, K. (2014) Picture or Text First? Explaining Sequence Effects When Learning with Pictures and Text. *Educational Psychology Review*, 27(1).
- Fröhlich, U. (2017) *Analyzing Multicodal Media Texts*. Manual of Romance Languages in the Media. Berlin, Boston: De Gruyter, 245–262.

- Hansen-Schirra, S., Nitzke, J., Gutermuth, S., Maaß, C., Rink, I. Technologies for the Translation of Specialized Texts into Easy Language. In: S. Hansen-Schirra, C. Maaß (eds.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*, Vol. 2 (pp. 99–130). Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Haramija, D., Knapp, T. (2019) *Lahko je brati: Lahko branje za strokovnjake. Podgorje pri Slovenj*. Gradcu: Zavod RISA.
- Haramija, D., Knapp, T., Fužir, S. (2019) *Lahko je brati: Nasveti za lahko branje v slovenščini 2: Pravila*. Gradcu: Zavod Risa.
- Houts, P. S., Doak, C. C., Doak, L. G., Loscalzo, M. J. (2006) The role of pictures in improving health communication: A review of research on attention, comprehension, recall, and adherence. *Patient Education and Counseling*, 61 (2006), 173–190.
- Knapp, T. (2021) *Easy-to-understand language (E2U). Element 5. Visual presentation of E2U: images sample*. EASIT project videolecture. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=Hlt-G6I-2Js&list=PLZttiMCeHvvs-bAMMS-oN5NmJoHlhLBxN&index=100> [Skatīts 22.06.2021.]
- Kröger, J. (2020) Communication Barriers and Cultural Participation: A Visit to a Wildlife Park as a Multicodal Accessible Text. In: S. Hansen-Schirra, C. Maaß (eds.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*, Vol. 2 (pp. 180–193). Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Maaß, C., Garrido, S. H. (2021) *Easy-to-understand language (E2U). Element 5. Visual presentation of E2U: images*. EASIT project videolecture. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=vXmfGxiUCTg&list=PLZttiMCeHvvs-bAMMS-oN5NmJoHlhLBxN&index=25> [Skatīts 22.06.2021.]
- PLAIN – Plain Language Action and Information Network. (N. d.) *Design for Reading*. Guidelines. Pieejams: <https://www.plainlanguage.gov/guidelines/design/> [Skatīts 12.07.2021.]
- Recite Me. *Choosing an Accessible Font*. (N. d.) Pieejams: https://reciteme.com/uploads/articles/accessible_fonts_guide.pdf [Skatīts 12.07.2021.]
- Reis, A., Faisca, L., Ingvar, M., Petersson, K. M. (2005) Color makes a difference: Two-dimensional object naming in literate and illiterate subjects. *Brain and Cognition*, 60 (1): 49–54.
- Rivera, K. (2017) *Do Illustrations Influence Reading Comprehension in Adults with Intellectual or Developmental Disabilities?* Honors Theses at the University of Iowa. Thesis Mentor: Mackey, Michael. Iowa: University of Iowa.
- Stephenson, J., Linfoot, K. (1996) Pictures as communication symbols for students with severe intellectual disability. *Augmentative and Alternative Communication*, 12 (4): 244–256.
- Sutherland, R. J., Isherwood, T. (2016) The Evidence for Easy-Read for People With Intellectual Disabilities: A Systematic Literature Review. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 13 (4): 297–310.
- Vanova, M., Aldridge-Waddon, L., Jennings, B., Puzzo, I., Kumari, V. (2021) Reading Skills Deficits in People With Mental Illness: a Systematic Review and Meta-Analysis. *European Psychiatry*, 63 (1), E19.
- WALK – *Make it easy. A guide to preparing Easy to Read information*. (N. d.) Prepared by the Accessible Information Working Group. Pieejams: <https://bit.ly/2IHQQc5> [Skatīts 19.05.2021.]
- Wilkinson, K. M., Light, J. (2014) Preliminary Study of Gaze Toward Humans in Photographs by Individuals with Autism, Down Syndrome, or Other Intellectual Disabilities: Implications for Design of Visual Scene Displays. *Augmentative and Alternative Communication*, 30 (2): 130–146.

TIEŠSAISTES AVOTI

- [Interneta resurss 1] *Pecs USA vietne*. Pieejams: <https://pecsusa.com/pecs/> [Skatīts 10.07.2021.]
- [Interneta resurss 2] *Easy Read Online vietne*. Pieejams: <https://www.easy-read-online.co.uk/about-easy-read/easy-read-documents/pictures/> [Skatīts 16.06.2021.]
- [Interneta resurss 3] *The Information Access Group vietne*. Pieejams: https://www.informationaccessgroup.com/news/choosing_images_for_accessible_communication.html [Skatīts 15.06.2021.]

Tekstu veidošana (tulkošana, adaptācija) vieglajā valodā⁵

DITE LIEPA

Teksta izvēle, atbilstība mērķgrupai un komunikatīvais mērķis

Jebkura komunikācija ir sazināšanās, informācijas pārraide un uztvere. Rakstot vieglajā valodā, jāapzinās sazināšanās mērķis, adresāts – mērķgrupa, kurai tiek rakstīts, kā arī informācijas saturs: cik tā ir būtiska un vai ieinteresēs informācijas saņēmējus – lasītājus. Arī autoram jāapzinās sava profesionalitāte – gan attiecīgās jomas un temata pārzināšana, gan lingvistiskā kompetence. Tātad vienlaikus uzmanība pievēršama gan saturam, gan formai, nesniedzot lieku, sarežģītu vai citādi grūti uztveramu informāciju. Bieži iedzīvotāji, īpaši vecāka gadagājuma, sūdzas par sarežģītā valodā rakstītām valsts institūciju vēstulēm. Šo iemeslu dēļ 2017. gadā Valsts kanceleja izdeva “Vēstuļu rakstīšanas vadlīnijas”, kuru ievaddaļā norādīts: “Nav pieļaujama situācija, ka klients un valsts pārvaldes iestādes darbinieks runā “dažādās valodās”. Saziņu apgrūtina pārmērīgi oficiāls tonis, gari teikumi, speciālie termini un vārdi ar neskaidru nozīmi. [...] Valsts pārvaldes darbiniekiem, sniedzot pakalpojumu, ir jārūpējas par skaidrāku, ciešāku un pilnvērtīgāku komunikāciju ar klientu. Centieni tuvināt valsts pārvaldi iedzīvotājam, sniedzot atbildi vienkāršā un saprotamā veidā, izmantojot lietišķus un skaidrus valodas līdzekļus, palīdzēs nojaukt iedomāto “mūri”, veicinās sadarbību un nodrošinās klientorientētu valsts pārvaldes darbību.” (Valsts kanceleja 2017: 4)

Ierēdniecībai tiek pārņemts par gariem, sarežģītiem un nekonkrētiem tekstiem, plašiem dokumentu citējumiem, izskan iebildumi pret “sausu” un neieinteresētu rakstības stilu (Valsts

⁵ Valodnieku vidū nav vienprātības, vai jēdziens ‘tulkošana’ latviešu valodā varētu būtu attiecināms uz tekstu adaptāciju (pielāgošanu) vieglajā valodā, jo nostiprinājies valodā ar citu nozīmi. Tulkot – 1. ‘atveidot, izteikt (piem., tekstu, vārdu) citā valodā’, 2. ‘Skaidrot, izprast (kā jēgu, nozīmi u. tml.)’ (Tēzaurus) Pieejams: <https://tezaurs.lv/mlvv/#/sv/tulkot>. Savukārt jēdziens ‘adaptācija’ (pielāgošana) tiek uzskatīts par vienu no tulkošanas paņēmieniem, tāpēc tekstu veidošanai vieglajā valodā būtu atzīstams par šauru.

kanceleja 2017: 4). To veicinājusi arī ierēdniecības komunikācijas tradīcija: gari un plaši salikti teikumi ar palīgteikumu kaskādēm, divdabja teicieniem, plašiem citējumiem un dubultcitējumiem, nesaprotamām vai pat pārprotamām abreviatūrām u. tml.

Tieši tāpēc vieglajā valodā – vairāk nekā jebkurā citā informācijas pārraidē – ir jāpārdomā gan vēstījuma leksikas, gan sintakses līmenis, tekstu rūpīgi veidojot un vairākkārt rediģējot. Teksts zaudēs savu mērķtiecīgumu un nesasnies vieglās valodas lietotāju, ja būs uzrakstīts pārprotamā, sarežģītā vai citādi nepiemērotā veidā. Tāpēc teksta autoram komunikācijas efektīvāka rezultāta dēļ no visiem valodas resursiem jāizvēlas vispiemērotākie. Informācijas atlase “nozīmē nolemt, kura informācija kļūs par komunikācijas priekšmetu. [...] Lai panāktu vēlamo efektu, jācenšas atrast tieši to, kas ir vajadzīgs (vai arī būtu vajadzīgs) konkrētajam saņēmējam konkrētajā situācijā. Informācijas atlases precizitāti sekmē skaidra komunikācijas nolūka definēšana (kāpēc šī saziņa vajadzīga un ko es ar to gribu panākt), informācijas saņēmēja novērtējums (viņa vērtības, informētības līmenis, pieredze, zināšanas u. c.) un situācijas novērtējums (saziņai paredzētais laiks, informācijas nosūtīšanas veids, sekundārie informācijas saņēmēji un viņu attieksme, citi situatīvie faktori).” (Ezera 2007: 17)

Arī Valsts kancelejas izdotajās “Vēstuļu rakstīšanas vadlīnijās” norādīts: “Efektīvas lietišķās saziņas iezīmes ir orientācija uz mērķi un savstarpēju saprašanos. Ne tikai lietišķajā sarakstē, bet arī mutvārdu komunikācijā saziņas dalībnieki cenšas īstenot savus mērķus, vajadzības un intereses, savstarpēji ietekmējot viens otru. Bieži [...] rezultāts ir atkarīgs no saziņas partneru spējas orientēties situācijā. Tādējādi svarīga ir gan mērķa apzināšanās un mērķtiecīga komunikācija, gan klienta vēlmju un vajadzību izpratne.” (Valsts kanceleja 2017: 5)

Tieši tāpēc saziņā ir jāizprot **komunikatīvais mērķtiecīgums** – apzināta valodas līdzekļu izvēle saziņas atvieglošanai konkrētā ekstralingvistiskā situācijā atbilstoši sazināšanās uzdevumiem, autora komunikatīvajam nolūkam, valodas kolektīva sociālajām atšķirībām u. c. (VPSV 2007: 188).

Kā norāda *Dr. paed.* LU profesore S. Tūbele un *Dr. paed.* I. Sproģe, atbilde, kādiem vajadzētu būt vieglās valodas noteikumiem, rodama tikai starpdisciplināras sadarbības rezultātā – tradicionāli šīs nozares ir izglītības zinātne (jo īpaši speciālā pedagoģija), (psiholingu)lingvistika, neirolingvistika socioloģija un medicīnas socioloģija (Tūbele, Sproģe 2021, iesniegts publicēšanai).

Šajā nodaļā ir īsi apkopoti būtiskākie norādījumi, kas būtu jāievēro, rakstot vieglajā valodā. Lai gan teksti vieglajā valodā tiek rakstīti un adaptēti gan lietišķajā, gan daiļliteratūras stilā, turpmāk rakstītais vairāk ir attiecināms uz lietišķo saziņu, pieņemot, ka šī informācija adresātu sasniedz primāri, biežāk un ir nepieciešama ikdienas saziņā. Uz šo stilu attiecināmi dažādi juridiskie dokumenti, vēstules, noteikumi, tekstu anotācijas, pamācības, instrukcijas, paziņojumi, rēķini, iesniegumi, protokoli u. tml. administratīvi saimnieciskās dzīves dokumenti. Tie ir valdības un dažādu sabiedrisko institūciju, kā arī tiesu dokumenti. Lietišķajā stilā rakstītus dokumentus lieto valsts, pašvaldību, sabiedriskie uzņēmumi, privātuzņēmumi un privātpersonas. Šādas informācijas izpratne uz līdztiesības pamatiem palīdz cilvēkam iekļauties sabiedrībā un padara to par līdzvērtīgu sabiedrības locekli, neļaujot justies informatīvi izolētam vai citādi ierobežotam.

Vieglajā (arī vienkāršajā) valodā rakstītā informācija var būt izmantota ne tikai juridiskajos, administratīvajos u. c. valsts, pašvaldību un institūciju veidotajos dokumentos, bet arī ēdienkartēs, tūrisma bukletos un informācijā, sabiedriskajā transportā u. c.

“Teksti vienkāršajā valodā lielai sabiedrības daļai ļauj piekļūt informācijai vai literatūrai un veido atbilstību starptautiskajām pieejamības un iekļaušanas prasībām. Vienkāršā valoda nav tekstu rakstīšana izglītības ziņā nelabvēlīgā situācijā esošām grupām, bet gan sarežģītu tekstu pielāgošana plašu iedzīvotāju slāņu lasīšanas prasmēm.” (Tūbele, Sproģe 2021, iesniegts publicēšanai)

Lietišķā stila izmantošana vieglajā valodā

Sniedzot informāciju vieglajā valodā, visbiežāk tiek izmantoti lietišķā rakstu valodas stila nosacījumi. Kā vēstī VPSV, lietišķais stils ir “funkcionālais valodas paveids jeb stils, ko lieto oficiālos dokumentos. Lietišķo rakstu stilā lieto emocionāli neitrālus izteiksmes līdzekļus, to raksturo standartizēta, maksimāli unificēta izteiksme, stingras un lēni mainīgas normas, izteiksmes līdzekļu ekonomija, speciālās terminoloģijas un standartizētu konstrukciju lietojums, liels lietvārdu īpatsvars. Latviešu valodas lietišķo rakstu stilam raksturīga citvalodu ietekme (intereta resurss 1).

Jānis Rozenbergs, raksturojot lietišķo stilu, min emocionāli neitrālus izteiksmes līdzekļus, vēstījuma dokumentalitāti, izteiksmes līdzekļu ekonomiju (saziņā izvēlas pašus nepieciešamākos vārdus, frāzes, teikuma konstrukcijas) un arī izplatītu liekvārdību, kas rodas, vairākkārt skaidrojot pateikto, kā arī izmantojot ierastas frāzes (izteiksmes līdzekļu standartizācija) (Rozenbergs 1995: 85–87).

Kopš profesora J. Rozenberga ieteikumiem ir pagājis vairāk nekā 20 gadu, un šis laiks ir nācis ar saviem modes vārdiem, frāzēm un konstrukcijām, kas ir arī neliterāras (*uz doto brīdi sekojošā kārtībā veicami sekojoši darbi, piestādīt rēķinu, grozīt likumdošanu, ikkatrs viens, cita starpā, pasākuma ietvaros, ņemt dalību, remontdarbu ietvaros, atbilstoši kapacitātei, nav izslēgts, ka u. c.*) un būtu jāaizstāj ar stilistiski veiksmīgāku un skaidrāku izteiksmi latviešu valodā, kā arī vieglāk saprotamiem un vienkāršākiem vārdu savienojumiem. Speciālās terminoloģijas un lietvārdu lielais īpatsvars tekstu padara smagnēju, mazāk aktīvu, tādējādi adresātu mazāk iekļaujot vēstījuma vidē. Adresātu vieglajā valodā vairāk uzrunās darbības vārdi, kas man ir jādara, ko drikstu, nedrikstu u. tml.

Profesore K. Māse atzīst: “Vieglā valoda ir [...] valodas varietāte ar sistemātiski reducētu teikuma uzbūves un vārdu krājuma spektru.” (Maaß 2015: 11)

Turpmākie ieteikumi apkopoti četrās sadaļās:

- vārd darināšanas līmenis
- leksikas līmenis
- gramatikas līmenis (morfoloģija un sintakse)
- tekstveide

Valodas lietojumā nav atsevišķi aprakstīts fonētikas līmenis, mazāk pievēršot uzmanību tieši pareizrūnas un skaidrrūnas aspektam. Pamatojoties uz speciālās pedagogijas speciālistu ieteikumiem, vieglajā valodā neizmanto garus, grūti izrunājumus vārdus un vārdu savienojumus, ko lieto skaidrrūnas trenēšanai un labākas artikulācijas izkopšanai (*šaursliežu dzelzceļš, šis žagaru saišķis* u. tml.). Tāpat izvairās no daudzsilbju vārdiem. Fonētikas līmeņa apraksts paredzēts turpmākajos pētījumos vai šī pētījuma papildinājumā. Terminu skaidrojumiem nodaļā nav izmantotas terminu definīcijas. Ar tām, piemēram, *verbāls substantīvs, termins, svešvārds, internacionālisms, salīdzinājums, analogija*, var iepazīties Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā (interneta resurss 1).

Vārddarināšana

Darbības vārdos jābūt pārdomātam piedēkļu lietojumam. Darbības vārdus atvasina ar vienu piedēkli (izņemot nolieguma piedēkli *ne-*). Vārddarināšanā reti izmanto vārdus ar vairākiem piedēkļiem.

Darbības vārdi ar liekiem piedēkļiem	Darbības vārdi bez liekiem piedēkļiem
piepacelt	pacelt vai piecelt
pārapbedīt	pārbedīt, apglabāt citā vietā
pārizdot	izdot no jauna, izdot atkārtoti
pārapdrošināt	apdrošināt no jauna, apdrošināt atkārtoti
pārievēlēt amatā	ievēlēt atkal, atkārtoti

Izņēmumi: *izpatikt, atpalikt, iepazīt, izpārdot, piepalīdzēt, atpazīt*.

Līdzīgi ir ar piedēkļiem *pie-*, *aiz-*, *uz-* – vieglajā valodā jāpārdomā katra piedēkļa nepieciešamība.

Lieks piedēklis	Veiksmīgāk
pielietot (<i>arī</i> pielietojums)	lietot (lietojums)
aizsākt, uzsākt	sākt

Arī piedēklis *no-* ir lieks, ja darbības vārda nozīme jau izsaka pabeigtību. [...] Gramatiskā pabeigtības nozīme šādā veidā latviešu valodā netiek izteikta, piedēklis *no-* ir lieks, jo verbos pabeigtības nozīme jau ir izteikta to semantikā arī bez piedēkļa (Paegle 2014: 75).

nopārdot	pārdot
nodemontēt	demontēt
noinformēt	informēt

Pie šādiem darbības vārdiem minami arī *noadresēt, noatestēt, nobankrotēt, nodefinēt, nodramatizēt, nofiksēt, nofokusēties, nokļūdieties, nokoncentrēties, nokonstatēt, nolikvidēt, noprivatizēt, nopublicēt, noraksturot, noreklamēt, norestaurēt, nosecināt, nosponsorēt, novienādot, novienoties, noziņot*.

Literārās valodas normām neatbilst arī defissavienojumi: 90.^{tajos}, 90-tie, 4-gadīgs bērns u. tml. Tā vietā rakstām: 20. gs. 90. gados, četrgadīgs bērns.

Vieglajā valodā jāpievērš uzmanība izteiksmes stilam: nekādā gadījumā nav vēlami tieši pārcēlumi no krievu valodas. To vietā jāizvēlas precīzi un literārajai normai atbilstoši darbības vārdi.

Tiešs pārcēlums no krievu valodas	Literāri atbilstošs vārds
atremontēt	remontēt
apbižot	darīt pāri, apvainot
pazvanīt	piezvanīt
atregulēt	noregulēt
aizdzīt mašīnu	nozagt mašīnu

Valodā vērojama tendence nemotivēti lietot kādu priedēkli bez vajadzības. “Valodnieki jau daudzkārt ir izteikušies, ka priedēklis *ie-* tiek lietots citu priedēkļu vietā, tikai tāpat vien, bez vajadzības.” (Paegle 2014: 74). Šajā sakarā minami tādi vārdi kā

iefilmēt	nofilmēt
ievēlēties	vēlēties
ievērtēt	novērtēt

Precīzu vārdu lietojums – skaidri izsakāmas domas pamatā

Verbālsubstantīvu jeb darbību (procesu) raksturojošu vārdu vietā iesakāmas vienkāršas darbības vārdu formas. Šādi verbālsubstantīvi pārveidojami pēc formulas darbības vārds + lietvārds.

Piemērs ar verbālsubstantīvu	Darbības vārds + lietvārds
Norēķināšanās par pirkumu, dāvanu iesaiņošana un noformēšana	Šeit var norēķināties (samaksāt) par pirkumu Mēs piedāvājam dāvanu iesaiņot un noformēt
Dokumentu noformēšana	Te var noformēt dokumentus
Maksājumu veikšana	Te var samaksāt
Covid-19 ātro testu veikšana	Šajā vietā var veikt Covid-19 ātro testu
Sabiedrībā jūtama neuzticēšanās	Cilvēki neuzticas
Sabiedriskās apspriešanas rīkošana	Aptaujāt iedzīvotājus, iedzīvotāju aptauja

Vieglajā valodā ieteicams izvairīties no lietvārdiem, kas apzīmē abstraktus nojēgumus, tos aizstājot ar konkrētiem vārdiem, parasti – darbības vārdiem vai īpašības vārdiem, kuru pamatā ir tas pats vārds (sakne).

Svarīga ir personas atpazīstamība	Svarīgi ir cilvēku pazīt
gaišums	gaišs
gudrība	gudrs
vienatne	viens
tieksme	tiekties
nojausma	nojaust
pielūgsme	pielūgt, dievināt

Abreviatūras un saīsinājumi

Abreviatūras traucē teksta uztveri. Tāpēc vieglajā valodā no abreviatūrām un saīsinājumiem būtu jāizvairās. Iesakāms rakstīt pilnus jēdzienus:

RTU – Rīgas Tehniskā universitāte

LU – Latvijas Universitāte

ASV – Amerikas Savienotās Valstis

Saīsinājumu %, €, \$, #, EUR, h, mēn., kg, m, km u. tml. vietā jāraksta pilni vārdi (eiro, stundas u. c.).

Piemēram, teikumā *VID jāatmaksā parāds* nav skaidrs, kurš kuram ir parādā un kurš ir maksātājs: Valsts ieņēmumu dienests vai kāds cits. Tajā pašā laikā, kā savā maģistra darbā norāda Latvijas Radio ziņu redaktore un žurnāliste Agnese Vasermane, mērķauditorijai (maģistres aptaujātajiem aprūpes centru klientiem, cilvēkiem ar viegliem garīga rakstura traucējumiem) daži būtiski saīsinājumi ir saprotamāki par pilnajiem nosaukumiem. Tā jau pieminētā abreviatūra ‘VID’ maģistres veiktajā pētījumā cilvēkiem bija zināma un saprotama – atšķirībā no pilnā nosaukuma *Valsts ieņēmumu dienests* (Vasermane 2019). Tas pats attiecas arī uz citām plaši lietotām un zināmām abreviatūrām, piemēram, NATO, UNESCO vai ASV. Ja abreviatūra ir jālieto, to var šifrēt – saīsinot un atsakoties no dažiem liekiem vārdiem (ASV – Amerika). Dažkārt saīsinājums ir jāizmanto, jo tas ir iekļauts faktiskās vai juridiskās adreses nosaukumā, uzņēmuma nosaukumā.

Gari vārdi un salikteņi

Vieglajā valodā iesaka izvairīties no gariem vairākzilbju vārdiem, aizstājot tos ar īsākiem vārdiem. Atsakoties no gariem vārdiem, tiek atvieglota teksta lasīšana un izpratne, – garus vārdus ir grūtāk saprast, un to lasīšana prasa ilgāku laiku. Arī sinonīmu izvēlē jāizvēlas īsākais vārds. Ja tas nav iespējams, garāki vārdi jāaizstāj ar paskaidrojošiem vārdu savienojumiem, kam ir tāda pati nozīme.

Tas pats attiecas arī uz salikteņiem, kurus iesaka aizstāt ar vārdu savienojumiem, kas cilvēkam ir vieglāk uztverami. Taču vairāki salikteņi ir ļoti nostiprinājušies ikdienas saziņā, piemēram, *lietussargs, biezpiens, smalkmaizīte, ūdensroze, saulespuķe, debespušes, biežpienmaize, zeķubikses, debesmanna, rītarosme, bērnodārzs, vidusskola* u. c.

Iespējams, rakstos būtu vērtīga vācu valodas pieredze, kur salikteņu sastāvdaļas atdala ar īpašu atdalītājzīmi – mediopunktu. Mediopunkts ir sena diakritiskā zīme, ko lietoja garāku vārdu atdalīšanai vācu valodā (interneta resurss 2, Mikhail 2020). Tādā gadījumā ierastos salikteņus latviešu valodā varētu rakstīt šādi: *lietus·sargs, biez·piens, smalk·maizīte, ūdens·roze, saules·puķe, debes·pušes, biež·pien·maize, zeķu·bikses, debes·manna, rīta·rosme, bērnu·dārzs, vidus·skola*. Taču, lai secinātu, vai šāda neierasta netraucēs teksta uztveri un lieki nesaraibinās tekstu, būtu nepieciešami plašāki pētījumi un speciālistu diskusijas. Pagaidām šāda prakse latviešu vieglajā valodā nav tikusi izmantota.

Morfoloģija (gramatikas līmenis)

Nominālas izteiksmes vietā būtu jālieto darbības vārdi, kā arī darāmā kārtā, kurā ir skaidri minēts darbības veicējs.

Aprakstoši, mazāk precīzi	Konkrēti, precīzāk
veikt ūdensvada, skaitītāja pārbaudi	pārbaudīt ūdensvadu, skaitītāju
sniegt ziņojumu (par rādījumiem)	ziņot par rādījumiem, rādījumus
izdarīt maksājumu	(sa)maksāt
darīt, veikt darbu	strādāt
notiks ūdensvada spiediena pārbaude	pārbaudīs ūdens(vada) spiedienu; pārbaudīs ūdensvadu
sniegt konsultāciju	konsultēt
nodrošināt konsultatīvu pakalpojumu sniegšanu	konsultēt
nodrošināt rehabilitācijas pakalpojumus personu veselības uzlabošanā pēc Covid-19 pārslimošanas	uzlabot veselību pēc pārslimošanas; atkopties pēc pārslimošanas
dot savu piekrišanu	piekrist
dot ziņu	ziņot
sniegt paskaidrojumu	paskaidrot
nonākt pie secinājuma	secināt
darīt zināmu	informēt, ziņot

Precīzs darbības vārdu lietojums vajadzības izteiksmē

nepieciešams veikt darbu	jāveic darbs
esmu spiests jums paziņot	man jāpaziņo
vadībai nākas pieņemt svarīgus lēmumus	vadībai jāpieņem svarīgi lēmumi

Vietniekvārdi

Izmantojot vietniekvārdus, jābūt pārliecinātam, ka lietvārda vai īpašības vārda aizstājējs patiešām nerada pārpratumus. Katrs vietniekvārds no lasītāja prasa lielāku uzmanību nekā lietvārds. Biežāk pieļautās kļūdas:

- *mēs ar tevi (jums)*, runājot par divām personām,
- *viņš(-a)* nedrīkst attiecināt uz priekšmetiem,
- *savs(-a)* lietojums, ja teikumā ir divi darītāji, piemēram,

Es redzēju Pēteri aizejam ar savu jauno somu (kam piederēja jaunā soma: man vai Pēterim?),

- *direktors ir pie sevis*,
- attieksmes vietniekvārdiem *kas* un *kurš* paligteikumos jāattiecas nepārprotami uz teikuma daļu vai vārdu, ko tie paskaidro,
- vietniekvārds *kāds(a)* – attiecas uz īpašību.

Rakstot un lasot tekstu vieglajā valodā, nevajadzētu pārslogot tekstu ar trešo personu vārdiem *viņš, viņa, viņi, viņas* vai *citi*. Lietojot šos vietniekvārdus, jābūt pilnīgai skaidrībai, uz ko tie attiecas. Dažreiz labāk ir atkārtot vienu un to pašu lietvārdu, nevis lietot vietniekvārdu.

Mazāk veiksmīgi	Veiksmīgāk
Skolēni sākumskolā vēl neprot plānot savu laiku, un viņu laika izjūta nav precīza.	Skolēni sākumskolā vēl neprot plānot savu laiku. Sākumskolas skolēni precīzi neizjūt laiku. Sākumskolas skolēnu laika izjūta nav precīza.
Ministrs nolēma atteikties no publiska viedokļa paušanas televīzijā, tāpēc viņš uz raidījumu neieradās.	Ministrs nolēma publiski televīzijā neizteikties. Ministers uz raidījumu neieradās.
Mēs ar jums labi saprotamies	Es ar jums labi saprotos
Mums ar tevi ir interesanti būt kopā	Man ar tevi ir interesanti būt kopā
Atļaujiet apskatīt savas gleznas	Atļaujiet apskatīt jūsu gleznas

“Trešās personas vietniekvārda *viņš* vecākā nozīme ir norādāmā: par to liecina tādi vārdu savienojumi kā *viņā pusē, viņā malā, viņos laikos, viņā saulē*.” (Kalme, Smiltiece 2001: 176) Norādāmajā nozīmē lietots trešās personas vietniekvārds vieglajā valodā nebūtu ieteicams.

Tajā pašā laikā tas nenozīmē, ka vietniekvārdi vispār nebūtu lietojami. Īpaši tas attiecas uz personu vietniekvārdiem: *es, tu, mēs, jūs*, kas precīzi nosauc darbības veicēju. Gan vsk. otrās personas vietniekvārdu *tu*, gan dsk. otrās personas vietniekvārdu *jūs* attiecina uz uzrunātām personām, savukārt “*mēs* norāda uz kolektīvu, kas ietver runātāju” (Rozenbergs 1983: 63).

Skaitļa vārdi

Vieglajā valodā jāizvairās no sarežģītu un saliktu skaitļu, arī decimāldaļskaitļu nosaukumu lietojuma. Grūti ir uztvert arī procentu un procentpunktu norādes. Šādus skaitļus noapaļo; tos var aizstāt arī ar vārdiem: *daudz, maz, vairāk, mazāk, puse* u. c. Vieglajā valodā izmanto arābu skaitļus.

Lielus skaitļus, decimāldaļskaitļus (piemēram, 13 546) vai procentus (64,2%) ir grūti saprast. Tāpēc, rakstot viegli saprotamā valodā, labāk šos skaitļus aizstāt ar vārdiem *maz, daudz, puse* un tamlīdzīgi vai noapaļot.

Standartvaloda	Vieglā valoda
2020. gadā Latvijā bija 1,902 miljoni iedzīvotāji, no kuriem 1 192 333 latvieši	2020. gadā Latvijā bija nepilni 2 miljoni iedzīvotāju. 1,2 miljoni (vai nedaudz vairāk par 1 miljonu) no tiem bija latvieši.
0,25	ceturta daļa
1,5	pusotra
Vēsturiskais Melngalvju nams pirmo reizi rakstu avotos minēts 1334. gadā, 1999. gadā tas tika pilnībā atjaunots vēsturiskajā vietā.	Melngalvju namu uzcēla ļoti sen. Melngalvju namu uzcēla 14. gs. Pirms apmēram 20 gadiem celtnieki pilnībā atjaunoja namu.

Ja tomēr nepieciešams lietot lielos skaitļus, tos pierakstā daļa pa trīs no labās puses: 1 192 333. Telefonus atbilstoši ciparu kombinācijām daļa pa trim vai diviem cipariem: 22 34 86 55 vai 223 486 55.

Trūkst vienotas attieksmes par kārtas skaitļa vārdu pierakstu: lai gan ir ieteikums kārtas skaitļa vārdus rakstīt vārdiem: *pirmais un otrais, pirmā daļa*, nevis *1. un 2., 1. daļa* (Informācija visiem 2017: 23), pieraksts *1. daļa, 2. daļa, 3. daļa* ar ciparu un vārdu tekstu vairāk strukturē un padara skaidrāku (Vasermane 2019). Iespējams, šis jautājums būtu jāizpēta vairāk, lai secinātu, kādu pieraksta veidu attiecīgā mērķgrupa uztver (un uztvertu) labāk.

Jāizvairās no tiešām laika norādēm (stundām un minūtēm), to vietā labāk rakstīt: dienas sākumā, no rīta, mēneša vidū, gada beigās, taču dažkārt precīza laika norādes ir ļoti svarīgas: pie zobārsta jābūt 14.15; lidmašīna ielidos 8.00 no rīta.

Datuma pierakstā izmanto nevis augoša pieraksta veidu no mazākā (dienas) uz lielāko (gadu) – 18.11.2021., bet dilstošo – t. i., no lielākā (gada) uz mazāko (dienu) – 2021. gada 18. novembrī.

Prievārdu lietojuma kļūdas

Biežāk pieļautās kļūdas prievārdu lietojumā ir:

- 1) divi prievārdi blakus,
- 2) viens un tas pats prievārds teikumā lietots dažādās nozīmēs,
- 3) prievārds lietots neatbilstošā locījumā,

- 4) prievārds teikumā izlaists gadījumos, kad tas ir jālieto,
- 5) nepareizi lietots prievārds (daļa piemēru: Skujiņa 1999: 84–85).

Kļūdaini prievārdu lietojums	Veiksmīgāk
Vajadzētu pietikt ar no bibliotēkas paņemtajām grāmatām	Vajadzētu pietikt ar šīm grāmatām. Grāmatas ir paņemtas no bibliotēkas. (Tās ir bibliotēkas grāmatas)
Vai esi apmierināts ar līdz šim paveikto?	Vai esi apmierināts ar to, kas paveikts līdz šim?
Daudzi iedzīvotāji atsaucās aicinājumam un ieradās krastmalā	Daudzi iedzīvotāji atsaucās uz aicinājumu un ieradās krastmalā
Pastāsti par saviem iespaidiem par koncertu!	Pastāsti par saviem koncerta iespaidiem (savus koncerta iespaidus)!
atbildēt vēstulei	atbildēt uz vēstuli
kontrolē par maksājumiem	kontrolē pār maksājumiem <i>jeb</i> maksājumu kontrolē
jāierodas ar pasi vai bez	jāierodas ar pasi vai bez tās
dziedāt pa jūru	dziedāt par jūru
raksts zem nosaukuma	raksts ar nosaukumu

Padomi leksikas lietojumā

“Lai izvēlētos trāpīgus izteiksmes līdzekļus, ir nepieciešams apjomīgs vārdu krājums, no kā var izvēlēties. Labu rakstītāju raksturo ieradums un nepieciešamība meklēt atbilstīgus vārdus savā pieredzē, citos tekstos un dažādās vārdnīcās, pacietība, neatlaidība un precizitāte.” (Rozenvalde 2017: 25) Adaptējot tekstu vieglajā valodā un rakstot tajā, teksta autoram ir jābūt bagātam vārdu krājumam un atbilstoši izpratnei par dažādām leksikas kategorijām.

Īpaša uzmanība pievēršama leksikostilistisko trūkumu novēršanai: nemotivētu vārdu izlaidumam, liekvārdībai, vārdu neiederīgam lietojumam (Rozenbergs 1995). No minētajiem trūkumiem vieglajā valodā īpaša uzmanība pievēršama liekvārdībai. Ierastās frāzes, kas standartvalodā dzirdamas itin bieži, vieglajā valodā teksta uzvērtējam kļūst par lieku apgrūtinājumu.

Mazāk veiksmīgi	Veiksmīgāk
Programmas ietvaros	Programmā
Laika posmā no 2021. gada līdz 2023. gadam	No 2021. līdz 2023. gadam Pēdējo divu gadu laikā
Attiecībā uz darba izpildi jāievēro	Darbā jāievēro

Kopta valodas izteiksme un stils ir attiecināms uz jebkuru rakstītu vai runātu tekstu, taču vieglajā valodā tam ir īpaša nozīme. Katrs stila negludums, neatbilstošu vai nepareizu izteiksmes līdzekļu izvēle tekstu padara grūtāk uztveramu, pat pārprotamu, tāpēc vieglajā valodā īpaši jādomā par precīzu un skaidru valodu, nepieļaujot stila kļūdas.

Izvēlieties lietvārdu, kas raksturo konkrētu vienumu, nevis priekšmetu grupu

Pārlietu plaši	Precīzāk
tehnikas remonts	virtuves tehnikas (ierīču) remonts pulksteņu remonts šujmašīnu, pļaujmašīnu remonts automobiļu remonts
sabiedriskais transports	autobusi trolejbusi tramvaji maršruta taksometri
galda piederumi	naži, dakšas, karotes
sadzīves tehnika	virtuves kombains, sulu spiede, kafijas automāts
trauki	glāzes, šķīvji, bļodas

Lietojiet precīzus vārdus

Neprecīzi	Precīzāk
Neilgu laiku pirms ierašanās	Īsi pirms ierašanās
Mēs palīdzēsim tuvākajā laikā	Mēs palīdzēsim šajā nedēļā/šonedēļ
Pēdējais rudens mēnesis Valsts patriotisma mēnesis	novembris
Latvijas Republikas teritorijā	Latvijā
Dzīvesvietas adrese	dzīvesvieta/adrese
Darbavietas adrese	darbavieta
Raidījuma laiks strauji tuvojas izskaņai.	Raidījums drīz beigsies.

Nelietojiet jaundarinājumus

Jaundarinājums	Bez jaundarinājumiem
mobīlā viedierīce	mobīlais telefons
jaunuzņēmums, <i>start-up</i>	jauns uzņēmums
emuāri (blogi)	pieraksti internetā
dzīvildze	dzīves ilgums
līdzestība	palīdzība slimniekam
sadarbspējīgs sertifikāts	sertifikāts

Divdabju vietā – lietvārdi

Teikumā subjektu var izteikt dažādi – ar vārdu, vārdu savienojumu, divdabi, – šādos gadījumos jāizvēlas veiksmīgāks risinājums, aizstājot paplašināto teikuma locekli ar vienkāršu vispārlietojamas leksikas vārdu.

Neprecīzi	Precīzāk
šajā namā dzīvojošie	nama iedzīvotāji
izglītojamie	skolēni, audzēkņi, studenti
kurināmais	malka, gāze, granulas
dzeramais	ūdens, limonāde, sula, tēja

Aprakstošas izteiksmes vietā – precīzs raksturojums

Neprecīzi	Precīzāk
Māja atrodas ūdens tuvumā	Tā ir divstāvu koka māja Rīgā. Māja atrodas Juglas ezera krastā.
labs, normāls, slikts	uzticams, prasms, profesionāls, kvalitatīvs, nederīgs
lietas	konkrēti darbi, uzdevumi
Tā ir labi padarīta lieta	Tas ir labi padarīts darbs

Neizmantojiet teikumos prospektīvas vai retrospektīvas norādes, to vietā centieties izmantot precīzas laika norādes: pašlaik, tagad, agrāk u. tml.

Nevēlamās norādes
iepriekšminētais, turpmāk minētais
turpmāk tekstā aprakstītā situācija
kā jau tika minēts iepriekš
turpmāk uzskaitītie piemēri, gadījumi
turpmāk minētie piemēri
iepriekš aprakstītā situācija
šobrīd esošajā situācijā

Termini, svešvārdi

Adaptējot tekstu, jāsaikar ar terminiem un svešvārdiem. Pārmetumi par latviešu valodas piesārņošanu ar svešvārdiem šodien jau ir kļuvuši par ikdienas rutīnu. Redaktore Inta

Rozenvalde retoriski jautā: kā var apturēt svešvārdu plūdus? “Daļēji ar zināšanām – zinot vārdu nozīmi, mēs sapratīsim, ka minēto lietu vai parādību var izteikt arī ar latviskiem vārdiem vai vismaz atbilstoši mūsu gramatiskajām konstrukcijām un vārdu darināšanas likumbām un tradīcijām.” (Rozenvalde 2004: 7) Taču kopumā mūsdienu teksti nav iedomājami bez svešvārdiem – tie ir kļuvuši par mūsu leksikas neatņemamu sastāvdaļu.

Arī vieglajā valodā neiztiksim bez vispārzināmiem un plaši lietotiem svešvārdiem: *sports, ministrs, tūrists, hokejs, futbols, prezidents, universitāte, profesors, direktors, diploms, sertifikāts* u. tml. Taču bieži vien svešvārdu var aizstāt ar latviskas cilmes vārdiem.

Svešvārdi	Aizstājējvārds latviešu valodā
aktivitātes	pasākumi, darbība, darbošanās, nodarbe, notikumi
business	uzņēmējdarbība; uzņēmums
balanss	līdzsvars
akceptēt	pieņemt
reitings	rādītāji
optimizēt	uzlabot
minimizēt	(sa)mazināt
maksimizēt	palielināt
ekspektācijas	gaidīšana, gaidas, cerības

Tajā pašā laikā jāatceras, ka nav jāizvairās no plaši zināmiem svešvārdiem – tie tiek bieži lietoti, tātad ir pazīstami, ierasti, arī vieglāk izrunājami, sevišķi ārzemniekiem (piemēram, menedžeris, asistents, šokēt, sertifikāts, diploms). To savā pētījumā apliecina arī A. Vasermane (Vasermane 2019).

Aizguvumu ienākšana jāuztver loģiski – to veicina mūsdienu dzīves temps un to noteicošie un raksturojošie apstākļi. Taču noteikti varam izvērtēt, kurš svešvārds ir aizstājams ar latviešu valodas vārdu, no kura var atteikties tikai tāpēc vien, ka tas kļuvis par modes vārdu.

Arī Latvijas Radio žurnālisti katru dienu saskaras ar svešvārdiem, kuriem trūkst latvisku aizstājējvārdu. Tabulā iekļauti vārdi, kurus Latvijas Radio žurnālisti, lasot ziņas vieglajā valodā, norādījuši kā pārāk sarežģītus. Kā redzams, dažiem no šiem vārdiem vieglāk uztveramus un latviskus aizstājējvārdus līdz šim nav izdevies atrast.

Svešvārds	Iespējamais aizstājējvārds
Covid-19 Indijas celms	Covid-19 Indijas paveids
rīcības algoritms	paraugs, standarts, noteikumi, vispārpieņemtā kārtība, šablons, instrukcija
infrastruktūra	saimniecības kopīgā sistēma
epidēmija	plaša saslimšana

epidemioloģiskā situācija	slimības apkarošana, izplatība, saslimušo skaits
VUGD operatīvā kapacitāte	glābēju spēja ātri reaģēt, palīdzēt
konstruktīva saruna	veiksmīga, vērtīga saruna, darījuma saruna
mobilizācija	iesaukšana aktīvajā dienestā (parasti kara laikā); vispārīgā iesaukšana
Sociālās aprūpes centrs	aprūpes nams
kumulatīvais rādītājs	apvienotais rādītājs; saslimstība uz 100 000 iedzīvotājiem pēdējo 2 nedēļu laikā
personas dzimumā balstīta vardarbība	dzimumnoziegums*
homofobiski noziegumi	noziegumi pret seksuālo minoritāšu* pārstāvjiem
rekrutēšana	piesaiste
prezidents uzstāsies divos diskusiju paneļos	prezidents piedalīsies divās sarunās
urāna bagātināšanas centieni	mēģinājumi
ekspluatācija	lietošana
vakcinācijas blaknes	sarežģījumi pēc potes/vakcīnas
represijas	varmācīga rīcība
alternatīvs viedoklis	citāds uzskats
tiesībsargājošās iestādes	policija un citas iestādes, kas aizsargā iedzīvotāju tiesības
sadarbspējīgs vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts	derīgs Covid sertifikāts
milzu summas no federālajiem līdzekļiem	lielas valsts naudas summas; ļoti daudz valsts naudas
kvalificējams kā noziegums	uzskatāms par noziegumu
korekcijas	izmaiņas, labojumi
mazināt satiksmes intensitāti	palēnināt satiksmi/transporta plūsmu
bankomāts	naudas automāts
konteksts	izpratne (par iepriekš zināmu informāciju)
kvalifikācijas sacensības	atlases sacensības
nekorekta adrese	nepareiza adrese
sociālie mediji	interneta vietnes
prezidenta reitings	prezidenta popularitāte
notekūdeņu monitorings	notekūdeņu vērošana/kontrole
bezprecedenta gadījums	nebijis gadījums
LGBT+ kopiena	seksuālās minoritātes*
preventīvi pasākumi	Pasākumi, lai izvairītos no...

Praids	seksuālo minoritāšu* gājiens
licence	atļauja

* Diskutējami tulkojumi vieglajā valodā.

Vārdu krājums

Deivids Kristals (Kristals 2019: 43), runājot par “gramatikas atklāšanu”, norāda, ka jau bēr-nībā cilvēka vārdu krājums veidojas no tā, kas viņam ir apkārt – šeit un tagad. Tie ir vārdi, kas:

- raksturo cilvēkus – gan ģimenes locekļus, gan citus cilvēkus – piemēram, *māte, tēvs, māsa, vecmāmiņa*;
- raksturo dienas norises – piemēram, *labrīt, atā, tukšs, smags*;
- raksturo darbību, piemēram, *ēst, bučot, celt*, kā darbību aptur, *stop!, nē!*;
- apzīmē ēdienu, piemēram, *piens, sula, ābols, maize*;
- apzīmē ķermeņa daļas, piemēram, *deguns, roka, kāja*, kā arī ķermeņa funkcijas, *ēst, dzert, elpot, nokārtoties*;
- apzīmē apģērbus: *jaka, cepure, zeķe*;
- apzīmē dzīvniekus, arī tos, kas redzēti grāmatās vai televīzijā: *aita, putniņš, lauva*;
- apzīmē transportlīdzekļus: *auto, vilciens, traktors*;
- apzīmē rotaļlietas: *bumba, lācis, lelle*;
- apzīmē sadzīves priekšmetus: *krūze, karote, pulkstenis*;
- vārdi, kas norāda atrašanās vietu: *tur, kur, augšā, lejā*;
- norāda īpašības: *liels, karsts, mīļš*;
- apliecina dalību sarunā: *jā, tā*.

Vārdu krājuma tematiskie loki plašāk aprakstīti Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūta Speciālās izglītības laboratorijā tapušajos mācību līdzekļos (mācību grāmata un darba burtnīca)⁶ speciālās izglītības programmā Liepājas Līvupes pamatskolas attīstības centra audzēkņiem:

- 1) es – cilvēks (apģērbs, ģimene, ķermenis, uzturs),
- 2) es – skolā (skola, skolotāji, telpas, dienaskārtība),
- 3) es – mājās (istaba, mēbeles, adrese, mājoklis),
- 4) es – pilsētā (iela transports, drošība, pilsēta),
- 5) es – laukos (lauku sēta, dārzs, mājlopi, lauku darbi),
- 6) es – dabā (mežs un pļava; upes, ezeri, jūras; dzīvā daba, gadalaiki),
- 7) es – Latvijā (Latvijas novadi, gadskārtu ieražu svētki, latviešu folklorā, pasaule),
- 8) es – sabiedrībā (attiecības; profesijas un darbs; brīvais laiks, uzvedības kultūra).

⁶ Par Liepājas kolēģu pieredzi vairāk šīs rokasgrāmatas 2. nodaļā “Vieglā valoda Latvijā”, sadaļā “Vieglā valoda speciālajā pedagogijā”.

Šo sākotnējās leksikas minimumu var attiecināt arī uz vieglo valodu, sevišķi 1. līmenī. Tekstā jāizvēlas konkrēti vārdi. Veidojot tekstu vieglajā valodā, vārdu iekļaušanai secīgā stāstījumā būs nepieciešami vairāki teikumi.

Darījumu stilā jāizsakās lietišķi, koncentrēti, īsi. Par neiederīgiem darījumu stilā atzīti subjektīvā vai emocionālā vērtējuma elementi, par ko liecina tādi vārdi kā *ļoti, gandrīz, tikko, nemaz*.

Jāvairās no liekām frāzēm, tādām kā *'tā sacīt jāsaka', šī lieta, lieta ir tā (tāda), ka, kā teikt, un tā nu, un tā tālāk, un tā joprojām, kas attiecas uz, ja runājam par, attiecinot uz ..., jāsaka, jo* tās ir saturā liekas un liecina par rakstītāja stila nevarību. Valodai jābūt gramatiski pareizai un saturā viegli uztveramai.

Leksikas izvēlē jāatceras, ka vārdi ir daudznozīmīgi. Par to var pārliecināties vārdnīcās. Jāizvairās no vārdiem ar pretēju nozīmi: šādi vārdi rada pārpratumus ne tikai vieglajā valodā. Pie šādiem vārdiem minami, piemēram, vārdi drastisks (1. nozīme – 'radikāls, krass'; 2. 'jautrs, bezbēdīgs'), uzteikt (1. nozīme – 'atbrīvot no darba', 2. 'uzslavēt').

Pamatojoties uz tematu aprakstiem, kas nepieciešami oficiālajā saziņā, var atlasīt leksiku, kas būtu nepieciešama vieglajā valodā, sazinoties par ikdienas tematiem vai veidojot mācību grāmatas valodas lietošanai (Eiropas Valodu portfeļa pašnovērtējuma tabula, n. d.).

Sinonīmu lietojums

Vienā tekstā viena semantiska lauka vienu jēdzienu apzīmējošie dažādie sinonīmi apgrūrina teksta uztveri. Vieglajā valodā jābūt konsekventiem – vārds, kas ir izvēlēts, jāturpina lietot bez izteiksmes bagātināšanas un sinonīmu lietošanas. Notikums vai persona jādēvē vienā vārdā. Jo mazāk tekstā tiek lietoti dažādi vārdi, jo vieglāk un ātrāk var tos izlasīt. Tāpēc, rakstot vieglajā valodā, jāizvairās no sinonīmiem – vienu lietu ieteicams nosaukt ar vienu un to pašu vārdu.

Ja teksta sākumā ir lietots šāds vārds:	Turpmākajā tekstā izvairieties no sinonīmiem, piemēram:
kongress	ievērojamais notikums, saiets, gada pasākums, nozares speciālistu svētki, forums, darbības atskaites punkts
jubilārs	direktors, vadītājs, komandas gars, kolektīva dvēsele, visu autoritāte
Ministru prezidents	valdības vadītājs, premjers, valdības galva

Izmantojot sinonīmu vārdnīcu, vieglajā valodā jāizvēlas sinonīmu rindas pamatvārds. "Par pamatvārdu (dominanti) sinonīmu rindai ir izvēlēts vārds, kas iespējami vairāk apzīmē kādu priekšmetu, parādību, īpašību, darbību utt., tai pašā laikā ir stilistikā un emocionālā ziņā maksimāli neitrāls." (SV 1998: 5–6) Tas attiecas uz plašu – nehomogēnu mērķgrupu.

Sinonīmu rindā ir apkopoti vārdi, kas līdz ar attiecīgo pamatvārdu apzīmē:

- 1) identiskus jēdzienus (termins un neterminoloģisks variants, literārās valodas vārds un novecojis vārds vai apvidvārds, latviskas cilmes vārds un svešvārds u. c.);
- 2) vienu un to pašu objektīvās īstenības parādību (jēdzienu), bet cits no cita atšķiras ar kādu nozīmes niansi, stilistisko kvalitāti vai emocionālo nokrāsu.

Pamatvārds	Sinonīmi
iet	doties, staigāt, soļot, brist, steigties, naskot, likties, gāzties, nesties, mesties, mizot, laipot
māja	ēka, celtnē, mājoklis, mitekļis, būda, rezidence, nams
cilvēks	būtne, dvēsele, gars, ļaudis, ļautiņi, pasaule, sabiedrība
dzīvnieks	kustonis, lops, zvērs, mājlops
dzīvoklis	apartamenti, mājoklis, mitekļis
dzīvot	eksistēt, pastāvēt, veģētēt, iztikt, turēties
ceļš	lielceļš, šoseja, trakts, maģistrāle, satiksmes artērija, trase, blakusceļš, apbraucamais ceļš, apvedceļš
ēst	tiesāt, sukāt, vicot, locīt, ļeksēt, ķēpēt, gumzīt, ķellēt, rīt

Iespējams, ka mērķgrupa ir šaura vai nāk no konkrēta reģiona, – tādā gadījumā jāpielāgojas zināmajam un atzītam vārdam. Jāizvairās arī no sinonīmiem ar emocionāli ekspresīvu nokrāsu, t. sk. poētiskiem (daļa piemēru: Rozenbergs 1995).

Pamatvārds	Sinonīmi
slimnieks	cietējs, vājnieks, sirdzējs
spējas	dotības, gara dāvanas
gulēt	dusēt
mākoņi	padebeši
vecs	simtgadīgs, sentēvu, aizvēsturisks
vējdzirnavas	patmales
stārķis	svētēlis, gandr, svētais putns
liels	dižs
kaimiņš	sābris
brīvība	brīve, brīvestība
dzimtene	tēvzeme, tēvija
pleci	kamieši
atbrīvoties	atsvabināties
laime	laimība
skaistums	daile
dāsns	devīgs
tvirts	ciets
asns	dziets
plīvot	plandīties

spožums	zaiga
klajums	klaidis
jaunība	dzīves ziedonis

Kā norāda LU profesores Z. Anspoka un S. Tūbele (Anspoka, Tūbele 2015: 60), mūsdienu skolēniem pietrūkst saiknes ar dabu, tāpēc grūtāk izprast tādas īpašības vārdus kā

rupjš	negluds, skarbs, nepieklājīgs
raupjš	ass
liegs	viegls
skaudrs	patiess
staigns	mīksts
rāms	mierīgs
blīvs	cieši kopā
vieds	gudrs
rēns	mierīgs
rāms	mierīgs
kraupains	nelīdzens, grumbuļains

Līdzīgi neizpratni var raisīt arī mūsdienās retāk lietoti un mazāk dzirdēti darbības vārdi *kapināt* ('asināt izkapti'), *smilāt* (runājot par sīki smidzinošu lietu), *rasot*; tādas dabas parādības kā *blāzma*, *krēsla*, *dūmaka*, *sērsna*, *vilksnis*, *gāle* u. c.; daudzskaitlinieki *sodrēji*, *kriticalas*, *kruveši* u. tml. Jāizvairās arī no apvidvārdiem, piemēram, *lāma* ('peļķe'), *sērmūklis* vai *sērmūkslis* ('pīlādzis'), *dardedze* ('varavīksne'), *rats* ('divritenis', 'velosipēds'), *knausis* ('kukainis', 'ods') u. tml.

Eifēmismi un vieglā valoda

Vieglajā valodā jāizvairās no vienkāršrunas vārdiem, novecojušiem vārdiem, apvidvārdiem, barbarismiem un žargonismiem (slengismiem). Lai gan šādi vārdi piešķir emocionālo ekspressivitāti un izteikuma spilgtumu, tas var radīt nevajadzīgu koncentrēšanos uz kādu nozīmes niansi, kā arī sarežģīt jēdziena uztveri.

Mazāk veiksmīgi	Veiksmīgāk
Mūsu sabiedrība noveco	Mums ir daudz vecu cilvēku
apšaubāmas kvalitātes, nedrošs	bīstams, nederīgs, nelietojams
vecāka gadagājuma cilvēks seniors	vecs cilvēks pensionārs
korekta attieksme	pieklājīga izturēšanās

sociāli neaizsargātie sabiedrības slāņi, maznodrošinātie, dzīves pabēri, likteņa triecienu piemeklētie	trūcīgi cilvēki
cilvēks labākajos gados	nekonkrēti un subjektīvi; tiek attiecināts uz dažāda vecuma cilvēkiem

Lietojiet vārdu tiešās, nevis pārnestās nozīmes

Uztveri traucē vārdu savienojumi, kas lietoti pārnestā nozīmē, tāpēc vieglajā valodā iesaka izvēlēties vārdus ar tiešu, nevis pārnestu nozīmi. Īpaši mērķgrupai ar garīgās attīstības traucējumiem ir grūti saprast pārnesto nozīmi.

Tiešā nozīme	Pārnestā nozīme
tīra istaba	tīra dvēsele
tīras zeķes	tīra sirdsapziņa
gaišs šķidrums	gaiša nākotne
gaiša uguns	gaišs cilvēks
gaiša krāsa	gaišs prāts

Tēlainās izteiksmes līdzekļi

Lai gan vieglajā valodā iesaka izvairīties no vārdu savienojumiem ar pārnestu nozīmi, pilnībā tas nav iespējams, īpaši daiļliteratūras stilā. Īpaši svarīgas šajā ziņā ir mērķgrupas, kam attiecīgais vieglās valodas teksts tiek tulkots.

Mazāk veismīgi	Veismīgāk
Atstājuši savas mīļās skolas sienas	Pabeiguši skolu
Izlidojuši no vecāku ligzdas	Nedzīvo kopā ar vecākiem
Plaukstoša ekonomika	Veismīga ekonomika
Nobīdes laikā un telpā	Nav precīzi minēts laiks un vieta

Protams, vienmēr jāņem vērā mērķgrupa, kā arī līmenis, kādā vieglās valodas pakāpē raksta. Populārākās stila figūras ir salīdzinājumi un analogijas. Salīdzinājumi rada līdzību starp divām vienas kategorijas lietām (divi priekšmeti, divas mājas); analogijas – starp dažādām kategorijām lietām (rakstīt un lasīt; rīts un vakars; mājas un darbs). Grūtāk saprotami, bet kontekstā nepieciešami tēlainās izteiksmes līdzekļi ir jāpārfrāzē (jāpaskaidro).

Frazeoloģismi	Paskaidrojumi
Pateiktu vārdu neatsauksi	Pārdomā vārdus
Istabā var cirvi pakārt	Istabā ir slikts gaiss

Kā akelai vistai grauds	Negaidīti labs rezultāts, guvums
Iet savu ceļu	Būt patstāvīgam, neklausīt citus, savas domas nemainīt
Atmest ar roku	Būt vienaldzīgam, nepiedalīties
Soli pa solim	Pakāpeniski, nesteigties
Ledusskapī svilpo caurvējš	Ledusskapis ir tukšs
Kas pērk, tas maksā	Pircējs maksā
Nevar atrast kopīgu valodu	Nevar saprasties, grūti saprasties, viens otru nesaprot
Mājā pierakstītas mirušās dvēseles	Mājā reāli nedzīvo
Kult tukšus salmus	Runāt bez jēgas
Dzīvo kā niere pa taukiem	Dzīvot pārticīgi

Pārfrāzējot frazeoloģismus vai metaforas, tās var pilnībā aizstāt ar vienkāršāku skaidrojumu, taču var arī atstāt, tekstā izmantojot paskaidrojošās vārdu grupas, *t. i., proti, vārdu, piemēram*, vai attiecīgo frāzi paskaidrot pēc domuzīmes. Tas pats attiecas uz ierastām frāzēm, kas ikdienas lietojumā plašsaziņas līdzekļos kļuvušas par standarta izteiksmi.

Standartvaloda	Vieglā valoda
Nespēja vienoties kopīgu mērķu vārdā.	Katram savs darbs liekas svarīgāks. Viens otram nepiekrīt. Katrs paliek pie savas taisnības un pārliecības.
Nespēja atrast kompromisu noveda pie partijas šķelšanās pretējās nometnēs.	Strīdējās, nepiekāpās, partija sadalījās.
Nesamierināmas sarunā iesaistīto dalībnieku puses.	Spītīgi dalībnieki, nespēj vienoties.
Iedzīvošanās uz sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju kategoriju rēķina.	Izmanto trūcīgākos, nabadzīgākos iedzīvotājus.

Tekstveide vieglajā valodā

Tekstveide vieglajā valodā ir sarežģīta, jo, no vienas puses, teksts ir jāaisina, no otras puses, jāskaidro, tātad jāizmanto aprakstoši un skaidrojoši vārdi. Saīsinot tekstu, ir jābūt uzmanīgiem, lai lasītājam nesagādātu apgrūtinātu uztveri.

Plašsaziņas līdzekļu standartteksti vieglajai valodai ir par sarežģītu. Arī Latvijas Radio ziņu vēstījums kopumā nebūtu uzskatāms par vieglo, bet vienkāršo valodu (pēc principa *viegli lasīt*), kaut gan raidījuma nosaukums jau ir nostiprinājies kā “Ziņas vieglajā valodā”.

Lai ikdienas komunikācija un tajā lietotie teksti būtu saprotamāki pēc iespējas plašākam iedzīvotāju lokam, “Pats galvenais – vajadzētu vienkāršāk formulēt teikumus un izskaidrot tajos profesionālismus un svešvārdus,” tā par valodas pieejamību kādā intervijā izsakās 2021. gada

Vieglās valodas dienas 1. starptautiskās konferences organizētāja, vācu tulkotāja un vieglās valodas pētniece profesore Silvija Hanzena-Širra (*Silvia Hansen-Schirra*) (Tūbele, Sproģe 2021, iesniegts publicēšanai).

Sintakses līmenī latviešu literārā valoda ievērojami atšķiras no latviešu vieglās valodas, taču tas nav tikai latviešu valodas fenomens. Līdzīgi tas ir gan vācu valodā, uz ko norāda arī Kristiane Māse (Maaß 2015), gan daudzās citās valodās.

Kristiane Māse uzskata, ka katrai valodai ir nepieciešami savi specifiski vieglās valodas noteikumi, kas ir tieši saistīti ar valodas īpatnībām. Savā grāmatā par vieglās valodas noteikumiem sintakses jomā viņa vairāku desmitu lappušu apjomā detalizēti izskata dažādu teikuma konstrukciju iespējamības vācu valodā un sniedz tām optimālo tulkojumu vieglajā vācu valodā. Šādi noteikumi ievērojami atvieglo darbu ikvienam speciālistam, kas strādā ar tekstiem vieglajā valodā. Taču lielākā daļa citu valodu joprojām tiek lietoti ļoti vispārīgi, universāli un praktiskajā darbā ar mērķgrupām izkristalizējušies sintakses pamatprincipi bez detalizācijas, kas, nenoliedzami, rada plašākas iespējas interpretācijām vieglās valodas tekstos atbilstoši katra speciālista iepriekšējai pieredzei, zināšanām un mērķgrupas vajadzību izpratnei.

Garākus tekstus ir grūtāk saprast, tiem nepieciešamas lielākas izziņas prasmes, atmiņas resursi. Tāpēc ir vērts pārdomāt teksta garumu un pielāgot to konkrētās mērķgrupas spējai lasīt un saprast tekstu. Jo īsāks teksts, kas nav pārslogots ar detaļām, jo vieglāk to saprast.

- Strukturējiet tekstu – lietojiet aizzīmes, pārdomātus uzskaitījumus!
- Ja punkti ir līdzvērtīgi, nenumurējiet tos, tikai atdaliet grafiski!
- Neizmantojiet dažādus vizuāli atšķirīgus un savstarpēji pakārtotus virsrakstus (apakšvirsrakstus, kas novērš uzmanību no galvenā virsraksta)!
- Pārdomājiet, varbūt vieglajā (arī vienkāršajā valodā) būs vajadzīgs cits virsraksts, piemēram, virsraksta *Kārtības un uzvedības noteikumi dabas parkā* vietā labāk iederēsies virsraksts *Kā uzvesties dabas parkā?*

Galvenais mērķis, pārveidojot visdažādākās sintaktiskās konstrukcijas vieglajā valodā, ir izteikt domu iespējami skaidri. Sarežģītas teikuma konstrukcijas ne tikai traucē uztvert domu, bet arī padara teikumu grūti uztveramu (sk. nodaļu tekstveidi rokasgrāmatas 5. nodaļā).

Savstarpēji saistītam tekstam ir jābūt skaidri strukturētam loģiskos fragmentos pēc principa vārds – teikums – rindkopa.

Lai gan vieglajā valodā ir jāveido īsi un kodolīgi teikumi, tie nedrīkst būt mākslīgi skaldīti, bez pārejas uz nākamo – pārāk sadrumstalotas teksta vienības rada apgrūtinājumu to uztvert, jo lasītājam ir jāuzmin saistījuma sakars, autora ideja vai doma.

Teikumu veidošanas pamatnoteikumi

- Teikumā iekļauta viena darbība (doma) – ir nepārprotami skaidrs informācijas nesējs (darbības veicējs) un darbība, ko tas veic, pēc formulas subjekts–objekts–darbība,
- teikums apgalvo, pavēl, vaicā,
- teikums virza domas plūdumu,

- teikumiem jābūt savstarpēji saistītiem, saiknei ar nākamo teikumu (pārejai) jābūt loģiskai un saprotamai,
- saistījumam var izmantot saikļus vai ievadītāJVārdus: *tā, tātad, tādējādi, turpretī, turpretim, tāpēc, tomēr, bet, kā arī, un, pirmkārt, otrkārt, galvenokārt* u. c.,
- stilistikā un gramatiskā slīpēšana jāveic pēdējā fāzē.

Rindkopu veidošanas pamatnoteikumi

- Rindkopa ir visa centrā – pakļauta prasmēm un tekstveides likumiem,
- vienā rindkopā ietverta viena doma,
- rindkopas teikumiem ir ciešāka saistība nekā citiem tuvumā esošajiem teikumiem,
- rindkopas – informācijas organizētājas,
- nav vēlamas īsas, saraustītas un pārlietu garas rindkopas,
- optimālais rindkopas garums ir 10–12 rindas,
- rindkopām jābūt savstarpēji saistītām ar tematisko pavedienu,
- stilistikā un gramatiskā slīpēšana jāveic pēdējā fāzē.

Padomi veiksmīgai teikumu strukturēšanai

- Rakstiet vienkāršus teikumus:

Triju dienā laikā pēc pirkuma nepieciešams reģistrēt savu atlaižu karti.	Karte jāreģistrē triju dienu laikā.
--	-------------------------------------

- vienkāršajos teikumos izvairieties no konstrukcijām *saskaņā ar, sakarā ar, salīdzinājumā ar, atkarībā no, atbilstoši (kam)*. Tas rada liekas asociācijas un novirza domāšanu no galvenā:

Izsniegt kompensāciju saskaņā ar noteikumiem.	Izsniegt kompensāciju pēc noteikumiem. Noteikumos rakstīts kompensācijas lielums.
Jāievēro, ka saskaņā ar MK noteikumiem adresāts rakstāms dativā.	Atbilstoši noteikumiem adresāts rakstāms dativā. Noteikumi nosaka – adresāts rakstāms dativā.
Ja salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu iedzīvotāju skaits ir audzis...	No pagājušā gada iedzīvotāju skaits ir audzis.
Iedzīvotāji atkarībā no viņu iztikas līmeņa iedalāmi trīs grupās.	Iedzīvotājus pēc ienākumiem dala trijās grupās.

- nesāciet tekstu ar palīgteikumu (pirmajā un daļēji otrajā vieglās valodas līmenī no tiem jāatsakās vispār). Pārveidojiet šādas konstrukcijas vienkāršāk:

Lai gan valstī turpinās ...

- garākos vienkāršos teikumus daliet jaunā rindā pa intonatīvām pauzēm;
- izmantojiet īstenības izteiksmes tagadnes formas;
- neizmantojiet vēlējuma un atstāstījuma izteiksmi;
- neizmantojiet saliktus teikumus un divdabja teicienus:

Lūgums iedzīvotājiem, kas nav ziņojuši savus skaitītāju rādījumus, to izdarīt līdz 1. maijam!	Iedzīvotāji! Līdz 1. maijam ziņojiet savu skaitītāju rādījumus!
Sakarā ar zādzību, ieraugot savā kāpņu telpā nepazīstamas personas, ziņojiet policijai!	Ir apzags īpašums. Ziņojiet policijai par nepazīstamām personām jūsu kāpņu telpā!
Pamatojoties uz iepriekš pieņemto lēmumu par senioru vakcināciju dzīvesvietā, medicīnas darbinieks pie jums mājās ieradīsies iepriekš saskaņotā laikā.	Veselības ministrija ir pieņēmusi lēmumu par senioru vakcināciju mājās. Medicīnas darbinieks pie Jums ieradīsies mājās iepriekš saskaņotā laikā.
Vēlu vakarā, atgriežoties mājās, es nesatiku nevienu kaimiņu	Es atgriezos mājās vēlu. Es nesatiku nevienu kaimiņu.

- veidojiet pozitīvus teikumus – izvairieties no nolieguma (par to sk. rokasgrāmatas 5. nod.). Cilvēkam ir vieglāk saprast norādījumus par to, kas ir jādara, nevis jāiedziļinās, kas un kā nav jādara:

Ja līdz 1. maijam nebūsiat reģistrējuši savus mājdzīvniekus, uzaicinājumu uz bezmaksas vakcināciju jaunajā klīnikā nesaņemsiet.	Reģistrējiet savus mājdzīvniekus līdz 1. maijam. Pēc tam saņemsiet uzaicinājumu uz bezmaksas vakcināciju jaunajā klīnikā.
Nelietojiet zāles tukšā dūšā!	Vispirms paēdiet brokastis! Pēc tam iedzeriet zāles!
Materiālu nav paredzēts izmantot temperatūrā, kas zemāka par 0 grādiem!	Materiāls paredzēts lietošanai tikai + grādu temperatūrā

- katrā teikumā iekļaujiet vienu domu;
- domas paskaidrošanai nelietojiet iekavas, iespraudumus, iestarpinājumus. Tradicionāli papildu informāciju sniedz ar iespraudumiem, savrupinājumiem, divdabja teicieniem, arī iekavās. Lasītājam tāda informācija ar izpratni ir jāiekļauj pamatteikumā paustajā domā. Tāpēc izvērtējiet to: vai nu iekļaujiet šādu papildinformāciju tekstā kā atsevišķus teikumus, vai neizmantojiet to vispār;
- būtu vēlams (ieteicams) katru teikumu rakstīt jaunā rindā. Par šo punktu gan nav vienas nostājas, sevišķi rakstot tekstu 3. – augstākajā – vieglās valodas līmenī. Praksē mēdz būt dažādi teikumi, to saistījumi, intonatīvas pauzes, tāpēc ieteikumu – rakstīt katru teikumu jaunā rindā – nedrīkst formulēt kā kategorisku prasību; arī šajā punktā nepieciešami turpmāki pētījumi un precizējumi;

- izvairieties no neskaidra vai pārprotama stāstījuma – rūpīgi pārdomājiet katra vārda iesaistīšanu teikumā;
- izvairieties no pārprotama vietniekvārdu lietojuma;
- nesablīvējiet prievārdus;
- ievērojiet pieturzīmju lietojuma normas un stilistiskās nozīmju nianšes;
- izvairieties no ciešām kārtas, lietojiet darāmo kārtu;
- dialogos veidojiet tiešu runu, nevis atstāstījuma izteiksmi!

Veidojiet īsus teikumus!

Šis ir viens no universālākajiem vieglās valodas pamatprincipiem, kas sastopams IFLA izstrādātajās vieglās valodas vadlīnijās, no kurām to pārņēmušas un savās vadlīnijās iekļāvušas arī citas valstis. No vienas puses, šīs vadlīnijas ir balstītas praksē, tomēr, no otras puses, redzams, ka daudzviet pasaulē īsi teikumi tiek atzīti kā ļoti būtisks priekšnoteikums teksta uztveramības nodrošināšanai.

Tas lielā mērā saskan ar jau pieminēto pēdējo gadu tendenci nekonzentrēties uz dažādas sarežģītības tekstu veidošanu atbilstoši specifiskām mērķgrupām, bet veidot iespējami universālus, viegli saprotamus tekstus ar mērķi nodrošināt to uztveramību iespējami plašai auditorijai.

Salikti teikumi jāskalda sīkākās vienībās (teikuma daļās), katrā no tām atstājot vienu gramatisko centru. Tomēr teikumus nevar mehāniski saīsināt, sadalot tos daļās. Īsiem teikumiem jābūt skaidriem, gramatiski pareiziem un precīziem: jāsaprot darbības veicējs un darbība. Neprasmīgi veidoti īsi teikumi var būt sarežģītāk uztverami par saliktiem teikumiem.

Salikts teikums	Saliktu teikumu "skaldīšana" vienkāršos teikumos
"Latvijas valsts mežu" dabas parks Tērvetē ir viena no tūristu iecienītākajām un ģimenei draudzīgākajām vietām Latvijā.	Latvijas tūristiem patīk Tērvetes Dabas parks. Parka saimnieki ir uzņēmums "Latvijas valsts meži". Parks ir īpaši piemērots ģimenes atpūtai.
Latvijas valsts mežu Dabas parka Tērvetē aizsākumi meklējami 1958. gadā, kad tagadējā Saules noskaņu parkā izveidoja pirmās pastaigu takas. Šobrīd dabas parks aptver vairāk nekā 1200 ha lielu platību, no kuras trešo daļu aizņem Pasaku pasaule.	Pirms apmēram 60 gadiem Tērvetē izveidoja pirmās pastaigu takas. Tagad parks aizņem vairāk nekā 1200 hektārus. Lielu parka daļu veido Pasaku pasaule.

Izvairieties no sarežģītām teikumu konstrukcijām!

Arī šis vieglās valodas pamatprincips ir universāls, ietverts praktiski ikvienas valsts vadlīnijās un balstās vieglās valodas mērķauditorijas nepieciešamībā pēc iespējami īsa un skaidra domas izklāsta. Viens teikums jāpārveido divos, ja ir divi gramatiskie centri.

Atkarībā no informācijas veida veidojas dažādas sarežģītības teikuma konstrukcijas. Daiļliteratūrā šo konstrukciju mērķis ir tēlaina, niansēta domas izteikšana, tā autors pauž savu individualitāti un pasaules redzējumu, veidojot savu māksliniecisko rokrakstu. Informatīvos

tekstos sarežģītās konstrukcijas veidojas, cenšoties ietvert vienā teikumā domas izklāstu, skaidrojumu un vēl dažādas detaļas.

Vieglajā valodā šāds izteiksmes veids neiederas, jo vieglā valoda ir balstīta uz pilnīgi atšķirīgu satura organizāciju – domai jābūt formulētai īsi, skaidri un saprotami, rūpīgi izsverot, kuras no teksta niansēm ir svarīgas, bet kuras var atstāt.

Viens no piemēriem ir uzdevumu nosacījumi, kas tiek izmantoti mācību literatūrā. Bieži vien tos raksta, vienā teikumā iekļaujot vairākus darba uzdevumus. Vieglajā valodā tas nav pieļaujams. Darba uzdevumi jāsakārto noteiktā pakāpeniskā secībā, sadalot veicamos darbus atsevišķās darbībās:

Atbilstoši 4. uzdevuma nosacījumiem (50. lpp.) atrodi īpašvārdus un izraksti tos!	Atver mācību grāmatas 50. lappusi! Atrodi 4. uzdevumu! Izlasi uzdevuma nosacījumus! Atrodi tekstā īpašvārdus! Izraksti tos!
---	---

Sintakse (gramatikas līmenis)

Vienkāršs teikums saziņā

Kā norādīts “Latviešu valodas gramatikā”, “katrs teikums kaut ko paziņo – tā ir saziņas jeb komunikatīva vienība. [...] Vienkārša teikuma pamatā ir vispārināts, abstrakts paraugs, pēc kura veidots katrs konkrēts teikums. Teikums vispārinātā veidā atspoguļo kādu tipveida īstenības situāciju, teikums ir strukturāli neatkarīgs no konteksta vai saziņas situācijas – tāpat tas ir gan strukturāli, gan semantiski pietiekams” (LVG 2013: 706).

Vieglajā valodā visplašāk tiek lietots vienkāršs teikums, ieteicams – tagadnes laikos, nevis pagātnē.

“Par vienkāršu teikumu sauc teikumu ar vienu gramatisko centru. Vienkāršu teikumu mēdz pretstatīt saliktam teikumam, kurā ir vismaz divi gramatiskie centri. Vienkārša teikuma izveidi nosaka divi pamatelementi: gramatiskais centrs (virslocekļi), paplašinājums (palīglocekļi). Gramatiskais centrs ir tie teikuma locekļi, no kuriem tieši vai pakāpeniski atkarīgi visi pārējie vārdi teikumā. Gramatiskajā centrā realizējas teikuma predikācija, t. i., apgalvojums vai noliegums par kādu norisi vai faktu. Gramatiskais centrs izsaka teikuma pamatinformāciju; to izvērs paplašinājums.” (Beitiņa 2009: 82)

Standartvalodā	Vieglajā valodā
Vērtējot sinoptiķa Toma Briča prognozes pēdējās nedēļas laikā, var secināt, ka tās ir apstiprinājušās.	Sinoptiķa Toma Briča prognozes ir apstiprinājušās.

Vienkārši teikumi pēc sarežģītības pakāpes

Jēdzienam vienkārša teikuma sarežģītības pakāpe ir galvenokārt praktiska nozīme tekstveidē un teikuma analīzē – tas palīdz apzināt dažādos iespējamos vienkāršā teikuma sastāvus, pareizi noteikt vārdu saistījumu, lietot pieturzīmes utt. Sarežģītības pakāpju nošķirums ir intuitīvs, atkarīgs no valodas lietotāja sintaktiskās prasmes.

Nosacīti var izdalīt dažas pakāpes, sākot ar viszemāko no tām:

1. Vienkāršs, nepaplašināts teikums

Saule spīd.

2. Vienkāršs paplašināts teikums, kurā palīglocekļi ir tieši pakārtoti virslocekļiem

Rīta saule spīd pa logu.

3. Vienkāršs paplašināts teikums, kurā palīglocekļiem pakārtoti vēl citi palīglocekļi

Vasaras rīta saule spīd pa pusparvērtu istabas logu.

4. Vienkāršs (ne)paplašināts teikums ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, savrupinājumiem, iespraudumiem un iestarpinājumiem, uzrunu (Ceplītis et al. 1989: 57)

Teikuma priekšmetam jābūt precīzi izteiktam, neizmantojot papildu piezīmes, piemēram, par neveiksmīgu formulējumu uzskatāms pieteikums *Konferencē uzstājās Jānis Jānītis¹* – ar zemsvītras paskaidrojumu: *¹Jānis Jānītis ir minētās organizācijas dibinātājs, bijušais pirmais priekšsēdētājs, tagad valdes loceklis.*

Vieglajā valodā par veiksmīgāku risinājumu būtu uzskatāms personas pieteikums: *uzstājās valdes loceklis Jānis Jānītis* – bez zemsvītras paskaidrojuma.

Vārdu secība teikumā

“Katrā valodā ir atšķirīga teikuma uzbūve. Dažās valodās, kā latviešu valodā, vārdiem ir lokāmas galotnes. Citās valodās, piemēram, ķīniešu, vārdiem vispār nav galotņu. Dažās valodās, kā velsiešu valodā, ir pavisam īpatnēja vārdu secība. Ja vēlamies noskaidrot, kā cilvēki izsaka savas idejas un saprot cits citu, mums jāzina, kā viņi veido teikumus. Teikuma izpētes struktūra ir gramatika.” (Kristals 2019: 48) Latviešu valodā vārdu secība ir samērā brīva. To nodrošina latviešu valoda kā fleksīva valoda (atšķirībā no aglutinatīvajām valodām). Teikuma uzbūvi veido vārdu saistījums un to savstarpējais sintaktiskais sakars.

Vārdu secību galvenokārt nosaka tendence novietot teikuma vai tā daļas beigās vārdu, kas ietver jauno, svarīgāko informāciju. Latviešu valodā parastā vārdu secība: *teikuma priekšmets, izteicējs, papildinātājs vai teikuma priekšmets, izteicējs, apstākļi.*

Māsa lasa grāmatu.

Brālis klausās pārraidi.

Zēns mācās labi.

Māte ada džemperu.

Ja grib uzsvērt darbības veicēju, teikuma priekšmetu novieto teikuma beigās:

Grāmatu lasa māsa.

Pārraidī klausās brālis.

Ja jaunā, svarīgākā informācija ietverta apstākļi, tas novietojams teikuma beigās:

Šovakar mums jāiet uz teātri.

Uz teātri mums jāiet šovakar.

Loģiskajam uzsvaram ir svarīga nozīme teikuma uztverē. Atsevišķos gadījumos, ja tas nav iespējams, var palīgā ņemt grafiskos līdzekļus, taču tas jāizmanto kā pēdējā iespēja. Teksts jāraksta un jāveido tā, lai tas nav nevajadzīgi papildināts ar dažādiem slīpinājumiem, treknraksta vai citiem grafiskiem izcēlumiem. Teikumā jāvairās no neskaidriem un pārprotamiem vārdu saistījumiem.

Zaļo brūkleņu mētru audze (zaļo brūkleņu vai zaļo mētru?)

Melnā kaimiņa kaķa acis samiedzas (melnā kaķa vai melnā kaimiņa?)

(Ceplīte, Ceplītis 1991: 152–153)

Līdzīgi vārdu brīvo secību vienkāršā teikumā latviešu valodā noteikusi arī R. Koluža: “Bagātā locījumu sistēma nodrošina iespēju aust nepārprotamu domu. Tomēr parasti teikuma priekšmets tiek nosaukts vispirms, pēc tam izteicējs. Teikuma beigās, retāk sākumā, parasti novieto vārdu, kuru grib īpaši uzsvērt.” (Koluža 2007: 119–120)

Labskaņas dēļ nav ieteicams novietot blakus vārdus, kuru sākuma zilbe ir tāda pati kā iepriekšējā vārda beigās:

Saka, ka; par paraugu, veido domu

Nav ieteicams blīvēt vienādas vārdu formas, piemēram, nenoteiksmes:

Nevajag gribēt apstādīt visu lauku.

Ja teikumā ir vietas un laika apstākļi, vispirms lietojams laika (1.), tad vietas (2.) apstākļi

Šosvētdien (1.) Jelgavā (2.) notiks pašdarbības teātru skate.

Parasti papildinātājs atrodas izteicējam tuvāk nekā apstākļi:

Jaunais pāris dejas valsi Rundāles pilī.

Lai gan nozīme ir viena un tā pati, atšķiras teikuma ritms un nozīmes nianšes. “Jo labāk pārzinām savas valodas gramatiku, jo labāk spējam izvēlēties īstos vārdus vai to secību.” (Kristals 2019: 259)

Galvenais – veidot teikumu tā, lai nerodas pārpratumi!

Stāstījuma teikums

Pasaules valodniecībā stāstījuma izteikums tiek šķirts no pārējiem komunikatīvajiem tiptiem, jo tā galvenā funkcija ir informatīvā funkcija, savukārt citu komunikatīvo tipu komunikatīvais nolūks galvenokārt saistīts ar emocionālo ekspresiju un runas akta dalībnieku verbālo ietekmēšanu. Stāstījuma izteikuma konstrukcija kā visneitrālākā konstrukcija noteiktā situācijā var iegūt atšķirīgas funkcijas (CODL 2007: 92; Givon 2001: 289; citēts no LVG 2013: 777).

Ir viegli iemācīties, kāda pieturzīme liekama teikuma beigās. Tas atkarīgs no vēstījuma, ko vēlas pateikt: stāstījuma teikuma, izsaukuma teikuma vai jautājuma teikuma (Kristals 2019: 72).

Mērija iegāja dārzā.

Mērija iegāja dārzā?

Mērija iegāja dārzā!

Mērija iegāja dārzā...

Pieturzīmju lietojums

Vieglajā valodā ir jāpārdomā pieturzīmju lietojums, lieki nesaraibinot tekstu ar mazāk zināmām vai saprotamām pieturzīmēm. Taču nevajadzētu arī aprobežoties tikai ar punkta vai komata, kā arī tikai ierasto beigu pieturzīmju lietojumu.

Kolu lieto, ja seko uzskaitījums. Turklāt pēc kola, tāpat kā aiz komata un semikola, raksta ar mazo sākumburtu:

Piezīme: katrā valstī tiek noteikta atestēšanas kārtība.

Piezīme. Katrā valstī tiek noteikta atestēšanas kārtība.

Semikolu lieto starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, ja kāds no tiem iesaistīts garākā izteiksmē:

Lai dokumentam būtu juridisks spēks, tajā ir jābūt:

1) *dokumenta autora nosaukumam;*

2) *dokumenta datumam;*

3) *dokumenta izstrādāšanas, izdošanas, pieņemšanas vai parakstīšanas vietas nosaukumam;*

4) *parakstam.*

Divpunkti lieto, norādot teikumu izlaidumu citātā:

“Valsts meža dienests [...] ir valsts civiltiestāde, kas atbild par ...” (citāts no Valsts meža dienesta likuma 1. panta).

Vieglajā valodā neizmanto šķērsvītru, kas tiek izmantota starp saikļiem *un* un *vai*. Tā kā šķērsvītra norāda gan divu nosacījumu vienlaicīgu iestāšanos (viens un otrs), gan viena minētā nosacījuma pietiekamību (viens vai otrs), tā var būt pārprotama. Arī standarttekstos šķērsvītru nedrīkst lietot, savienojot pretējas nozīmes vārdus (daļa piemēru: Krūmiņa, Skujiņa 2002: 99, 102–103).

Grūti saprotami	Pareizi
aukstā/siltā ūdensvads	aukstā un siltā ūdens vads
turp/atpakaļ brauciens	brauciens turp un atpakaļ
brauciens uz/no laukiem,	brauciens uz laukiem un atpakaļ
Atkarībā no luksoforā degošās zaļās/sarkanās gaismas var iet pāri/jāgaida.	Ja luksoforā deg sarkanā gaisma – gaidām! Ja luksoforā deg zaļā gaisma – ejam!

Kā un nekā lietojums

Salīdzinājuma saiklis *kā* lietojams izteiksmēs ar noliegumu, saiklis *nekā* – izteiksmēs ar apgalvojumu.

Nepareizi:

- neražot vairāk nekā iepriekšējā gadā
- ražot vairāk kā iepriekšējā gadā
- vēlāk kā

Pareizi:

- neražot vairāk kā iepriekšējā gadā
- ražot vairāk nekā iepriekšējā gadā
- vēlāk nekā, bet: ne vēlāk kā

Abos gadījumos pareiza ir arī izteiksme ar prievārdu *par*: ražot (neražot) vairāk par iepriekšējo gadu (Krūmiņa, Skujiņa 2002: 90).

K. Māse atzīst: “Vieglās valodas tekstos skaidro un ar piemēriem apraksta daudz vairāk jēdzienu nekā standartvalodas tekstos, kur tie tiktu uzskatīti par pašsaprotamiem. Vieglās valodas teksti ir vieglāki ne tikai valodas, bet arī satura ziņā. Vieglās valodas tekstiem līdz adresātam jānovada komplekss izejas teksta priekšmets. Tas ir liels pārbaudījums tulkotājiem vieglajā valodā – teksta priekšmets ir jāsauglabā visā savā kompleksumā, bet satura izteikšanai var lietot tikai reducētus valodas līdzekļus. Tāpēc tulkošana vieglajā valodā nav viegla.” (Maaß 2015: 13)

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Anspoka, Z., Tūbele, S. (2015) *Lingvodidaktika. Latviešu valoda 1.–6. klasei*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Beitiņa, M. (2009) *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Liepāja: LiePA.
- Bettina, M. (2020) *Der Medio-Punkt: ein Überblick in Leichter Sprache*. Pieejams: http://www.verbund-leichte-sprache.de/wp-content/uploads/2020/12/Mikhail_Mediopunkt_%C3%9Cberblick-in-Leichter-Sprache.pdf
- Ceplīte, B., Ceplītis L. (1991) *Latviešu valodas praktiskā gramatika*. Rīga, Zvaigzne.
- Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis J. (1989) *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne.
- Eiropas Valodu portfeļa pašnovērtējuma tabula*. Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv/projekti/eiropas-valodu-portfelis/pasnovertejuma-tabula/>
- Ezera, I. (2007) *Lietišķā komunikācija. I daļa*. Rīga: Multineo, 52.–64. lpp.
- Informācija visiem. Eiropas standarti viegli lasāmas un saprotamas informācijas veidošanai*. (2017) Veidots projekta “Mūžizglītības pieejamība pieaugušajiem ar intelektuālo invaliditāti” ietvaros.
- Kalme, V., Smiltiece, G. (2001) *Latviešu valodas vārdarināšana un morfoloģija*. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija.
- Koluža, R. (2007) *Kas meklē, tas atrod*. Latviešu valodas rokasgrāmata. Lielvārde: Lielvārds.
- Kristals, D. (2019) *Mazā valodas grāmata*. Rīga: LVA.
- Krūmiņa, V., Skujiņa, V. (2002) *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga: Valsts kanceleja, 84.–105. lpp.
- LVG – *Latviešu valodas gramatika* (2013) Rīga: LU latviešu valodas institūts.

- Maaß, C. (2015) *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. Berlin: LIT VERLAG.
- Paegle, Dz. (2014) Laikmeta pirkstu nospiedumi latviešu valodā. No: *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, Nr. 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 66.–79. lpp.
- Rozenbergs, J. (1983) *Latviešu valodas praktiskā stilistika II*. Rīga: Zvaigzne.
- Rozenbergs, J. (1995) *Latviešu valodas praktiskā stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rozenvalde, I. (2004) *Ievads Preses lasītāja svešvārdu vārdnīcai*. Rīga: Nordik, 5.–8. lpp.
- Rozenvalde, I. (2017). Bailēm lielas acis jeb drošāk papildināsim un apkoposim latviešu leksiku. No: *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, Nr. 12. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 60.–70. lpp.
- Skujiņa, V. (1999) *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga: Zvaigzne ABC, 70.–74., 80.–86., 113.–122. lpp.
- Tūbele, S.; Sproģe, I. (2021) *Challenges of Easy and Plain Language in Latvia*. (2021. g. raksts pieņemts publicēšanai LU PPMF rakstu krājumā.)
- Vasermane, A. (2019) *Vieglās valodas ziņu attīstības potenciāls Latvijas sabiedriskajos medijos* (“Entwicklungspotentiale von Nachrichten in Leichter Sprache in öffentlich-rechtlichen Medien in Lettland”). Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija.
- Vēstulu rakstīšanas vadlīnijas*. (2017) Valsts kanceleja. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/mk/files/media_file/vestulu_vadlinijas_2017.pdf
- Zvejnieks, L. (2019) *Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā laika periodā no 2016. gada līdz 2019. gadam*. Maģistra darbs. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”.

VĀRDNĪCAS

- Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: tezaurs.lv.
- Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: tezaurs.lv.
- VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (2007). Rīga: Valsts valodas aģentūra, LU Latviešu valodas institūts.
- Cambridge angļu valodas vārdnīca* tiešsaistē <https://dictionary.cambridge.org/>
- SV – *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca* (1998) Rīga: Avots.

TIEŠSAISTES AVOTI

- [Interneta resurss 1] Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls. Pieejams: <https://termini.gov.lv/>
- [Interneta resurss 2] <https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Der-Mediopunkt>

Informācijas izvērtēšana: procesa un rezultāta kvalitātes nodrošināšana vieglajā valodā

TATJANA KNAPA (TATJANA KNAPP)

Tā kā informācijas pieejamība, tostarp informācija vieglajā valodā, visā Eiropā kļūst arvien nozīmīgāka (Lindholm, Vanhatalo 2021), biežāk rodas arī jautājumi par procesa un rezultātu kvalitātes nodrošināšanu.

Par šo tēmu nav daudz pētījumu. Māse norāda, ka, tulkojot⁷ vieglajā un vienkāršajā valodā, tiek izmantotas divas fundamentāli atšķirīgas metodes. Procesa novērtējuma (jeb validācijas) darba uzdevumi atšķiras no produkta – tulkotā (vai adaptētā) teksta – novērtējuma. Vērtējot produktu, var novērtēt atsevišķu tekstu vai teksta praksi (Maaß 2021: 135–136).

Tomēr ir svarīgi atzīmēt, ka teksti vieglajā valodā nav uzskatāmi tikai par tulkojumiem, bet arī par adaptācijām, tālab ar valodas kvalitātes nodrošināšanu nav pietiekami. Valodas kvalitāti nodrošina korektori. Viņu novērtējums un labojumi jāsaskaņo ar rezultātiem izpratnes novērtējumā, ko ar grupas koordinators atbalstu veic eksperti-konsultanti.

Šis nodaļas galvenais mērķis ir gūt izpratni par to, kas ir pārbaude un izvērtējums, kurš piedalās procesā, kādā veidā pārbaude tiek veikta un kādi ir gaidāmie ieguvumi.

Pārbaudes process

Informācijas pārbaude vieglajā valodā – visbiežāk tekstu, bet tāpat arī attēlu un multimedālās informācijas pārbaude – ir process, kurā izvērtē, vai saturs tiešām ir vieglajā valodā. Procesā aktīvi jāiekļauj vieglās valodas informācijas tiešie lietotāji, un tas bieži vien tiek uzskatīts par vienu no būtiskākajiem uzdevumiem viegli saprotamas informācijas publicēšanā (Knapp 2021).

Izvērtēšanas procesam ir divi aspekti: saprotamības novērtējums un izpratnes novērtējums (Maaß 2021). Novērtēt saprotamību nozīmē pārbaudīt, vai ir ievērotas norādes vieglās valodas

⁷ Raksturojot šo procesu kā *tulkojumu*, ekspertu viedokļi dalās, jo daži uzskata, ka procesu, kas padara informāciju viegli lasāmu un saprotamu, drīzāk varētu uzskatīt par *adaptāciju*.

vadlīnijās, piemēram, *Inclusion Europe* izstrādātajās vadlīnijās (2009). Šo vērtējumu var veikt informācijas autors.

Turpretī izpratnes – tostarp valodas un tēlu izpratnes – novērtējumam nepieciešama sadarbība ar mērķa grupu jeb konsultantiem. Vieglā valoda sākotnēji izstrādāta to cilvēku vajadzībām, kam ir intelektuāli, kognitīvi vai mācīšanās traucējumi, taču ir ziņots par ieguvumiem lietotājiem dažādos spēju līmeņos (Vollenwyder et al. 2018). Attiecīgi cilvēki ar intelektuāliem, kognitīviem vai mācīšanās traucējumiem tradicionāli tiek uzskatīti par aktīviem vai perspektīviem vērtētājiem, tomēr būtu jāapsver arī citu mērķa grupu iesaiste.

Valodas izpratne iekļauj analīzi dažādos līmeņos (piemēram, vārdu, teikumu vai vēstījumu analīzi) un vēstījuma nozīmes integrēšanu iepriekšējā diskursā un zināšanās par pasauli, kā to 2013. gadā aprakstīja Singers (Knapp 2021). Līdzīgu loģiku var lietot attēlu izpratnei.

Haramija un Knapa (2019) apraksta divas plaši izplatītas pieejas teksta adaptēšanai, padarot tekstu vieglāk lasāmu un saprotamu. Pirmajā pieejā teksta autors jau no paša sākuma strādā kopā ar konsultantiem. Ja sākotnējā informācija eksistē standarta valodā, to lasa kopīgi un kopīgi pielāgo saturu. Tas var būt ļoti laukietilpīgi un, ja oriģinālā teksta apjoms ir liels, gandrīz neiespējami, tālab otro pieeju izmanto biežāk. Šajā pieejā autors sagatavo teksta melnrakstus vieglajā valodā un konsultanti pievieno procesam pēc melnrakstu sagatavošanas.

Konsultanti ar grupas koordinators atbalstu novērtē satura izpratni. Kopā viņi analizē informāciju un sniedz atgriezenisko saiti (Knapp 2021).

Tāpat kā jebkura publicētā informācija, arī teksts vieglajā valodā jāredīgē valodas ekspertam. Strādājot ar vieglās valodas tekstiem, jāzina koncepta loģika un vadlīnijas.

Izvērtēta informācija vieglajā valodā parasti tiek atzīmēta ar logotipu, tādējādi apliecinot pārbaudi. Viens no šādiem piemēriem ir *Inclusion Europe* izstrādātais logotips viegli lasāmai informācijai. Logotips ir zilā krāsā un attēlo cilvēku, kurš tur grāmatu un rāda paceltu īkšķi. Tas var būt arī nacionālais logotips viegli lasāmai informācijai, piemēram, *Zavod RISA* logotips – violeta, apaļa zīme ar grāmatu, kas piemiegusi aci (Knapp 2021).

1. attēls. Eiropas logotips viegli lasāmai informācijai (©Inclusion Europe)

2. attēls. Slovēņu logotips viegli lasāmai informācijai (©Zavod RISA)

Tā kā vieglajai slovēņu valodai ir 4 dažādas grūtības pakāpes, tekstam ir jāpiešķir grūtības pakāpe un jāizmanto attiecīgajam līmenim atbilstošs logotips (Haramija and Knapp 2019).

3. attēls. Viegļās slovēņu valodas līmeņu logotipi (1.–4.)

Apkopojot informāciju par novērtēšanas procesu⁸, var noteikt šādus posmus:

- 1) melnraksta izveide vieglajā valodā (var veidot sadarbībā ar mērķa grupu vai bez tās);
- 2) apspriedes ar ekspertiem par apspriežamo tematu (dažkārt var notikt pirms I posma);
- 3) melnraksta pārbaude ar mērķa grupu, saņemot atgriezenisko saiti;
- 4) melnraksta labojumi;
- 5) valodas eksperta korekcijas;
- 6) vadlīniju nodrošināšana dizainerim;
- 7) izstrādātā produkta beidzamā pārbaude vai izvērtēšana ar mērķa grupu, pēdējie labojumi un galīgais apstiprinājums;
- 8) galaprodukta publicēšana.

Process var būt tāds pats gan tekstiem, gan attēliem, bet, ja tie ir daļa no vienas publikācijas, abus var izvērtēt vienlaikus.

⁸ Piemērs ir attiecināms uz Slovēniju

Kas ir konsultanti?

Runājot vieglās valodas kontekstā, konsultanti ir cilvēki no mērķa grupas, kuri novērtē informācijas izpratni. Vēlāk mēs pievērsīsimies dažām pretrunām pētnieku un praktiķu viedokļos par to, vai konsultantu ieguldījums tiešām ir procesam būtisks. Patlaban sākotnējais mērķis ir aplūkot viņu lomu vieglās valodas informācijas kvalitātes nodrošināšanā.

Tradicionāli ar izvērtēšanas procesu bija saistīti cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, tomēr tie var būt arī cilvēki ar zemām lasīšanas un rakstīšanas prasēm, vecāka gadagājuma cilvēki un imigranti, kas nesen ieradušies mītnes valstī. Eiropas projektā – Profesionālā apmācība vieglās valodas konsultantiem un koordinatoriem un vērtētājiem – TRAIN2VALIDATE runā par divām svarīgām darba pozīcijām, kas iesaistītas izvērtēšanas procesā: konsultanti un koordinatori. Pētījuma rezultāti liecina, ka konsultanti un koordinatori bieži vien nesaņem pienācīgu apmācību un šīs pozīcijas netiek atzītas par “īstām profesijām”. Tomēr šis projekts maina uztveri par invaliditāti – tā vairs netiek uzskatīta par nastu, bet gan par konkurences priekšrocību, ko var izmantot, lai noteiktu iespējamās grūtības, kuras nevar identificēt citi procesā iesaistītie profesionāļi. Galalietotāji, kuri lasa tekstus, piemēram, novērtē saprotamību, ir iesaistīti satura veidošanā, tālab atzīstami par konsultantiem. Arī otrs minētais amats – koordinatori, kurš nodrošina konsultantiem nepieciešamo atbalstu, – netiek pienācīgi atzīts. TRAIN2VALIDATE mērķis ir panākt šo abu pozīciju atzīšanu un izstrādāt visā Eiropā saskaņotas apmācības, izmantojot kompetencēs balstītu mācību programmu un brīvpieejas mācību materiālus.

TRAIN2VALIDATE projekta sākuma posmā tika noteikta vienota metodoloģiskā sistēma un labākās izvērtēšanas prakses visā Eiropā. Nav pārsteidzoši, ka lielākā daļa konsultantu un koordinatoru, kas aizpildīja aptauju, vēlētos uzzināt vairāk par vieglo valodu un saņemt plašāku apmācību. Respondenti uzskata, ka viņiem ir nepieciešamas labākas prasmes un zināšanas, un apgalvo, ka labprāt iesaistītos kādā programmā, lai kļūtu par sertificētiem konsultantiem un/vai koordinatoriem. Meklējot, no kurienes izriet centieni iekļaut mērķa grupas kvalitatīvu un lietderīgu galarezultātu sasniegšanai, ir svarīgi pieminēt, ka vairums respondentu sadarbojas ar dažādām organizācijām vai ir to biedri. Lielākā daļa no viņiem strādā kādā bezpeļņas organizācijā, otra lielākā grupa strādā valsts iestādēs un trešā lielākā grupa – universitātēs. Vairums aptaujāto atklāja, ka viņiem nemaksā par darbu, ko viņi dara. Viņi strādā komandā kopā ar citiem vērtētājiem, koordinatoriem vai tekstu veidotājiem (Dejica et al. 2021).

Koordinatoru un konsultantu mijiedarbība

Izvērtēšanas procesā ļoti svarīga ir komunikācija, un tā ir sekmīga procesa atslēga. Balstoties uz praktisko pieredzi, kas gūta, strādājot ar simtiem vērtētāju desmit gadu laikā, un literatūras apskatu, Haramija un Knapa sniedz “zelta likumu” sarakstu – padomus, kurus koordinatoriem būtu jāņem vērā saziņā ar galalietotājiem un konsultantiem:

- izrādīt cieņu;
- dot pietiekami daudz laika ziņojuma izpratnei un apstrādei, lai nodrošinātu atgriezenisko saiti;

- runāt samērā lēni un skaidri;
- izvēlēties klusu atrašanās vietu teksta novērtēšanas sesijām (novēršot iespējamus traucējumus);
- vērsties tieši pie konsultanta (ja to pavada atbalsta persona);
- pārbaudīt, vai konsultanti izmanto komunikatorus, mapes ar piktogrammām vai ar tām saistītas zemas vai augstas tehnoloģijas ierīces;
- koncentrēties uz konsultantu spējām (stiprajām pusēm);
- izmantot vienkāršu valodu un īsus teikumus;
- ja nepieciešams, atzīt, ka konsultanta teiktais nav saprotams;
- uzdot atbilstošus jautājumus;
- ja nepieciešams, pārbaudīt konsultanta izpratni, pārfrāzējot ziņojumus un jautājumus;
- izmantot (ieklaut) piemērus no dzīves;
- atkārtot un apkopot svarīgu informāciju;
- nodrošināt konfidencialitāti.

Šie padomi palīdz izprast darba (grupas) dinamiku starp koordinatoriem un vērtētājiem.

Nav pārsteidzoši, ka par vienu no procesa svarīgākajām daļām uzskata atbilstošus jautājumus. Daži jautājumi var būt noderīgi un panākt augstu gala produkta kvalitāti, taču citi jautājumi ir neatbilstoši un var kalpot tikai kā formalitāte.

Noderīgie jautājumi visbiežāk ir tie, kas ir specifiski un saistīti ar pārbaudāmo tekstu vai attēlu. Parasti tie ir 5 galvenie jautājumi: kas, ko, kad, kur un kāpēc.

Noderīgu jautājumu piemēri varētu būt šādi:

- Kāpēc kaķis nokrita no plaukta?
- Ko jūs redzat šajā bildē?
- Cik daudz automašīnu ir priekšniekam?
- Kad piedzima sieviete?
- Kurš izlēca no mašīnas aizmugures?
- Kurā valstī vai kur atrodas Parīze?

Turpretī jautājumi, kas nepalīdz izvērtēšanas procesā, lielākoties ir tie, uz kuriem var atbildēt ar "jā" vai "nē", vai tie, kas liek vērtētājam izvēlēties sev tīkamāko variantu.

Piemēri jautājumiem, no kuriem jāizvairās, varētu būt šādi:

- Vai sapratāt, kas teikts tekstā?
- Vai ilustrācija ir skaidra un piemērota?
- Vai jums šķiet, ka teksts ir labi uzrakstīts?
- Vai jūs dodat priekšroku versijai A vai versijai B?
- Vai teksts ir uzrakstīts vieglajā valodā?

Šie jautājumi var sniegt nepatiesus apstiprinājumus un nenodrošina pārbaudītā gala produkta kvalitāti.

Lai labāk ilustrētu šo punktu, sniegsim piemēru izdomātam vieglās valodas tekstam, kas jānovērtē:

Simona stāv alejā.

Aleja ir tumša.

Ir pāri pusnaktij.

Vējš gaudo.

Taču Simonai nav bail.

Viņa jūtas lieliski.

Ja mēs vēlamies nodrošināt šī teksta izpratni, tad konsultantiem varētu uzdot šādus jautājumus:

- Kurš stāv alejā? Vai: Kur stāv Simona?
- Kāda ir aleja? Vai: Vai varat aprakstīt aleju?
- Kā jūtas Simona?

Neatbilstoši vai mazāk noderīgi jautājumi, kas varētu dot nepatiesus rezultātus, būtu, piemēram:

- Vai Simona stāv alejā?
- Vai aleja ir tumša vai gaiša?
- Vai Simonai ir bail?
- Vai Simona jūtas skumji?
- Vai šis teksts ir vieglajā valodā?

Uz norādītajiem jautājumiem var atbildēt ar “jā” vai “nē”, dodot vērtētājam 50% iespēju sniegt atsaukumi ar “pareizo” atbildi, ja viņš nav drošs, vai arī izvēlēties kādu no variantiem (“tumša vai gaiša?”), kas atkal sniedz 50% “pareizās” atbildes iespēju.

Turklāt jāatzīmē, ka minētie jautājumi galvenokārt ir burtiski; tas atbilst Fahardo (Fajardo et al. 2014) pētījumam, kurā tika novērtēts lasīšanas izpratnes līmenis studentiem ar viegliem intelektuālās attīstības traucējumiem un zemu lasītprasmi. Pētījumā tika konstatēts, ka iesaistītie dalībnieki pareizi atbildēja uz 80% burtisko jautājumu⁹, kas bija ievērojami augstāks rezultāts, salīdzinot ar abstraktajiem jautājumiem¹⁰.

Vispārīgs ieteikums būtu uzdot konsultantam vienu skaidri saprotamu jautājumu, kamēr koordinators pakāpeniski vada viņus cauri informācijai, rūpīgi pārbaudot izpratni. Tomēr jautājumu uzdošana nav vienīgā stratēģija – piemēram, arī apkopošana var būt noderīga. Kopsavilkumā konsultants samazina lielu tekstu līdz būtiskākajai informācijai un vispārējai teksta idejai un parāda to atgriezeniskajā saitē. Vienmēr ir svarīgi atzīmēt – konsultantam ir jāapzinās, ka tas nav viņš, kas tiek pārbaudīts! Teksta pārbaudes procesā nekad netestē konsultantu, bet vienmēr – tekstu.

⁹ Burtiskajos jautājumos atbildes ir tieši norādītas tekstā.

¹⁰ Abstraktajos jautājumos nav tiešas atbildes, kas norādītas tekstā, bet ir atrodamas norādes.

Vēl viens praktisks padoms darbam ar konsultantiem ir lūgt tiem izlasīt tekstu vai vārdu skaļi. Daži vārdi var būt viegli saprotami, bet grūti lasāmi; dzirdot tekstu skaļi, var pamanīt citas nepilnības, piemēram, pārāk daudz vārdu rindā vai nevajadzīgus vārdus (Knapp 2021).

Pieredze rāda, ka koordinatori dažreiz iedod konsultantiem divus vai vairāk melnrakstus un lūdz izvēlēties “saprotamāko” vai “labāko”. Turpmāk norādītie īsie teksti, ko nosauksim par A, B un C, ir izdomāti, lai ilustrētu iepriekšējo apgalvojumu.

A

Simona stāv alejā.

Aleja ir tumša.

Ir pāri pusnaktij.

B

Simona stāv tumšā alejā.

Pulkstenis baznīcas tornī jau ir nositis pusnakti.

C

Simona ir alejā.

Tā kā ir jau pāri pusnaktij, aleja ir tumša.

Ja konsultantiem lūdz atlasīt piemērotāko vai saprotamāko tekstu, pirms tam nepārbaudot visu piedāvāto tekstu izpratni, to nevar uzskatīt par piemērotu pārbaudi. Ja koordinators nodrošina vairāk nekā vienu melnrakstu, kopā jāizvērtē visu melnrakstu izpratne un tikai tad jāizvēlas piemērotākais melnraksts turpmākai lietošanai.

Līdz šim nodaļā galvenā uzmanība tika pievērsta tekstu izvērtēšanai. Attēli tiek pārbaudīti līdzīgi. Lai ilustrētu procesu, tālāk sniegti divi attēlu piemēri: pirmais attēls bija radīts lietošanai vieglās valodas tekstos, un otrais attēls bija radīts konkrētam vieglās valodas tekstam.

4. attēls ir ņemts no bezmaksas tiešsaistes datu bāzes (Lahko je brati, 2019).

4. attēls. Kopēja ar karoti baro vīrieti

Attēlā redzama persona baltā halātā, turot rokā pilnu karoti, piedāvājot to cilvēkam, kurš guļ slimnīcas gultā. Starp viņiem ir mazs galdiņš ar bļodu. Pārbaudot izpratni, vērtētājiem būtu ieteicams uzdot, piemēram, šādus jautājumus:

- Cik cilvēku ir attēlā? Vai: Kas ir attēlā?
- Kas notiek attēlā? Vai: Ko dara cilvēki attēlā?
- Vai jūs, lūdzu, varētu aprakstīt attēlā redzamo ainu?

Nepiemēroti jautājumi izpratnes pārbaudei būtu, piemēram:

- Vai šajā bildē sievietē baro vīrieti? Vai: Kurš kuru baro šajā bildē?
- Vai tu saproti ainu? Vai: Vai šo bildi ir grūti saprast?

5. attēls ir īpaši izstrādāts bukletam projektā *Voices for Justice* (2021). Attēlā redzami trīs cilvēki, kas sēž pie galda. Vīrietis labo roku tur gaisā, kreiso roku nolīcis uz papīra lapas ar tekstu. Pie galda ir arī divas sievietes.

5. attēls. Vīrietis un sievietes pārrunā dokumentu

Pārbaudot izpratni, atbilstoši jautājumi, ko uzdot vērtētājiem, atkal varētu būt, piemēram:

- Cik cilvēku ir attēlā? Vai: Kas ir attēlā?
- Kas notiek attēlā? Vai: Ko dara cilvēki attēlā?
- Vai jūs, lūdzu, varētu aprakstīt attēlā redzamo ainu?

Nepiemēroti jautājumi izpratnes pārbaudei būtu, piemēram:

- Vai vīrietis šajā attēlā runā? Vai: Vai attēlā redzami cilvēki runā?
- Vai tu saproti ainu? Vai: Vai šo attēlu ir grūti saprast?

Izvērtēšana mērķa grupās

Slovēnijas vadlīnijas (Haramija et al. 2019) seko Eiropas vadlīniju noteikumiem (Informācija visiem, 2009) un nosaka, ka informācijai jābūt vērtētāju (pārbaudes lasītāju-konsultantu) pārbaudītai. Konsultantu vārdi ir jānorāda starp autoriem. Haramija un Knapa iesaka cilvēkiem no lasītāju mērķa grupām piedalīties visā vieglās valodas materiāla sagatavošanas procesā, tātad iesaistot viņus jau tēmu atlasē. Tomēr, šauri skatoties, izvērtēšanas process ir daļa no ražošanas fāzes. Lai vai kā, ir svarīgi pieminēt, ka slovēņu vadlīnijās par konsultantiem netiek uzskatīti tikai cilvēki ar intelektuāliem (kognitīviem) traucējumiem, kā tas ir Eiropas vadlīnijās, bet tajās norādīts, ka materiālu autoriem pašiem ir jāzina, kas ir viņu mērķa grupa, un jāstrādā kopā ar šādas grupas dalībniekiem (Haramija un Knapp 2019).

Turpretī Māse apgalvo, ka teksta vērtētāju kā mērķa grupas pārstāvju iesaistīšana ne vienmēr palīdz iegūt ticamus rezultātus, taču tā aizvien uzskatāma par svarīgu, jo īpaši iespēju palielināšanas kontekstā (Maaß 2020: 183). Viņa norāda, ka katra izstrādātā teksta pārskatīšana primārajās mērķa grupās ir pretrunīga, jo tas parasti palēnina teksta sagatavošanu, sarežģī atbilstošas terminoloģijas pārvaldību un tādējādi ne vienmēr palīdz panākt satura ātru pieejamību. Turklāt, kā norāda Māse, izveidotie teksti bieži uzsver mērķa grupas atšķirīgumu, tādējādi palielinot stigmatizācijas risku. Māse gan uzsver arī vieglās valodas simbolisko funkciju, jo tā ir galvenais elements primārās mērķa grupas iekļaušanai. Šī grupa tiek stigmatizēta un tai “ir vajadzīga spēcīga aizstāvība”. Neraugoties uz to, šo pieeju var uzskatīt par problemātisku, ņemot vērā jau iepriekš minēto citu vieglās valodas mērķa grupu atšķirīgumu un izslēgšanu (Maaß 2020: 183–184).

Māse uzskaita priekšrocības un trūkumus teksta novērtēšanai mērķa grupā (Maaß 2020: 136–137). Viņa uzskaita vairākas priekšrocības:

- + līgumslēdzēja iestāde aktīvi iesaista cilvēkus ar invaliditāti,
- + iesaistīšanās procesā, kas padara vieglo valodu par grupas identitātes rīku,
- + atalgojuma nodrošināšana un galveno mērķa grupu atzišana,
- + bieži vien uzlabo lasītprasmi un izpratni tām primārajām mērķa grupām, kas regulāri piedalās novērtēšanas procesos,
- + palīdz tulkotājiem veidot savus pieņēmumus par primārajām mērķa grupām un to izpratnes spējām,
- + palīdzēt leģitimēt vieglās valodas tulkotājus bez invaliditātes un parādīt viņu saikni ar mērķa grupām.

Taču, pēc Māses domām, ir arī vairāki trūkumi:

- pretrunīgi rezultāti (neviendabīga un ļoti individuāla invaliditātes rakstura dēļ);
- prioritāra sadarbība ar cilvēkiem, kuriem ir kognitīvi traucējumi, atstājot novārtā citu profilu primārās mērķa grupas un optimizējot tekstus atbilstoši tās mērķa grupas prioritātēm, pie kuras pieder vērtētāji, vai pat atbilstoši vērtētāju personīgajām vajadzībām. Tādējādi līgumslēdzējas iestādes pasūta tekstus, nevis pamatojoties uz teksta specifiku, bet uz pieejamajām novērtēšanas iespējām. Šādas pieejas dēļ rodas daudz sliktas kvalitātes tekstu, jo priekšroka tiek dota aģentūrām, kas ir tiešā saskarē ar mērķa grupām, nevis ar mācītiem tulkotājiem;
- dārgāks un lēnāks teksta sagatavošanas process, tādēļ par tādu pašu cenu tiek saražots mazāk tekstu. Līgumslēdzēji ekonomē uz teksta kvalitāti un veido mazāk tekstu, kas būtu ātri ražojami un patērējami (piemēram, tās ir ziņas vai bieži atjauninātas mājaslapu sadaļas) (Maaß 2020: 136–137).

Pēdējo punktu varētu argumentēt ar jautājumu, kāpēc vērtētājs būtu jāizslēdz no procesa, un kāpēc netiek apstrīdētas citas pozīcijas (piemēram, korektors, kam jānodrošina teksta valodas kvalitāte)?

Šajā jomā nepieciešami plašāki pētījumi.

Gadījuma analīze

Kāda biedrība iesniedza pasūtījumu par tiesību akta publicēšanu vieglajā valodā. Galvenā norādītā mērķa grupa bija cilvēki ar intelektuālās attīstības un mācīšanās traucējumiem. Pasūtījums tika iesniegts nevalstiskajai organizācijai, kas sniedz adaptācijas pakalpojumus.

Oriģinālajā aktā ir 36 rindkopas, un tas ir rakstīts standartvalodā.

1. člen (vsebina zakona)

S tem zakonom se ureja pravica do osebne asistenc in način njenega uveljavljanja, z namenom omogočiti posamezniku oziroma posameznici z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jo v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovala v družbi (v nadaljnjem besedilu: uporabnik) na vseh področjih življenja enake možnosti, večjo neodvisnost, aktivnost in enakopravno vključenost v družbo, skladno z določbami Konvencije o pravicah invalidov (Uradni list RS-MP, št. 10/08).

3. attēls. Personīgās palīdzības akta 1. rindkopa

Vispirms sākotnējo likumu analizēja ekspertu grupa, kurā bija tiesību speciālists, divi likumā paredzētā pakalpojuma sniedzēji ilgtermiņā, sociālā dienesta pārstāvis un vieglās valodas speciālists. Kad būtiskākie fokusa punkti un iespējamie neskaidrie jautājumi bija apzināti, vieglās valodas speciālists izveidoja pirmo tiesību akta melnrakstu 65 lapu garumā, vieglās slovēņu valodas 4. līmenī¹¹. Tekstā tika iekļauta ne tikai standarta teksta adaptācija, bet arī, piemēram, ievads tēmā, piemēri no dzīves un terminoloģijas, padarot to par akta rokasgrāmatu.

¹¹ Vieglās slovēņu valodas līmeņus var atrast rokasgrāmatās par vieglajām valodām Eiropā.

Koordinatori izveidoja grupu, kurā tika iekļauti 5 konsultanti ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Grupa tikās 4 reizes. Katra izvērtēšanas sesija ilga aptuveni 90 minūtes. Konsultantu grupa, iesaistoties procesā, kas aprakstīts iepriekšējā nodaļā, ierosināja vairākus melnraksta labojumus un norādīja uz informāciju, kuru būtu vieglāk saprast, papildinot ar attēliem.

Pēc pirmā izvērtējuma pakalpojumu sniedzējs pasūtīja māksliniekam oriģinālus attēlus. Māksliniekam tika sniegtas detalizētas norādes par to, kādai informācijai jābūt saskatāmai katrā attēlā.

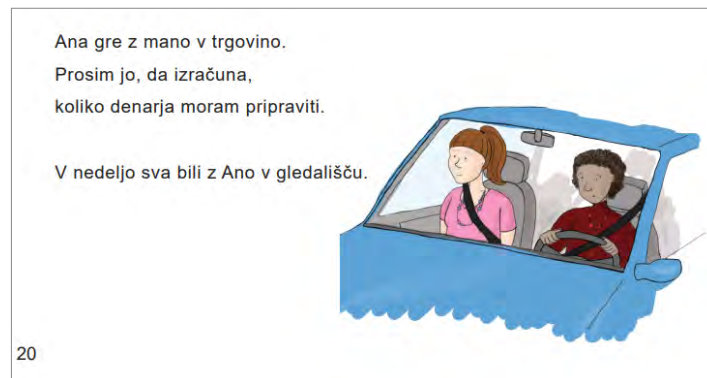
Vieglās valodas eksperts veica labojumus, ko ierosināja konsultantu grupa. Vienlaikus ar attēlu izstrādi laboto tekstu vieglajā valodā pārbaudīja valodas speciālists – korektors.

Konsultantu grupa tikās vēlreiz, lai apstiprinātu piedāvātos attēlus. Māksliniekam bija sniegta detalizēta informācija, un tēli bija vienkārši, tālab grupa ieteica tikai dažas nelielas izmaiņas.

Vieglās valodas eksperts dizaineram sniedza norādes vieglās valodas publikāciju dizaina izstrādei.

Izveidoto publikāciju vēlreiz izvērtēja darba grupa, turklāt tie nebija cilvēki, kuri vērtēja melnrakstu, jo bija iecerēts gūt skaidru priekšstatu par gala lietotāju pieredzi. Tika ierosinātas un ieviestas dažas nelielas izmaiņas.

Gala apstiprinājumu pirms drukāšanas veica klients un pakalpojumu sniedzējs. Pabeigtā publikācija ir grāmata ar 90 lappusēm, no kurām 71 lappuse ir teksts un attēli vieglajā valodā, atlikušās lappuses ir oriģinālais tiesību akts atsaucei.

4. attēls. Piemērs no adaptētā teksta. Personālās palīdzības akta rokasgrāmata

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Dejica, D., Simon, S., Fărcașiu, M., & Kilyeni, A. (2021). Report. Common methodological framework and best practices in validation across Europe. Professional training for easy-to-read facilitators and validators. Timisoara: Politehnica University Timișoara.
- Fajardo, I., Ávila, V., Ferrer, A., Tavares, G., Gómez, M., Hernández, A. (2014) Easy-to-read texts for students with intellectual disability: linguistic factors affecting comprehension. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities (JARID)*, 27 (3): 212–25. doi: 10.1111/jar.12065. Epub 2013 Jul 1.
- Handbook on Personal Assistance Act* (Vodnik po Zakonu o osebni asistenci). (2020). Ljubljana: Združenje izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije v Republiki Sloveniji. https://za-vse.eu/wp-content/uploads/2020/10/Vodnik-po-zakonu-o-osebni-asistenci-v-lahkem-branju_web.pdf
- Haramija, D., Knapp, T., & Fužir, S. (2019) *Lahko je brati: Nasveti za lahko branje v slovenščini 2: Pravila*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.
- Information for all. (2009) *European standards for making information easy to read and understand*. Brussels: Inclusion Europe.
- Knapp, T. (2021) *Validating*. Unit 2. Easy-to-Understand Language. Element 3. Processes. Video Lecture Transcript, EASIT.
- Knapp, T. (2021) *Communicating with validators and end-users*. Unit 4. The Profession Element 2. Interpersonal Skills. Video Lecture Transcript, EASIT.
- Lindholm, C., & Vanhatalo, U. (eds.). (2021) *Handbook of Easy Languages in Europe*. Berlin: Frank and Timme.
- Maaß, C. (2020) *Easy Language-Plain Language-Easy Language Plus*. Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin: Frank & Timme.
- Personal assistance Act (Zakon o osebni asistenci). (2017) *The Official Gazette of the Republic of Slovenia*, nr. 10/17 and 31/1. <https://www.uradni-list.si/podjetje/about-uradni-list>
- Vollenwyder B., Schneider A., Krueger E., Brühlmann F., Opwis K., Mekler E. D. (2018) *How to Use Plain and Easy-to-Read Language for a Positive User Experience on Websites*. In: Miesenberger K., Kouroupetoglou G. (eds.) *Computers Helping People with Special Needs*. ICCHP 2018. Lecture Notes in Computer Science, Vol. 10896. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94277-3_80

VIEGLĀ VALODA. ROKASGRĀMATA. 2022

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv